TISZATÁJ

A Magyar Írók Szövetsége Szegedi Csoportja folyóirata

MAGYAR IRODALOMTÖRTÉNETI INTÉZET SZEGED

3

1954. október VIII. évfolyam

TISZATÁJ

A MAGYAR ÍRÓK SZÖVETSÉGE SZEGEDI CSOPORTJA FOLYÓIRATA

Felelős szerkesztő: DÉR ENDRE

Szerkesztő: SOMFAI LÁSZLÓ

Szerkesztőbizottság:

BARÓTI DEZSŐ, ERTSEY PÉTER, LŐDI FERENC, MADÁCSY LÁSZLÓ, NACSÁDY JÓZSEF, NAGY SÁNDOR, PÉTER LÁSZLÓ, VAJDA LÁSZLÓ.

A kiadásért felel: DÉNES LEÓ

Szerkesztőség és kiadóhivatal: Szeged, Takaréktár-utca 8.

Szerkesztői és titkári fogadóóra: kedden délután 5—7-ig.

Postacsekkszámla: 603.533.

MEGJELENIK NEGYEDÉVENKINT

Előfizetési díj egy évre 12.— Ft, félévre 6.— Ft.

1954. VIII. évfolyam 3. szám.

TARTALOM

Mison Gusztáv: Évfordulóra — — — — — — — — — — — — 145
Rózsa Imre: A szabadító (vers) — — — — — — — — — — 146
Lődi Ferenc: Hazám (vers) — — — — — — — — — — — 147
Nagyfalusy Tibor: Álmodozók (elbeszélés) — — — — — — — — 151
László Ibolya: Van olyan tűz! (vers) — — — — — — — — — 163
Dér Endre: A szobor neve (novella) — — — — — — — — 165
Borsi Darázs József: Kosárfonás (vers) — — — — — — — — — 167
Németh Ferenc: Vértanúk balladája (vers) — — — — — — — — 168
Lődi Ferenc: Születésnapi vázlat (vers) — — — — — — — — 169
Egri Lajos: Egy pohár sör (rajz) — — — — — — — — — 170
Petrovácz István: Békési tájak (vers) — — — — — — — — — 172
J. Dolmatovszkij: Dal a szerelemről (vers, Gurszky István fordítása) — — 172
László Ibolya: Csak szerettelek (vers) — — — — — — — — 173
Ny. Dorizo: Artyek (vers, Uj Rezső fordítása) — — — — — — 173
Vincze András: „Három pipacs" (vígjáték három képben) — — — 174
Farkas László: Hasonlatok (vers) — — — — — — — — — — 187
Farkas László: Példázat a szőke lánynak (vers) — — — — — — 187
Varga János: Futóhomok (riport) — — — — — — — — — 188
Káldi János: Emlék halvány fényben (vers) — — — — — — — — 192
Káldi János: Ajándék (vers) — — — — — — — — — — 192
J. W. Goethe: Faust (részlet, Hódsági Béla fordítása) — — — — — 193
Ny. Gribacsov: Várakozás (vers. Gurszky István fordítása) — — — 201
Nagy Dezső: Vadsztrájk (novella) — — — — — — — — — 202
Berecz Miklós: Három mese — — — — — — — — — — — 207

HALADÓ HAGYOMÁNYAINK

Jóós Ferenc: Mit játszottak a kecskeméti színészek Jellasich parancsára? — — — — — — — — — — — — 209
Madácsy László: Móra Ferenc ismeretlen levelei — — — — — — — 211
Márta Mihály: A maroslelei uradalmi cselédség élete a felszabadulás előtt — — — — — — — — — — — — — 229

TÜKÖR

Szelesi Zoltán: Szeged felszabadult képzőművészetéről — — — — 236
A „Tiszatáj" szerkesztőségének (levél) — — — — — — — — — — 238

SZEMLE

Tárkány Szűcs Ernő: **Bónis György: Hajnóczy József — — — — — — 239**

Híreink

177

MAGYAR IRODALOMTÖRTÉNETI INTÉZET SZEGED

Évfordulóra

»Oly sokáig tengődtünk mi úgy, hogy
volt is, nem is a miénk az ország.«

Így kiáltott fel Petőfi, a szabadság lánglelkű költője fájdalommal és dühvel a szívében, mikor megkondította a vészharangokat.

Ez 1848-ban történt. De hiába volt a hősies kiállás, a szabadságharc elbukott, maradt a szolgaság és a szenvedés a magyar népnek még sok-sok évtizeden át. A nehéz időkben a hős szabadságharcosok ezrei hulltak el. Az elnyomás legszörnyűbb éveiben József Attila szavaival a proletáriátus így biztatta elnyomott hazánk legjobbjait:

»Fel kellene szabadulni már,
mert egyre pusztul el szép fajunk...
Adj emberséget az embernek,
adj magyarságot a magyarnak,
hogy mi ne legyünk német gyarmat.«

És amiért a kettős elnyomás alatt nyögő nép oly soká szenvedett és küzdött, az a fasizmust verő hős szovjet hadsereg kemény harcai nyomán született meg: Hazánk felszabadult!

Mi, szegediek egynéhány hónappal hamarabb újjonghattunk boldogan: Szabadok vagyunk!

Ennek a történelmi napnak 10. évfordulója 1954. október 11-én van. Hálatelt szívvel emlékezünk meg a legendás hírű hős szovjet katonákról, akik életük árán, vérüket hullatva hozták meg szabadságunkat. Méltók akarunk lenni hozzájuk bátorságban, hazaszeretetben és önfeláldozásban. Minden időkön át erős kézzel magasra tartjuk a szabad szélben lengő zászlót és esküszünk, hogy soha többé nem leszünk rabok, nem leszünk gyarmat, de magunkhoz öleljük a világ minden békét és szabadságot szerető népét, hadd lássák, érezzék: az ő szabadságuk a mi szabadságunk is, az ő harcuk a mi harcunk is.

Tíz éve szabad Szeged városa. Ez a 10 év a történelemben rövid idő, de büszkén vallhatjuk, hogy nagy utat tettünk meg. Emlékezem az 1944. november 7-én tartott első szegedi szabad nagygyűlésre. Munkások, parasztok, értelmiségiek ezrei szívták ott magukba a szabadon hangzó szavakat, melyeket Gerő Ernő beszédében mondott: »A Magyar Kommunista Párt ebben a nehéz helyzetben is tudja és hirdeti, lesz magyar újjászületés! — Így is lett, élni tudtunk a szabadsággal.

Az eltelt 10 év alatt hidat emeltünk a Tisza fölé, új gyárat építettünk, a régieket bővítettük, korszerűsítettük, fejlődött villamos-hálóza-

tunk, és új lakóházak adnak hajlékot az egyre népesedő városnak. Dolgozó parasztságunk legjava termelőszövetkezeteket alakított, hogy a fejlettebb szocialista mezőgazdaság útján boldogabb, szebb életet élhessen. Az egyetemek, főiskolák falai között a dolgozó nép fiai gyarapítják tudásukat, hogy mint új értelmiség, segítsék a termelő munkát. A múzeumépület most folyó bővítése újabb lehetőséget ad gazdag hagyományaink közkinccsé válására és könyvtáréletünk fejlődésére. Lenin és Sztálin szobra büszkén hirdeti a Tisza partján »az Ő vetésük érik az egész világon, e kor a kommunizmus építésének kora«. Színházunk egyre fejlődő opera részleggel emeli a szegedi színpad kultúrnívóját, túl az eredeti bemutatókon és színvonalas prózai előadásokon.

A szabadság friss levegője új színt, tartalmat és értelmet adott a felszabadulás előtt élő és alkotó íróinknak, művészeinknek is. Móra Ferenc, Juhász Gyula, Nyilasy Sándor és a többiek munkássága értékesebb, időtállóbb, élővé vált. Egész kulturális életünk a rabság zord tele után tavaszi virágzásnak indult, és egyre terebélyesedve, sokat ígérően termékenyíti meg a szabadon ragyogó napfény.

Szeged dolgozói a szabad 10 év tapasztalataival gazdagodva szilárdan állnak őrt fiatal, még zsenge szabadságunk mellett. Ki kalapáccsal, ki ekével, tollal vagy vésővel munkálkodik békénk, szabadságunk megőrzésén és továbbfejlesztésén.

Ennek a harcnak és alkotó munkának sikeréhez kíván hozzájárulni a szegedi írók lelkes csoportja is, hogy a következő évtizedekben még nagyobb eredményekkel tudják elősegíteni a béke védelmének jegyében a szocializmus építését.

MISON GUSZTÁV

RÓZSA IMRE

A szabadító

— Milyen volt az arca — kérdem az anyát —
annak, aki először állt eléd,
mikor erős kézzel pincéd ajtaját
felnyitotta, mint kriptád fedelét?

Ott éltél lenn. Körmöd a falat kaparta,
hátha kenyérré változik a tégla.
Karodban gyermeked didergett. Ajka
kék volt. Szeme vádolni nyílt fel néha.

— Én nem tudom, nem láttam azt az arcot,
mert szememet akkor a könny belepte.
Csak azt láttam, amikor felém tartott
és gyermekemet a magasba emelte.

LŐDI FERENC

Hazám*

—József Attila emlékére—

1

„Az éjjel hazafelé mentem,"
fölöttem álmos csillagok
pillogtak, míg a csönd szívemben
halk dalokból tüzet rakott.

Úgy megfeszült a lélek húrja,
megmérvén múltat és jelent,
de kezdeném a harcot újra
künt és magammal — idebent.

Nem álltam kívül cifra szűrben,
a tömegek közt elvegyültem,
mint óceánban csöppnyi ér.

Magában hord ez óceánom,
s azt végzem fönt a bősz hullámon,
amit a közösség kimér.

2

Kopik a test is, mint a szerszám,
s a vén kezek még sürgenek,
matatnak kertben és pelenkán,
s rájuk nevet négy-öt gyerek.

Intő kezek — a kék erekre
majdnem századnyi év tapad —,
netán, ha bárki elfeledne
keserves szolga-sorsokat...

Intő kezek, hogy más legyen —
de majd magunk, nem bízzuk másra
kutyánk se, nemhogy dolgaink.

A munkásosztály jól kiállta
eszével, szívvel győztesen
a tűzpróbákat sorra mind.

* Szeged város tanácsa és az Írószövetség szegedi csoportja által kiírt „Felszabadulási" pályázaton megosztott első díjat nyert versciklus.

3

A föl-fölosztott földanyánkat
megöleli, ki annyiszor
húzta egy csücskét, ahol szánthat,
amíg futja inaiból.

Nehéz külön a holdak súlya,
vesződés, — régen dobra vitt...
A volt cselédhad okosulva
egymásba szántja holdjait.

Ökrét, lovát még szemmel tartja,
s az abrakot is csurig rakja,
ha sajátjait eteti.

Enyém? Tied? — A kapzsi vágyból
vetkőzik, mint a rossz gúnyából,
s emberibb magát megleli.

4

Hírünk, nevünk mocsokba, sárba
hányszor taposta úri láb?
Honi szerelmünk lángolása
új arccal néz rád, nagyvilág.

A tengerentúl kit se csábít,
van itt mit tenni annyi még.
A legkisebbik csorbulásig
munkálhat a testvériség,

ahogy az idő érik egyre
munkára, harcra, szerelemre,
ahogy felnő a többi nép,

s robbantja múltja holló-árnyát,
s a gyűlölet, — mely szemvilágát
lefogta —, mint a mécs, kiég.

5

Ütötték, verték, nem volt senki,
arcán olajfolt s forradás...
Egy országot így ölbevenni
nem tudott volna senki más.

Pipázó gyárnál több a gondja:
törvényt ír, alkot és tanul,
s a mából át a századokra,
feszül a lelke, mint a húr.

Öntők, kovácsok, lakatosok
kezében nőtt és pirosodott
kisded jövőnk, a serdülő.

Csengjél csak vígan, jó üllő,
dicsérve őket, akik hordják
vállukon sorsod, Magyarország.

6

Tanút idézve dolgainkhoz:
az idő minket igazol,
ahogy a fecske tavasz-hírt hoz,
s kihajt a búza föld alól.

Ezer gyökérrel — mint a tölgyek —
kötünk az élet oldalán,
s hajtásaink még följebb nőnek
emlődön, édes, szép hazám.

S alulról jönnek még a mélyből,
a csillagszívű nép öléből
szomjan, keresve bő kutat.

hogy hűs vizekben ősz-fehéren,
a szabad élet tengerében
megmossák ráncos arcukat.

7

Fészekrakó-tavaszra várva
a harmatos éj megitat.
Édes Hazám, földem, te drága,
öleld magadhoz csöpp fiad.

Adj még erőt a küzdelemre,
s iátóbb szemet, hogy énekem
nevetve, sírva és perelve
teérted élő szó legyen.

Itt minden dolgunk minket hirdet.
Senki nem áshat földbe minket,
amíg magyar szív ég belül.

Mindig magasra tartsd a lángot,
mely igazolja magyarságod
népedért küzdve emberül.

Álmodozók*

A NYARAT megölte az ősz, a gyárkémények sudár árnyékát az eső. Az emberek szívében szürke rétegeket rakott a pincesötét.

Az *októberi* napok vánszorogtak a gyár fölött; esőben, szomorúan. Az épületek nagy faltömegei mozdíthatatlan, szilárdul álltak, mint a hegyek. Az ágyúszó jött csak közelebb napról napra a falakhoz.

Az egyik napon a német őrség vigyázzba kapta magát a kapunál. A khakiszínű ruhaujjak fellendültek a magasba: Oberst Siegfried Kühl belépett a kapun.

Kühl ezredes sovány volt, vékony orrán alig ült meg a szemüveg. Száraz volt, mint a sirokkó, és ép oly kegyetlen. Aki beszélni hallotta: csodálkozhatott, hogyan jut hely ebben a vékony torokban, keskeny mellben a hangnak. Az ezredesben azonban az aljasság mellett elfért a Führer összes bomlott eszmegubanca; s talán csak ennek a sársúlyú nehezéknek köszönhette, hogy el nem fújta az első haragos szellő.

A tiszt felnézett a kapu fölötti táblára:

CHEMISCHE WERKE.
Deutsche-Ungarische A. G.

Megnézte, melengette, méregette a kezén ezt a négy szót. Aztán jobbjával együtt bedugta a köpönyege mögé, oda, ahol az e m b e r e k n é l a szív dobog...

Így, napoleoni pózban botjával végigbökdösve az út kicsi kövecseit, belépett az iroda ajtaján.

BORDÁS, A MÉRNÖK érezte ezen a hajnalon, hogy valami történni fog a gyárral. Érezte, mert huszonhét éve együtt élt vele, egy emberöltő óta hallgatta a gépek, a csövekben keringő vegyszerek csendjét. Mert számára itt a gyárban minden kis zaj és minden nagy dübörgés csenddé lankadt az évek során. Az alkotás mindent betöltő csendjévé.

Kitárta ablakát. Szerette beengedni szobájába a gyárat. A gyárral együtt beáramlott az eső, a földdé rothadó levelek szaga. Nagyot lélegzett, tenyerét kinyújtotta az esőbe, és hátrasimította vele őszülő haját. Fáradt, öreges volt kezének és szemének mozdulata, ahogy végighordozta könyvein.

Éjjelenként, amikor a közeli állomás felől vonatfüttyök korbácsolták a sötétség testét, Bordás Heinét olvasott. Ilyenkor gondolkozott, álmodozott a legtöbbet.

Amikor kinézett ablakán e r r e a gyárra, mindég a s a j á t képzeletbeli gyárára gondolt; ott az forr és sustorog a lombikok óriásaiban, ami kezének

* Szeged város tanácsa és az Írószövetség szegedi csoportja „Felszabadulási" pályázatán második díjat nyert elbeszélés.

engedelmeskedve, éjszakákon keresztül futott, sorakozott előtte kaucsuk és műtrágya molekulák végtelen láncaivá...

Elgondolkozva végighúzta kezefejét a szemén; és nézte a kopár udvart, a gyárat, amelyről néha azt hitte, hogy egy kicsit az övé is. Azonban mindég eszébe juttatták, hogy kié.

A gyár is fáradtan nyújtózkodott az éjszakai munka után; máskor csillogó bádogtetőit feketére mázolta az eső. A gáz generátor csövei karokként csavarták körül a gyárat. Éles, kellemetlen szagok szálltak a kéményekből, és becsavarogták a hatalmas udvart.

Két géppisztolyos őr csokoládét rágott a kapu előtt, két másik meg hallgatagon, bosszúsan kerülgette az udvar tócsáit.

Egyikük — alacsony, pocakosságra született káplár — sokáig bámulta, simogatta borostás arcát egy pocsolya zavaros vizénél; végigtapogatott összeráncosodott tokáján, az álla alatt. Majd fölemelte fejét, és hallgatódzott.

Ágyúztak... Néha kis szél indult keletről, és elhozta hátán a dörejeket.

A katona legyintett kezével, és káromkodva beleköpött a tócsába.

Bordás is a dörgésekre figyelt. A háború csak most osont be bátortalanul őhozzá, a kémiával, gyárral és Heinével padlótól-mennyezetig telezsúfolt kis szobába.

Amikor márciusban az első fűszálakkal együtt kinőttek a gyár körül a zöld egyenruhák, a mérnök nem érezte, hogy ez háború. Őt dolgozni hagyták, a gyár velemaradt. Kilométereket gyalogolt naponta a szúrós ammónia szagú csarnokban, örült, hogy szeme és tüdeje könnyezhetett. Kezében jegyzetfüzettel, figyelőn követte a gázkemencékkel, tornyokkal, csövekkel szegélyezett útját, ahogy azt egy német előírta, egy előbbi háborúban.

Csak ez a másik német sértette: Siegfried Kühl ezredes, aki sokszor a sarkában volt. Néha a mérnök vállára tette kezét, és reccsenő kappanhangon megdicsérte:

— Richtig, Herr Bordás. Sehr gut!

A mérnöknek az fájt legégőbben, hogy robbanóanyag lesz a salétromsavból, nem az ő műtrágyája. De hallgatott, és néha önmagát próbálta nyugtatgatni: hiába, háború van. De a háború csak most ért el hozzá.

Ágyúztak...

Aztán hirtelen, mint valami óriás, ragadozó madár, ágyúzajt és esőcseppek egyenletes lármáját elnyelve, csapott le a gyár tetejéről a szirénaszó. Utána a megölt zajok helyén hatalmas csend támadt.

Most, mintha az egész gyár széttárult volna, mintha szétszaladtak volna a falak, ajtók szakadtak ki a téglafalakból, és munkaruhás százak: az igazi gyár jött ki erejét mutatva az udvarra.

A német őrök sietősen noszogatták őket az óvóhely felé. A mérnök majdnem mindegyikőjüket ismerte. Ahogy végigsiettek az udvaron, felnéztek Bordásra, és röpködtek a köszöntések föld és emelet között, mint vidám, piros madarak:

— Jó reggelt, mérnök úr!

— Jöjjön az óvóhelyre, Bordás bácsi!

— Majd később, Ilonka, majd később.

Egyre fogytak az emberek, elnyelte őket a pince szája. Mikor az utolsó is eltűnt, az őrök bezárták a gyárkaput, és behúzódtak az óvóhelyre. Ekkor Sárdi bácsi kilépett a kapusfülkéből, felbaktatott a lépcsőn az első emeletre, és bekopogtatott Bordás ajtaján.

A MÉRNÖK rögtön felismerte a fakéz kopogtatását. Most sem feledkezett meg rólam! — gondolta örömmel magában. Aki légiriadó után bekopogtat nálam, az csak ő lehet.

Sárdi egyik kezét Przemyslnél vitte el egy orosz szilánk; és amikor hatévi fogság után fakézzel hazakerült, nem dolgozhatott tovább Bordás mellett, mint előmunkás. A gyár kapusnak alkalmazta. 1921-ben belépett a pártba.

Itt lakott ő is a gyári épületben, özvegyen, Ilonka lányával.

A kapus és a mérnök már régen összetalálkoztak. Szerették és ismerték egymást. Amikor a németek „kérésére" minden kommunistát és „gyanús elemet" elbocsátottak, Sárdit nem bántották. Őt, aki már tizenkilenc éves kora óta a gyárban dolgozott, nem tartották „megbízhatatlannak".

Így most csak ketten voltak a gyárban kommunisták: ő és lánya, Ilonka.

Sárdi bácsi megint kopogott. A mérnök elmosolyodott; és az ajtó túlsó felén, Sárdinál is mosoly kis csücskei vesztek el a lecsüngő bajuszban. Bordás tudta, hogy — mint máskor — azért jött az öreg, hogy lecsalogassa, vagy erőszakkal lehurcolja őt az óvóhelyre. És Sárdi is tudta, hogy — mint mindig — a mérnök most sem fog lejönni.

— Szabad! Gyere be! — hangzott a szobából. Sárdi érezte, hogy a szó is kötekedőn mosolyog. Haragot tettetve, összevonta sűrű, fehér szemöldökét, és belépett.

— Szóval nem jössz le?

— Nem. Hiszen tudod.

— Hm... Ismerlek — nyelt nagyot Sárdi. — De ha még nem akarsz meghalni, és szereted az álmaidat, akkor gyere.

Elhallgatott. A nagy, sűrű csend már régen beszivárgott a nyitott ablakon, de a két ember csak most döbbent rá, hogy idebenn van.

— Te nagyon tudhatod, Gergely, hogy nekem annyit tesz lemondanom az álmodozásról, mint elvonni a kenyeret a szám elől. De nincs értelme... — Mintha nagy szakadékhoz ért volna a hangja, amit nem tudott, vagy nem akart megkerülni, belehullott.

— Hát a terveid? — sietett a szóval a másik. Azt hitte, hogy mint eddig, most is orvosságot nyújt a mérnöknek. De most csak a betegségre tapintott rá; olyan fájdalmasan, hogy a beteg felszisszent:

— Azok ott vannak a fiókban. Legalul... — Megérezte a másik kérdését, és folytatta: — Már régen. Amióta a világra jöttek. Hiszen ezért álmodoztam... Mert senkinek sem kellett... — Kezével kimutatott az ablakon: — Látod, ez az én világom. A szárító tornya, az épületek. Egyidősek velem... És az emberek is... — Kicsit hallgatott, aztán ismételte: — Az emberek...

Törpe zümmögés közeledett az égen. Sárdi megfogta a mérnök köpenyének ujját:

— Gyere!

A mérnök ráemelte szemét, amelyben most, pille-időre megint mosoly csillant. A kapus szó nélkül leült egy karosszékbe, és cigarettára gyújtott.

Kint elállt a lassan szemerkélő eső, de még mindig új szürke posztó borította az eget, egyetlen szakadás, hasíték nélkül. A zúgás megerősödött, és úgy hallatszott, mintha óriási bogarak donganának az ablak előtt, bebocsátást kérve. Három gép őrködött alacsonyan a felhőtömeg alatt; éber szemmel vigyázva az állomást és az onnan városnak eredő utat.

— Legalább az ablakot csuknád be. A szilánk... — szólalt meg Sárdi, de másik csöndesen félbeszakította egy kicsiny fejingatással, és újra kimutatott a felázott udvarra.

— Akkor nem láthatom. Szeretem, pedig nem volt sosem az enyém. Nem kellett neki a műtrágyám. Értem és mindennap látom, hogy a német gyárnak miért nem kell. De a magyarnak? Amelynek odaadtam mindenem, és néha éreztem, hogy egy egész kicsit az enyém?... Miért nem kellett nekik, miért?!...

Sárdi halkan közbeszólt:

— Én tudom.

— Igen. Te mindig azt mondod ilyenkor, hogy tudod, mert kommunista vagy. De miért tudnál te többet, mint én?!... — Szinte haragosan, türelmetlenül csengett a mérnök hangja.

Az öreg kapus szemeszögletében kis ráncok futottak szét, s a bajusza felhúzódott az orráig. Ilyenkor mosolygott, de most bajusza alól füstkarikák szálltak, és elkendőzték ráncos mosolyát.

— Ide figyelj, István! Te azt szoktad mondani, hogy a kommunistákat nem ismered. Csak az embereket. Meg azt, hogy az igaz embereket szereted. Hát engem, úgy-e jól ismersz! Nézz meg jól! Én tetőtől talpig olyan vagyok, mint a kommunisták... — huncutul mosolygott.

Felsüvített az első bomba, aztán még egy, majd teljesen, borzalmas tömegként egybeolvadva zuhant a többi a föld felé. Közel hozzá újra szétváltak, és egymás után robbantak fel, megremegtetve a gyár épületeit. Ölték a vonatfüttyöket. Az állomást bombázták.

— Lehet, hogy így nem értesz meg — folytatta Sárdi —, de megpróbálok a mi közös nyelvünkön beszélni.

A mérnök feszülten figyelt.

— Te is, én is, Ilonka is, mind álmodozunk. Te innen, az ablakodból, én a kapusfülkéből. Mindketten a gyárat figyeljük szeretettel és aggodalommal. De én tovább látok... messzebbre... Érted már?

A mérnök arcán — amikor felelte —, átsuhant egy aprócska, halvány mosoly:

— Az álmodozók megértik egymást.... — Hirtelen zengőn, indulatosan felkiáltott, hogy hangja kirepült az ablakon túli udvarra. — De ha többet látsz, mint én, mondd meg nekem, miért nem a műtrágyámat gyártják?! Miért csinálnak a salétromsavból — lyukakat a földekbe?! — Újra kiáltott, még hangosabban: — A földjeimbe! Elvették, elharácsolták az álmaimat, elopták a földeket a műtrágyámtól! A háború tette. A németek meg az oroszok. De miért?! Miért harcolnak? Hát nem értik, hogy nekem kell a gyár, a föld, hogy Bordás Istvánnak béke kell?!...

Zuhogtak, sivítottak, zenéltek a bombák. Végig és elölről ugyanazon a rémületes skálán.

Bordás némán állt, piros arccal. Szinte szégyelte magát még barátja előtt is az előbbi kitörésért. Olyan emberek érzése ez, akik esztendőkön keresztül hallgattak.

A gépek kört írtak a város fölé, aztán kelet felé indultak. A korareggeli nap még nem tudott áttörni a szürkeségen: olyan volt az ég, mintha villanyt gyujtottak volna mögötte. A keleti szél ügyelőként szorgoskodott a kárpiton: felhőket kergetett. És a ragyogó napsugarak ott várakoztak már a függöny mögött, mint egy színdarab harmadik felvonásának szereplői...

Ágyúztak.

Bordás hallgatott, mert különösnek tűnt előtte az a szó, amit az előbb ő mondott ki először. Oroszok. Meglepődött, szinte furcsának találta azt az egyszerű tényt, hogy a háborúhoz két fél kell, akik közül csak az egyiknek van igaza.

Melyiknek? Az oroszoknak? Őróluk csak egy kép élt az emlékei között. Kozák vágtatott tűztől pirosló éggel a háta mögött, nyergében egy lánnyal. Valami könyvnek a címlapja lehetett, gondolta.

Hátha megölnek? — mondotta magában. De Sárdi megérezte a gondolatát, és szavában diadallal megszólalt:

— Én látom a földjeidet, a gyárunkat, István. Mindenkiét látom. Jönnek vissza. És tudod, kik hozzák? Az oroszok. — Figyelmesen fülelt, és fölemelte fakezét: — Hallod?... Ott, az ágyúszó hátán...

Ágyúztak.

Sárdi folytatta:

— Ami kis szellője a háborúnak elvetődött hozzád, az is német szagú volt. Tudom... Te nem ismered őket. Én láttam. Ők igaz emberek. Te őket is vádoltad. De hidd el nekem, hogy ők semmidet sem vitték el. István, ők is álmodoznak!... És neked is visszahozzák az álmaid. Egyedül ők adhatják vissza neked. Mert náluk már sok-sok álom él... Felkiáltott, és látta, hogy a mérnök mellében pattant a parázs; mert megint végigsimított szemén. — Jönnek a földek, István! A földjeid! Tudnál harcolni értük?!

A mérnök nyugodtan felelt:

— Tudnék. — Aztán bizonytalanul hozzátette: — De nincs miért. S vajjon lesz-e?...

Szomorúan, lehajtott fejjel állt a magas, sovány férfi savaktól lyukasra mart, foltosra fakult köpenyében, és az évek során egyre toldozott, foldozott álmainak üres helyével a szívében.

Az esős földszag látogatott most be a szobába nesztelen macskatalpain. A sziréna ragadozója megint felrepült fészkéből, és sokáig függött magasan a levegőben.

Megnyíltak a pinceajtók, és újra erős hangok haladtak át az udvaron, és halkultak el, amikor elnyelte őket a gyár.

Aztán egy mély hang bekiáltott a szobába:

— Bordás mérnök úr! Hivatják az irodába!

Amikor a mérnök kinézett az ablakon, már csak a munkás széles, kék hátát lehetett látni és a német őröket, meg Kühl ezredes autóját a kapu előtt.

Bordás szívében felébredt a féltés: — a gyár!

De hátát kiegyenesítette az akarat, amikor lesietett a lépcsőn.

OBERST SIEGFRIED KÜHL úgy beszélt, mint egy Morse-távíró: határozott, ellentmondást nem tűrő tőmondat: — stop. Megint egy, aztán stop. Beszéd közben szobormereven állt, s csak két dolog mozgott rajta: az ádámcsutkája föl-le, és a szeme jobbra-balra. Cvikkere csillogott, és szemét nem lehetett látni, de tekintetét érezték. Szerényi: a vezérigazgató, Kárász: a titkára és a többi négy idegesen feszengett ilyenkor.

Csak Bordás ült egyenes háttal, de belül dobogó szívvel.

Az ezredes igazi übermensch tekintete jobbról söpörte végig a társaságot, lassan haladva bal felé. Aztán megint előről.

— Meine Herren! Die Fabrik geht heute in der Nacht nach Deutsches Reich...

Az ezredes botjával ráütött az asztalra. Bordás szívébe beledobbant ez a három koppanás. A megmozdíthatatlan, örök-falú gyárat akarják elvinni?!... Körülnézett. Látta a közömbös arcokon, hogy nem törődnek a gyárral. Nekik csak az Aktien gesellschaft a szent.

— Ma délután megkezdődik a rakodás. Két óra tíz perckor érkeznek a teherautók a katonákkal. — Két botütés. — A gépeket és a készleteket elvisszük. Az elektromos portalanítót szétszedjük és felrakjuk. A műszereket felrakjuk. Az ammónia-gyártás Háberl-féle kontakt készülékét is szétszedjük... Egyelőre elmegyünk, Meine Herren!... Egyelőre!... A német birodalomnak szüksége van a salétromsavra! A Führernek kell az ammónia! Heil, heil Hitler! Heil, heil, mein Führer... und sein Führer! — Sok botkoppanás az asztalon.

Az ezredes szája összeszorult, orra megvékonyodott. Botjával mégegyszer rávágott az asztalra, aztán kiköpött még egy szót:

— Herren! Ich fertig! — A Morse-távíró megállt. Az ezredes kisietett az ajtón, beült autójába, és elviharzott nyugat felé. Többet nem látták.

Amikor a német kitette lábát az ajtón, mintha légüres tér támadt volna a szobában. Bordás érezte, hogy verejték gyöngyözik a homlokán és az orra alatt, a borostákon. Szíve megállt egy pillanatra. Hát nem értik itt ezek, hogy ez közönséges rablás? Hogy végleg el akarják rabolni az álmait, az életét?! Rablók!!... Fejében kalapáltak a szavak. Elvisszük, felrakjuk, szétszedjük, felrakjuk... felrakjuk...

Kárász, a vezér titkára elegáns, tüdőbajos ember volt; nagy betegségtől és nagy alázatosságtól megtört háttal. Szárazon, mélyről köhögött.

A vezér felemelte kövérségét a székről:

— Uraim, hallották a társaság német ügyvivőjének nemes ajánlatát. — Szünetet tartott, hogy fokozza a hatást. Hatása ugyan sosem keletkezett a vezér szavaira, de ő mindig abban a hitben élt, hogy kiváló szónok. — Azt hiszem, fel tudják fogni az önzetlen szavakat. Uraim, értsék meg: a hatalmas németség nagylelkűen továbbműködést biztosít a számunkra. Miránk, mérnökökre, szakemberekre is szükség lesz odakinn. — Két szót hangsúlyozott, rágcsált a vezér: szakemberekre, és azt, hogy: odakinn. — Szükség van ránk! Én még ma útnak indulok. Felszólítom önöket, kövessenek. A nagy országban nagy lehetőségek nyílnak önök előtt! ... Leült, és szivart vett elő.

A többiek összesúgtak, és bólogattak, mint a jó megolajozott gépezet, amelynek elég egy gombnyomás.

Kárász görnyedten állt fel. Fejét mindig lehajtotta, így soha senki sem láthatott a szemébe. Köhécselt.

A vezér rádülesztette seszínű szemét.

— Akar valamit, Kárász?

— Szerényi úr, ha méltóztatik megengedni... Egy helyet az autóján. Egyedül vagyok...

— Na és?

Kárászból a szavak is úgy jöttek, szárazon, nagyon mélyről, mint a köhögés.

— Ha megengedné... Bátorkodom... ha önnel mehetnék. — Kis gondolkodás után bizonytalanul hozzátette: — A testvéri Németországba...

A vezér leharapta a szivart erős, sárga fogaival, és a csutkát kiköpte a padlóra.

— Nagyon sajnálom, de családos ember vagyok... Nincs hely az ön számára.

Kárász talán életében először emelte fel a fejét:

— De uram! Ne hagyjon itt...! Hiszen már ... tizenöt éve... — Kibuggyant belőle a köhögés. — Tizenöt évig voltam a titkára!... Uram!... Szerényi úr!...

Nem kapott feleletet, csak a szivarfüst szállt feléje. Úgy köhögött, hogy belerázkódott minden csontja. Jobb kezét a mellére szorította, a ballal zsebkendőjét gyömöszölte a szája elé. Aztán hosszan nézte a piros foltot a kendőn. Megfordult, és úgy ment ki a szobából, mint amikor a csirke elvágott nyakkal teszi az utolsó lépéseket.

Bordás sajnálta ezt az embert, de undorodást érzett a gyomrában. Látta, ő itt teljesen egyedül van. Úgy érezte, hogy ki kellene nyitni az ablakokat, és beengedni az udvart, a gyárakat, az eget... Nekik kiönthetné a szívét. De itt, benn, ezeknek egy-két semmitmondó, közömbös szó is elég. Felállt:

— A gyárat, a falakat nem lehet elmozdítani. Én sem megyek: velük maradok — mondta halkan.

Csodálkozás és ijedtség szuronyai szegeződtek feléje.

— Megölik! — hallatszott valahonnan.

— Akkor is szívesebben halok meg itt. — Öreg köpenyébe dugta kezét, és Sárdira gondolt: — De nem ölnek meg...

A vezér felpattant:

— Aki nem jön velünk, az áruló! Azt elbocsátjuk az állásából. — Nagyot pöfékelt szivarjából. Így olyan volt, mintegy kis, gömbölyű vörösorrú Caesar a szivarfüst diadalt jelentő glóriáival körülövezve. — Azt elbocsátom!... Az állam nem ad neki máshol sem elhelyezést!

Bordás szájaszélére kis gúny ferdült:

— Ez az állam már nem tud nekem kenyeret adni... De majd megleszek valahogy.

A vezér még nem fogta föl a szavakat. De egy pillanatra csönd támadt. S a csöndből ő is értett. Kövér, kicsi testét, pulykaszínűre vállt tokáját odahurcolta Bordás elé, és lábújjhegyre ágaskodott, hogy arcába önthesse indulatát.

— Áruló!

Az őszhajú mérnök nyugodtan állt, egy fejjel föléje magasodva a hangoskodónak.

— El van bocsátva! Gyászmagyar!... — Nagyon tetszett neki a szó. Tologatta, ropogtatta húsos ajkai között: — Gyászmagyar!... Maga gyászmagyar!!

De Bordás már többször nem hallotta. Ruganyos lépésekkel kiment a rossz-szagú szobából.

DÉLUTÁN MEGÉRKEZTEK a teherautók.

Máskor már messziről gomolyodott volna előttük a por, de a hosszú eső tisztára mosta az utat, és a hatalmas gépkocsik olyan hirtelen gördültek be a gyárudvarra, mintha fentről, egy láthatatlan zsinórpadlásról engedték volna le őket. Vagy százötven zöldruhás, fegyveres statiszta ugrált le a teherautókról, és sebes, össze-vissza lótás-futáshoz kezdett.

A gyár üres volt és hallgatott. A munkásokat hazaküldték, de sokan ottmaradtak a nagy udvaron. Vártak.

Csoportok hagyták el időnként az udvart, és csoportok — asszonyok, kezükben ételes-szatyrokkal, kis gyermekkel — szállingóztak be a kapun.

A németek most már nem törődtek semmivel, az őrök is elhagyták helyüket, és mind lázasan szétszedett, vitt, rakodott.

A parancsnokuk egy fiatal hadnagy volt, akinek szeme, haja szalmaszínűen világított, s ő is olyan üres volt belül, mint egy szalmaszál. Ő volt az egyetlen német, aki nem vett részt a gyár elrablásában. Csendesen ült az első teherautó fülkéjében, nagyon félt, és ivott. Néha el-elüvöltött egy-egy eszébe jutott dalfoszlányt.

A németek esze-veszetten siettek; szerszámmal, puszta kézzel estek neki a kontakt kemencéknek. Látszott, hogy nem azért rabolnak, hogy tovább dolgoztassák a gépeket, hanem, hogy ne legyen másé. Innen is, onnan is kitéptek valamit az okos géptestekből; csöveket rángattak ki, műszerszemeket téptek le, úgy, hogy jajgattak, csikorogtak, nyögtek a gépek.

Bordás hallgatva járkált a németek sarkában.

Két nagy darab német szedte tagokra az oxidáló készüléket Bordás termében.

Mint két dühös, felzaklatott medve, káromkodva topogtak ide-oda a gép körül. Csizmáik nagy hanggal visszhangoztak a kőpadlón a kihalt csendben. A mérnök ott tipegett körülöttük, és kétségbeesett, óvó segíteniakarással nyújtotta ki karját.

A két katona érezte a gép fölényét.

— Eh, der Gottheit! — ordított az egyik, és kalapáccsal esett neki az akaratoskodó műszernek.

Bordás a saját testén érezte, ahogy szakad és törik a nikkel és a vas teste.

A katona belátta, hogy így nem győz, és szuszogva csavarhúzót szedett elő. A műszer engedett, egy dühös rántás, és már cipelte is a két német az autóra a nehéz, méteres mérőt.

Bordás meghallotta, itt benn — és összerázkódott, — amint az autóra dobott műszeróra üvege csörömpölve összetört. Belekiáltott a magányos csendbe, aztán sokáig merően állt egyhelyben. Amikor nehéz, ólmos léptekkel kilépett a széles ajtón, szeméből a kőre hullott férfikora első és egyetlen könnye.

Az udvaron, bármily gyorsan gyűjtöttek a katonák, — a hozzá nem értő, ellenséges kezeknek nehezen adták be derekukat a gépek — lassan teltek meg a hatalmas autók. Minden hegyén-hátán feküdt a kocsikban. Salétromsavas, szalmafonatú, fekete üvegtartályokat, csöveket, vaslemezeket, vegyszeres ládákat nyelt el egymás után az autók rakodó-tere.

Sötétedett. Alig észrevehetően, mert csak a szürkeség dagadt meg, súlyosodott, ereszkedett lejjebb. A csillagok még vártak a borús égfüggöny mögött.

Már csak körvonalak és hangok népesítették be az udvart. Német szavak, ládaszögezés, fémes pengés, és fődreejtett üveg utolsó hörgése. Néhol salétromsav szúrósszagú tócsáinak csillogását takargatták a belőle felszálló apró ködök.

A megtelt autók motorjai zümmögni, zúgni kezdtek, nekifaroltak az udvarnak, és orrukat a kapu felé fordították.

Bordás Sárdit kereste a csoportokban beszélő vagy csoportokban hallgató munkások között. Egyik sem mozdult; komoran, várakozva ültek. Az arcokat nem lehetett látni már a sötétben, csak a hangok árulták el gazdáikat. Férfi-e, nő vagy gyerek.

Bordás egy nagyobb csoport közepén talált rá a kapusra és Ilonkára. Körben cigarettavégek parázslottak, farkasszemet nézve az autók nagy reflektoraival.

A mérnök a háttérben állt meg, a falnak támasztva a hátát. Sárdi felnézett, és észrevette a fehéren villanó köpenyt. Suttogón tovább beszélt:

— A németek körül vannak kerítve... Halljátok?!

Kelet felől újra feltámadt az elpihent ágyúszó. A város kilométerekre nyújtózott a sötétben, mint egy álmos macska, amely félszemét nyitvatartva várakozik. Nyugatról gépfegyver kelepelt, és magános puskalövések csattantak.

Ide, a gyár közelébe csak néha-néha tévedt el fáradtan egy-egy golyó vagy repesz, és a fák száraz leveleihez dörzsölte hosszú utat megtett, tüzes oldalát.

— Néhány óra múlva miénk lesz a gyár... — mondta Sárdi csendesen.

Az emberek neszeztek. Öröm, izgatottság kotorászott a zsebekben gyufáért. Felsercentek a lángok.

Bordás fáradtan közbeszólt; de csak maga elé mondta:

— Mit ér, ha gyáram lesz... gépek nélkül.

A kapus hangja feddőn és támogatón zengett, mintha apa szólt volna a fiához:

— Értelek, öreg mérnök. Te le akarsz mondani az álmaidról... Meg akarsz halni... Nem hiszel senkinek... Semmiben... — Felemelte a hangját: — Ne feledd el, hogy mi, kommunisták is álmodozunk! De mi élni akarunk; harcolni az álmainkért! Harcolni!

A mérnök alakja is beleolvadt a sötétbe, de Sárdi érezte, hogy felemelte fejét, ahogy megszólalt.

— Hogyan?... És miért?...

Sárdi válaszával minden kérdésre felelt, amelyek a sötétben feléje tapogatóztak az emberek bepókhálósodott szívéből.

— A gépekért, a gyárunkért!... Időt kellene nyernünk... Időt! Nézzetek szét: még itt vannak a tolvajok!...

Az autók berregő sora végigért már az udvaron. A katonák sietve, tolakodó szitkozódással hemzsegtek körülöttük. Úgy másztak fel sebesen elől, hátul, oldalt, mint eső előtt a bábokat lyukukba hurcoló hangyák. A kormányfülkék ajtajai csapódtak. Az első autó reflektora éhesen előreszaladt a kapun, az útra.

A hadnagy hamis, rezes hangja részeges ákom-bákomokkal karcolódott a levegőbe:

— Deutschland, Deutschland über alles!...

Ekkor az első kocsi fénykévéjében egy alak jelent meg: Kárász volt, a titkár. Félszegen, esdekelve lóbálta kis táskáját hosszú kezében.

— Uraim, vigyenek magukkal, uraim! ... — könyörgött zörgő tüdővel.

Csúnya, kemény hangok kiabálnak le a kocsikról:

— Der Koffer!... Geben Sie!... Der Koffer!...

Kárász feladta a táskát. Mohó csápú hangok kaptak utána.

A titkár megkapaszkodott az autópalánk szélében, és lábával a kerékre támaszkodva mászni kezdett.

Újjaira puskatus csapott. Tágra nyílt, csodálkozó szemmel, görcsösen kapaszkodott, és egyre a katonák arcára függesztette kockaalakúra tágult szemét.

A puskatus mégegyszer kegyetlenül lecsapott. A sovány újjak recsegtek, a gazdájuk újra az állati arcokba bámult. Aztán hang nélkül eleresztette a deszkát ,és ahogy vánszorgó lépésekkel túl jutott a kapun, megint visszanézett. Majd teljes erejéből futni kezdett. Ki a kapun, neki a messzire induló útnak. Nyugat felé. Vad röhögés súlyos golyói gurultak utána.

— Deutschland, Deutschland! — énekelte a rumos hadnagy, de az indulót többi része foszlányokra szakadozott a kiabálásban:

— Schnell, schnell!... Gehen wir schon! Schnell!...

Az autók felbőgtek.

De a kapuban új akadály állt: Bordás. Öreg szeme bátorságtól fénylett.

Óriási csend támadt ,amelybe csak az autók berregtek bele, és a gépfegyverek egyre közelebb jövő kerepelése csattogott.

Aztán káromkodás, szitok össze-vissza csomója hullott Bordás lába elé. A hátsó autókról vad, izgatottan loholó szavak lökdösődtek előre:

— Lőjétek le! Félre!... Golyót a bolondnak!... Schnell, schnell!...

A hadnagy testével kilökte a fülke ajtaját, és kizuhant a földre. Nagynehezen tápászkodott föl, és rumvörös arcával, — amelyen szinte világított fűhaja — Bordásra bámészkodott. Pisztolytáskáját kereste.

Az emberek felfigyeltek. Az alvók felriadtak a lármára, és felülve a nedves fűvön, az autók felé bámultak.

Egy kislány, anyját-bökdöső szavakkal enni kért.

Először Ilonka vette észre a mérnököt.

— Bordás bácsi — kiáltotta hangosan, és apjával az autó felé szaladt.

Most már hárman álltak ott szembenézve a gépkocsikkal, amelyek reszkető, morgó testtel csillogó szemükkel ugrásra készen remegtek, mint a farkasok. És mindegyikben egy olyan ember ült, aki félig maga is a farkasok közé tartozott.

Körül, a sötét is tele volt emberekkel.

Bordás úgy állt, mint a szobor, arcán nem látszott indulat. Sárdi harcrakészen szorította össze balkezét, mintha elvesztett jobbkezének ereje is abban gyűlt volna össze. Ilonka fiatal, kemény teste nekifeszült, arcán piros lobogók lengtek.

A hadnagy a lányra meresztett szemmel tántorgott feléjük, és teletorokból üvöltötte:

— Elisa, Elisa!... Du liebe, du schön!...

Karját széttárta, s miközben Ilonkát akarta átölelni, szájával nagyokat cuppantott a levegőbe.

— Apám! — kiáltotta a lány. — Emberek!

A sötét apró, némán figyelő tüzecskéi megmozdultak, és a kapu felé siettek.

A hadnagy elengedte Ilonkát, és bizonytalan lépésekkel hátrálni kezdett. Ijedt, részeg szeme nem tudta megmagyarázni ködös agyának a sötétből nyugodtan kilépő férfiakat és asszonyokat, akik egyszerre a fényszórók körébe álltak.

Pisztolyával a sofőr felé hadonászott:

— Auf!... Rajta!

A vezető talán egy pillanatra kis házra és gyerekekre gondolt. Talán egy kis időre emberi érzés született szívében, mert nem nyomta meg a pedált.

Percek teltek el. A város felől már kiáltozások is elvetődtek ide, nyugatról, nem is messziről, néha eldördült egy puska.

A hátsó kocsikról leugrott néhány katona, és dühös menekülésvágytól feszített géppisztolyokkal rohant az embereknek.

A hadnagy átkozódott és énekelt:

— Mein Mädchen, mein Mädchen, ich libe Dich! — Aztán revolverével belelőtt az elszánt, eleven akadályba.

Az első autó felbőgött. A hadnagy énekelt, üvöltött, és újra lőtt. Asszonyok sikoltottak, az udvar mélyén egyedülhagyott, kétségbesett gyerek hangja zokogott fel.

Az emberek szétrebbentek.

Ilonka is oldalt ugrott, s még látta, hogy az autók siető félelemtől hajtva kivágtattak a kapun. Aztán széttárt újjakkal ijedten belemarkolt a sötétségbe.

Elájult.

A REGGEL TÁMADT KELETI SZÉL egyre erősödött, nekivágott a felhőknek. Először hosszú hasadék nyílott az égen, és mint a rianó jég résén, kicsillogott rajta az ég.

A gyárudvart sápadtan hálózta be a derengés; sötét és világosabb négyszögek váltakoztak rajta.

Ilonka vérző mellel feküdt az alája terített kabátokon, mint a halott.

— Még él... — szólt Bordás.

A lány szája megmozdult, arcáról még mindig nem törölte le a küzdelem pirosságát a hűvös éjszaka.

— Meglőtték... Az állatok! — mondta valaki.

A lány mellett ketten térdeltek. Sárdi meztelen mellel, ingéből tépdesett darabokat, és átnyújtotta az asszonynak, aki a sebet kötözte. Keze remegett. A szája is remegőn suttogta a szavakat, amikor fel sem tekintve megszólalt. Bordás ajkáról olvasta a bánkódó, kétségbesett mondatot:

— Látod... Elvették...

A mérnök hallgatott egy pillanatig, aztán szakadozottan, szomorúan tördelte:

— Tőlem is elvették... végleg... Az álmaimat...

Sárdi fölnézett a mérnökre; de szemében most mégsem megtörtség, hanem biztatás csillogott. Az emberek némán álltak. De nem a halál, hanem a gyűlölet és kétség némaságával. Győztek-e? Vagy hiába harcoltak?

Nem válaszoltak nekik fegyverek.

— Orvos kellene! — törte meg egy férfi a csendet.

— Orvos, — mondta Sárdi kétségbeesve, — orvos! De honnan? A város messze van.

Szavait elvágta egy felhangzó gépfegyver. Puskák szóltak, de csak egy percig. Aztán megint némaság lett. A munkások várakozón, kérdőn néztek össze.

Egyre vaskosodó zúgás született, és közeledett; szinte testet öltve.

— Halljátok? Tankok!.... — kiáltoztak az emberek, majd nagy, egyedüli, örömtől duzzadó kiáltás feszített éket a többi közé:

— Autók!... Visszafordultak!... Teherautók!

Az emberek a halál közelségéből eredtek újjongó futásnak a teherautók felé, ahonnan egyre izmosodóbb lábakon jött feléjük a zúgás, az élet, a gyár...

Bordásban új, nagy érzés dúzzadt. Az **ő harcának győzelme,** diadalmas öröme feszítette mellét, és futásra hajszolta az öreg lábakat.

Sárdi odakiáltott az asszonynak, aki Ilonka mellett maradt:

— Vigyázzon rá!... Megyek az orvosért!... — Megragadta a mérnök kezét, és az öröm kiáltássá árasztotta szavait: — Gyere István! Jönnek vissza az álmaink!...

Szaladtak.

AZ AUTÓK ott álltak az úton, előttük harckocsik nyújtották védelmezőn csövüket az útra.

Mindegyik autóban egy ember ült. Igazi, álomhordozó ember. Egyik falucskáról álmodott, a másik gyárról, a harmadik vonalakról, amelyek értelmes rendbe állnak a keze alatt.

Emberek és katonák ölelkeztek.

Sárdi néhány lépés után orvosra talált az egyenruha alatt. Siettek visszafelé az úton.

Sokan felkapaszkodtak az autókra, és nézték, tapogatták a visszatért kincseket. Bordás is köztük volt. Végigsimogatta érző kezével az oxidálókészülék mérőjét; tenyere szomorúan beszélt a betört üveggel, a vas repedéseivel. A mutatók bánatosan feleltek neki vissza: tönkretettek.

A mérnök nem vette észre a fiatal katonát, aki már régen mellette állt, és a gépet figyelte meg Bordást. Most, amikor megszólította őt, mégis úgy nézett fel rá, mint régi ismerősre. Hiszen szavában megsejtette az együttérzést.

A fiatalember kezével segítve magának a beszédben, magyarázott — melegségtől hevesen —, hogy szemébe hullott barna haja. A mérnöknek olyan volt így, mint egy játékos fiú, aki nagyon komoly dolgokat beszél:

— Bátyuska... tü inzsenér?... Ja tózse... én is. Ne félnyi, tovaris... — A mérőre mutatott, és a mellére ütött: — Hozni... lesz... Ponyemáj, Bátyuska?... Lesz...

Összemosolyogtak.

A mérnök visszafelé ballagott az úton. Mögötte hullámzott, széttárult és megint összecsapódott ölelkezve a magyar és orosz beszéd.

Fele úton Bordás egy emberrel találkozott. Sárdi volt. Már elmentek egymás mellett, amikor a kapus mégegyszer visszanézett, és megismerte Bordást, mert fehér köpönyegét szél úsztatta utána.

— István! — kiáltotta visszafordulva. És szeme körül a ráncocskák köze örömmel volt kitöltve. — István!... Megmarad!... Élni fog!... Ő mondta, az orvos...

Bordás ugyanígy felelt ,ugyanezt mondva, csak más szavakkal:

— Összetörték a mérőmet... a vadak. De lesz... új lesz...! Hoznak! ...

— Ők igérték? — kérdezte Sárdi; de mosolya már előre szívébe könyvelte a választ.

— Igen. Egy mérnök... Olyan ember, mint én vagy te...

A hold kibukkant, és mint lámpafényre az éjjeli pillangók, felhők úsztak feléje.

— Gyerünk, öreg! — mondta Bordás. — Nézzük meg a gyárunkat...

Felnézett az égre.

— Fussunk!... Holdfény van.

Szaladtak az úton.

Bordás öreg, fehér köpönyegét szétcsapta a szél, és úgy játszott vele, mint a gyerek egy fehér papírosból készült nagy sárkánnyal.

Kézenfogva, öregesen futottak az úton, a mérnök és a kapus.

NAGYFALUSI TIBOR

LÁSZLÓ IBOLYA

Van olyan tűz!*

1944

Az égen ólmos szürkeség tanyáz,
esőt nemoldó kúsza fellegek.
Elmúlt... naponta mégis visszajár
a háború, a véres rettenet.

A messzeségbe igyekvő utak
teste megtépve, dermedten hever,
riadt fák szórják vézna lombjukat,
fáradt szemünk csak pusztulásra lel.

Mivé lett, nézd, a honi táj!
Szívünk egymásra így kiáltozik,
A vízre bukó híd látványa fáj,
bánat örvényli körül roncsait.

Az Ember műve, nézd, mivé lett,
mivé őrölte az ördögmalom,
a háború! Mivé lett szép vetésed,
emberi ész? Kiáltó, vádló kőhalom!

... Még néma gyász leple takarja
a szándékot: mi élni akarunk!
Az örömet, hogy így leltünk hazára,
az ujjongást, hogy szabadok vagyunk!

Romok közül, lassan kél fel az élet,
ha élet újul, annyi még a jaj,
de tudjuk már, nagy tettekre érett,
hogy férfikorba lépett a magyar!

Történelem, aranybetűkkel írd le
szabadulásunk első napjait,
hogy fiainkat ez a láng hevítse,
élni őket példánk szerint tanítsd!

* Szeged város tanácsa és az Írószövetség szegedi csoportja által kiírt „Felszabadulási" pályázaton megosztott első díjat nyert versciklus.

1948

Nem hittem én, hogy van olyan tűz,
mely száz éven át rejtve ég,
évek hamvától szabadulva
lángjától pirosul az ég,

de megtanultam itt a parton,
órákig nézve az épülő hidat,
amint a futó víz felett,
dacolva napsütéssel, faggyal,
egy hősi had vitézkedett.

Nem csákós, kardos negyvennyolcasok,
kiket az ellen félt, csodált.
Hídépítők! Kemény harci nép,
nagy elődökhöz méltó unokák!

Órákon át néztem a Tisza felett
a szent tüzet, az ősi lángot,
mely hidat ver, ha kell az Óceánon,
hogy eggyé fűzze össze a világot!

Később, hogy készen állt a híd,
büszke ívén zászlókat lengetett
a csípős őszi szél, én nem felejtem,
míg élek, azt a forró ünnepet!

Az Újszegedre özönlő tömegben
névtelenül léptek velünk a hősök,
kiknek nevéhez ismeretlenül
örök időkre dicsőség szegődött.

Azóta hiszem, van olyan tűz,
mely ifjan él, nagy tetteket nevel,
évek hamvától szabadulva
vörösen csap a szabad égre fel!

1954

Az emlékezés utánam oson,
míg múlt napok könyvében betűzök.
Már ősz közelget. Túl a városon
szüretre érnek súlyos fürtök.

Tíz éve már, hogy a szabadság
hűséges szívünkben lakik,
s hallatja népem érces hangját,
valóra váltva ősök álmait.

A hídon állok.
Holdfény zizzen az álmodó vizen,
és Újszegedről
követül délceg lámpasor jön át.
Sötétségűző fiatal sereg,
akár tíz éve azok a katonák,
a győztesek, a szovjet emberek!

Szőreg felől öblös ágyúszó
kísérte őket. Most békés csend ölén
alant a partot csókoló folyó siet,
Szeged felett az égi, földi fény
ölelkezik.

Tíz éve már.
Légy áldott ezerszer érlelő idő,
szabadságunknak megtisztult ege,
áldott legyen szülötted, a jövő,
az alkotások boldog öröme,

mely úgy futja át szívünket,
mint drótokat a kis áramkörök,
hirdetve a rendet, a vérünkből valót
melyet e nép munkával ötvözött!

A szobor neve*

Soha olyat nem tapasztaltak a pásztorok, azon a tájon: olvadt a kő, szikráztak a csillám-szemek a bihari hegyi úton: s csodálatoskép hűvös volt mégis. Csupa fény volt a buján zöldelő vidék, merő tisztaság és csend.

Távoli morajlás támadt hirtelen — mint viharborzolta tenger, hánykódott a messzeség, s a fénylő levelű fenyők mögül, a kanyarnál tankok buktak elő az útra. Szélesarcú, piroskép̂ű, vígan integető legények nyergelték ezeket a megtáltosodott monstrumokat, csak úgy lobogott a hajuk s a sapkájuk lehajtós füle. Végighömpölyögtek a falucskán, akár az áradat, akár valami drága vihar, melynek nyomán frissen burjánzik fel az élet, s kacagva rázzák vízgyöngyös fejüket a virágok.

Két nappal előbb is nagy volt a robogás ezen az úton: hol teherautón, hol gyalogszerrel — nyurga legények iparkodtak porlepte, szürke ruhában, tátogva lihegő szájjal, szakadozott csapatokban nyugat felé. Kenderszínű, csapzott hajukba túrtak olykor reszkető kezükkel, vagy kapkodva igyekeztek a vállukba vájó hátizsák-szíjon lazítani cseppet... Csípős verejték csorgott a szájuk szegletén. Sűrűn s kimeredt szemmel nézegettek hátra. Eldobálgatták, elhagyogatták most a harácsolt holmit sorra.

* Szeged város tanácsa és az Írószövetség szegedi csoportja „Felszabadulási" pályázatán a tárca csoportban második díjat nyert novella.

A messziről idevetődött diák egy csajkát is talált másfél napja az út szélén felejtve. Üreset. Ennivalót szeretett volna pedig, nem csajkát. Mióta a faluban húzogatja meg magát a rokonánál, jóformán egy darabka szalonnán rágódnak mindketten. Ez a szalonna volt nagybátyjának, az öreg, magányos suszternek minden kincse. No, meg valami rozsliszt. Meleg ételt hát nem ehetett vagy tíz napja a diák, mióta bújdosik. Az erődépítő főiskolás munkatáborból szökött meg Gyergyótölgyesről, a Jassinál történt események hatására, no meg azért, mert a gyáva táborvezetőség megveszekedett a hanyatthomlok hátráló fasiszták láttán, s rettegésükben és zavarodásukban a legbrutálisabb eszközökhöz nyúltak, csakhogy együtt tartsák a román átállás hatására megbolydult diáksereget.

Hasztalan volt minden igyekvésük: csapatostul bomlott széjjel egy-egy éjszakán a tábor. A diák, ez a dunántúli szobrásznövendék, egyike volt a lázadás vezetőinek, s Désen, Kolozsváron, Váradon át — vonaton, szekéren s gyalogosan vergődött eddig a kis bihari román faluig, messzeszakadt nagybátyjához.

Ezzel a magányos, békés természetű nagybácsival ellentétben, — különös szerzet volt a szobrásznövendék. Furcsa anyagokból ötvöződött össze a lelke. Megvetette a dúló, fennhéjázó fasisztákat, ugyanakkor azonban minden más nációt is lenézett a magyaron kívül.

A románokra is görbe szemmel pislogott, különösen most, hogy átzúdultak a tankok, s a falubéliek arcán megragyogott a néhányórás szabadság nagynagy öröme.

Eltöprengett, amint az út kavicsait rúgdosta egyre korgóbb gyomorral, s egyre felhősödő tekintettel.

— Atyaisten! — kiáltotta keserűen, csak úgy a levegőnek. — A mócoké lesz ez a gyönyörű vidék!...

Ebben a percben libbent a kanyarnál valami fehéres-pirosas tarkaság. Román fáta jött szembe, barna lába nesztelenül huppant a porban.

— Jó napot — mondta csendesen, idegenes kiejtéssel, s kicsit szemérmes, kicsit szúrós pillantással méricskélte a legényt. Jól megnézte: ki az, aki oly gőgösen bántja a románokat. Elmeredt a diák szeme, s megcsappant a csúfolódó kedve, mert a leány 17 éves volt, s három szobornak is mintául szolgálhatott volna: a Ragyogásának, a Tisztaságának és a Csendének egyaránt. Nagy, fekete szeme mint a kárbunkulus, — ráncos, román inge vakító tisztán fehérlett, szűkrehúzott szoknyáján hímes pompa.

— Jó napot — szólt lassan a diák is, s úgy torkára szorult a csodálkozás, hogy semmi hangot ki nem eresztett onnan. Pedig ugyancsak kért volna abból a meleg ételből, melyet a leány ételhordójában sejtett. Egyre az edényt bámulta, s nagyokat nyelt önkénytelenül is.

Belenézett a leányka a sóvár szemekbe, s mindjárt megsejtette, hogy jó ideje nem lehetett rendes étel a diák szájában. Bizony, ilyenkor az ember gyomra megemésztené a követ is.

Mégis nagyon húzódott a diák, mikor a leányka hirtelen leült a gyepes gátparton, s kedvesen maga mellé vonva a jövevényt, megkínálta az ételhordóból az „ellenséget".

„Ellenség?" kérdezte önmagától a diák, s nézte-nézte a lányt, aki enni ád az első éhes idegennek. S mintha megrepedezett volna a lelkére kent uszítás, melyet egy átkos korszak mázolt oda bőven.

A leány hajával szeliden játszott a nap. Dologhoz szokott, kemény keze oly parányi, olyan arányos, csepp ajka, akár a szív...

Mohón kanalazott a diák, s nézte a dombokat körül, s a távoli hegyeket, s a völgyet amott, a virágos messzeséget. Nagyon ismerős volt minden! S emberségeset akart mondani, valami gyönyörűt és méltót a lányhoz, mégis ennyit szólt nevetve:

— Éhen marad a férje!

— Apámnak viszem — mondta selypes-magyarul a román fáta, s megbíborlott az arca szépen.

— Hát maga?...

— Marad ott nékem is!

Valami igen kedveset akart erre mondani megint a diák, de csak a kezét fogta meg a lánynak egy percre, gyengén, mint a virágot. S egyszerre felnevetett mint a bolond, s körülmutatott szelesen:

— Mintha csak otthon lennék!

— Itt is csak emberek laknak — mosolygott a leány.

Szíven találhatta az egyszerű szó a diákot, mert hosszú kézfogással búcsúzott, aztán nekiszaladt az útnak, otthon összeölelgette az öreg susztert, s agyagot kért olyan hangon, mintha a ház égne. S gyúrni kezdte a sárga földet két kézzel, szaporán. S omló haja lett a szobornak, ráncos román inge, szűkrehúzott hímes szoknyája, s csepp ajka, akár a szív... Parányi kezével ételt kínált valakinek...

Kedvtelve nézegette a házigazda, a hallgatagon bámuló cipész. Kivette a szipkát a szájából, hogy vígabbat mosolyoghasson, úgy kérdezte meg:

— Mi lesz a szobor neve?

Gyúrta-gyúrta, faricskálta az agyagot a diák, frissen és fiatal erővel. S így szólt boldogan:

— A szobor neve: „Béke"!

S elnézett az úton, ahol barna lábával nesztelenül lépve a porban, román fáta igyekezett a hegynek. Halkan dalolt, elhallatszott mégis messzire.

S dalától színig telt békességgel a völgy.

DÉR ENDRE

BORSI DARÁZS JÓZSEF

Kosárfonás

Szilaj szelek fújnak, zúgnak,
Lombbal terítik az utat.
A táj felett holló ha jár...
Nincsen kedve, nem mondja: Kár!

Hallgatom a szél zúgását,
Hajló vesszők suhogását.
Fűzág búvó aranyszála,
Símul bele a kosárba...

Fonok, mintha álmom szőném,
őt látom, őt kalászszőkén.
Fordul, formál a lágy vessző,
Kosár készül; néki tetsző...

NÉMETH FERENC

Vértanúk balladája

Percegő csend a szavak mélyén,
csak a halottak vallanak. —
A kakastollak néma éjén
ki hirdeti fénylő, szabad
hatalmadat, forradalom,
mikor a sejtekbe szalad
a kín, kifosztott halmaidon
ki lelkesít, magyar honom?

Az éj nehéz leple alatt
rejtezve az új világ készül
és hirdetik bátor szavak:
csak küzdjetek bízón, merészen,
jobb sorsot épp e szenvedés szül
s a győzelem nektek jut részül. —

Az éj nehéz leple alatt
szuronyok érces sora villan,
kopók loholnak szerte, vad
mámor szemükben, sorfalak
a házak közt, hogy el nem illan
sem ember, sem a gondolat.
Hol setteng most az áruló?
Élete legyen nem-múló
iszony, kivessék a rögök!

Miatta hulltak a tömött
s vértől iszamlós börtönök
mélyére mind a honfiak.
Ám az ellen, ki megriadt,
hiába törte és gyötörte
esendő testük, bár ömölve
kígyózott vérük: szavukat
sosem hallhatták az urak.

Tíz év ködéből integetnek. —
Mondják, szegény Rózsa Ferencet
még eszméletlen is kínozták,
mégsem felelt a vallatásra,
száján utolszor is az csengett:
Elvtársak fel a barrikádra! —

Elhulltak ők, vagy élnek köztünk?
A szellem él, mely harcainkban
hősöket magasít fölöttünk:
a forradalmak szelleme.
És hogyha halni kellene
a testük újból odadobnák
a feldördülő fegyvereknek,
hogy megmentsenek, Magyarország!

Dús földedbe hullt, Magyarország,
a vérük szenteli rögöd.
A vértanúk hős, nehéz sorsát
— csillag ez égi gyász fölött —
szívembe zárom, s szavam hozzád
ígéret: mint e hősök éltek,
hazám, úgy élek én is érted,
csak szabad fény övezze orcád.

LŐDI FERENC

Születésnapi vázlat

Már férfi szóval simogatlak, kedves.
Az ifjúságom s friss kamaszos kedvem
lobogó lángját mind rád csókolom.
Az évek, látod, lassan mind megérnek
mögöttük, s nincs már vissza-út semerre
a hajnalszínű gyermekkor felé. —
A tíz évesek hamvas pirulása
s játékaik úgy hívnak vissza még
az át nem játszott délután ölébe,
mint sosem látott varázsos vidék.

Tavaszt akarva jöttél el velem —
már annyi éve, hogy a gyermekünknek
bimbós ajkáról mézízű szavak
sietnek forró, nagy szívünkre hullni,
s tavaszt akarva asszony-szirmod újra
termékenyülni vágyik, mint a rózsa,
s úgy szétosztódom én is, mint a fák
barna bogán a lüktető rügyek,
hogy őszbe tartó ifjú lobogásunk
tovább vigyék majd szép hajtásaink.

Tavaszt akaró tiszta szerelemben
köszönöm én, hogy törődtél szivemmel
nagy bánatokban; most, így visszanézve,
könnyebb leírni, mint magamba zárni
az önös érdek lázadásait,
a neked-vétő szándékot a tettel,
hogy nem dobogott szivem a tiddel,
hogy válaszfalként ült közénk a csönd
s a lobbanásnyi jókedv, míg a lélek
ezernyi húrja jajszóig feszült.

A szárnyalásom balga, hasztalan,
ha nem kísérsz, ha nem hívlak velem.
Egyedül lenni, jaj, de szomorú,
s tavaszt akaró kedvünk mit sem ér
külön-külön: kihuny a szerelem
lobogó lángja, és a csillagok
lecsukják lámpás, örök fény-szemük,
s olyan hideg lesz akkor a világ,
amilyen termő együtt, teveled.

Egy pohár sör

Levelet fonnyasztó meleg. Az utca forr, sütős a bazaltkocka, megnyúlósodott az aszfalt. Szellő se rezdül, a porszemek elalszanak a levegőben; csak nagy messzeségben villámlik aprókat: mintha a mezőkön suhanó kaszák csillannának meg kékes fénnyel a felhőrongyokon. És úgy folyik a levegő, mint a befőttekhez készített nehéz szirup.

„Egy pohár sör..." — jut az ember eszébe, és megmoccan az ádámcsutkája, összeszorul a nyeldeklője, s a nyál is megsűrül a szájában. A nap, a háta közepén csordogáló verejték és kiszáradt szájpadlása besodorják az italboltba.

Éppen olyan, mint a többi. A polcokon színes pálinkásüvegek gebeszkednek, zöld, bíbor és vízszínű mámorok, a falon tíz percet siet az óra, szidolosfényű rézcsapok, törölgetőrongy, pohár-regiment, vastag levegő, kékes-szürke cigarettafüst-felleg, sörszag, gyémántszemű legyek, pohárcsörgés és ilyen táblák: „Káromkodni tilos!", „Köpködni tilos!", „Panaszkönyv." „Csak annyi megbecsülést a dolgozóinknak, amennyit magadnak kívánsz."

A sarokban National-kassza. „Pohár világost" — mondom, és a negyven év körüli nő, akit csak deréktól felfelé látok, benyomja a gombokat. „Tízforintos" — nyugtázza a papírpénzt, nehogy valami félreértés essék, és daráló karjával együttmozog fülében a két aranykarika, és máris ott táncol a visszajáró apró a forintötvenes blokkal. Nem siet, olyan egy óra tájt van az idő, kevesen vannak a mellékutcai üzletben. Beleszív a cigarettájába, körme hegyével leszedi az ajka-festékére tapadt dohányfoszlányt, és már nem is lát. Az utcát nézi, és szinte magának vagy a semminek mondja: „Esni fog."

„Pohár világost" — mondom, és a csapos megismétli: „Pohár világost." Kövér arcából apró szemek sütnek rám, kövér keze megforgatja a fogantyút, és a szőke sugár belezúdul a pohárba. Elvágja a habját, egy kicsit félretolja ülepedni, csípőre teszi a kezét, és a fejem fölött átszól a pénztáros-kartársnőnek: „A Pálnénak fia született. Tegnap este." „Na, akkor gyűjtés lesz" — válaszolja az. „Koponyánkint öt forint. Csörgőre. És kórházlátogatás dupla bizalmival." Egy szuszra mondta, két cigarettaszívás között. A szavak kicsit sziszegnek, hüllőhangja van a negyven év körülinek. Aztán újra kinéz az utcára, és most már hangosabban mondja: „Esni fog."

A csapos rámkacsint, bal szemöldöke felszalad a homlokára, kisimulnak a ráncai, és cinkos hangon mondja: „Finom nő..." — és utánatölti a poharat. S mert én nem kacsintok vissza, nem mosolygok, sőt egyáltalán meg sem szólalok, elkomorodva mondja, rideg üzleti hangon: „Egy pohár világos..." — és elébemkoppintja a poharat.

Vízszintes korong, egy lábon áll, és mellette egy férfi. „Szabad?" — kérdem, és az únottan biccent. Hangtalanul, csak a feje lendül meg egy kicsit. És ő is egylábon áll, mint az italbolt korong-asztala, a jobblábán, és a balt körécsavarja, és annak csak cipőhegye érinti a földet. Könnyedén áll, mint az olyanok, akiknek feleslegük van a testi erőből. Nem azért, mert nagyon izmosak, hanem azért, mert sohasem vették igénybe azt, ami jutott, nem fogyasztották el testi munkával, és nem is kell okosan gazdálkodniok vele. Így áll, és belebámul a levegőbe. Semmibevesző nézéssel, nagy-nagy érdektelenséggel. Valamikor régen — s akkor hosszú éveken át — forgalomban volt egy Törley-plakát, amelyen egy Nyegle-Úr ült, rákönyökölt a bárasztalra, lenyalt frizurával, és grófok számára specializált arcéllel, ujjai között hosszú cigaretta-

szipkában égő cigaretta, és keresztbevetett lába mellett jéggel telt vödör két üveg pezsgővel — ez jutott eszembe. Az a figura is így bámult bele a hirdetőoszlopról a pesti utca forgatagába. Ilyen únott pökhendiséggel, ilyen bicskanyitogató pimaszsággal.

Ott állt tehát ez a valaha úgynevezett jobb ember, előtte egy ujjnyi sör a pohár alján és bámul. Világos, pepita ruha, s bár a kabátja alul már rojtosodik, a bélésre varrva biztosan ott van egy selyemcímke ilyesfajta felírással: Kraxlhuber Tóbiás úri és angol szabó, császári és királyi udvari szállító Budapest. Utca nélkül, mert Kraxlhuber Tóbiás az fogalom, és jobb körök ismerik, más számára pedig az ő belvárosi cége úgy sem létezett. És a pepita ruha alatt, az alsónadrág és nemkülönben az ing baloldalán a monogram két betűje lenne fellelhető egy ötágú korona társaságában, finoman hímezve. Áll, bámul, és balkeze kisujjával kis köröket rajzolgat az asztalon. Kis körök — és ő elmerengve gondolkozik —, vagy pontosabban: emlékezik. Mert ő, tíz esztendeje nem él, csak ott járogat a múltjában, amikor még jól ment, és nem egy pohár világost ivott egyötvenért, állva, egy mellékűtcai mit-tudom-én-miben. Ott él abban a másikban, ahol déli egy órakor a pár tormásvirstli mellé egy üveg Paracelzust bontatott az Apostolok hűvös pincéjében, vagy hideg rántott ponty mellé müncheni barnát ivott a Galamb-utcában a Százévesnél — finom helyen, pácolt levegőben, nesztelen pincérek hajbókolása közben, a meráni nyaralás után és a balatonfüredi utókúra előtt, miközben a bronzvállú Gitta Reve d' Or illatot párolgott mellette. Mert egy ilyen karcsú, finommozdulatú, könnyedállású volt úriembernek a sörivással kapcsolatosan nem is lehetnek más emlékei. Így állt tehát, gólyamódra féllábon, és a semmihez csomózott szemmel a világűrbe bámult.

Miközben pedig ő állt a maga nagy némaságában és merengésében, és miközben én így kéretlenül és illetéktelenül nagy kiváncsiskodva belebújtam lelke ráncai közé, új vendég érkezett, aki most, söröskancsóval a kezében mellénklépett. „Hű, de befűtöttek..." — mondta köszönés helyett, és kezefejével végigtörölte a homlokát. Vörösre égett bikanyaka kigyűrkőzött olajos-kék ingéből, homlokráncai között koromszemek feketedtek, kezefején vörhenyes szőr csillogott, „Hát igen..." — mondtam én valami vigyori jókedvvel, és ezt nagy-hirtelenében nem is tudtam, hogy honnan vettem elő. A pepitaruhás volt úriember semmit sem szólt, csak egy nagyon kicsit mintha megrázkódott volna, és egy nagyon kicsit arréb húzódott, miközben a poharat is, alján az ujjnyi sörrel, arrébb húzta. „Tán fél, hogy bekenem a ruháját?" — kérdezte a bikanyakú, de olyan szeliden és olyan derűvel, mint ahogyan a gyerekéhez szól az ember. „Pedig kár félni! Vigyázok én a jómodorra!" — tette hozzá, és ebben már egy csepp huncutkodás is csillogott. A pepitaruhás most ránézett. Vizenyős, kék szemében szinte semmi sem volt, — s aztán elfordult. Ment kifelé, és nagyon halkan hallatszott a morgása, szinte csak sejteni lehetett: „Csürhe..."

Kicsit kihűltem. Szinte láttam felemelkedni egy vörhenyes szőrrel borított hatalmas öklöt, aztán egy recsegést hallottam, a pepitaruhás elnyúlik a kövön, rendőr, igazoltatás... De semmi sem történt. A bikanyakú elnevette magát. Hangosan, hatalmasan, mint a nagyon erős emberek. Mint aki egy bosszantó férget fricskáz le magáról. A másik meg ott ment, mint egy elmúló árnyék, amely kint, a nap meleg sugarában biztosan el fog olvadni.

EGRI LAJOS

PETROVÁCZ ISTVÁN

Békési tájak...

Békési tájak... Végtelenbe nyúló
fekete földek... Buja-zöld határ...
-- A hajnali gyors mozdonyának hulló
pernyéin túl szikár paraszt kaszál.

Lép hajladozva... Így a nyári szélben
a rét törökbúzái hajlanak.
— Az olvadó jég-kék, áttetsző égen
most bontja ki sugárkontyát a Nap.

Megáll pihenni. Megfüröszti mellét
a Napban, szellőrojttal törli le,
s kaszáját újra zöldbe mártva ellép
a tájjal együtt, száguld el-fele.

Tanyák karcsú nyárfákkal versenyezve
szaladnak. Dél. Homokbuckás a táj.
Más táj... S én itt is látom Őt, — a rendre
vakítón hull a napfény, s Ő kaszál.

Kaszája lendül — hűvös nyári szellő
fodrozza a kalászthozó mezőt.
Ingét az égre dobja, s báránytelhőt
— elfedni a Napot — belőle sző.

S a Körösöknek hűs lehelletével
elaltat... (Emlék... Mennyi éve már?)
...Őt látom... Ott, a grófi szérün éjjel...
A kazlakon Vörös Kakas-madár...

A lángot Ő szította, óvta, — és Őt
a láp óvta, farkastanyás vadon...
S tíz éve Ő ölelte át az első
ukrán fiút egy őszi hajnalon.

JEVGENYIJ DOLMATOVSZKIJ

Dal a szerelemről

A tajga mélyén rideg jégvilág van,
Délen virágot bont a meggyfaág,
Felmérhetetlen napfényes Hazánkban
Télen is ragyog tavasz, nyár reád.

Szemedbe, drága kék szemedbe nézek:
Napfényt látok és sarkköri havat,
Égboltot, tengert és aranyló rétet —
Mindazt, mi szép — Hazánk ege alatt.

Akár a Hazát, kedvesnek nevezlek,
S mint Téged, kedvesemnek a Hazát,
S már mindörökre törhetetlen egynek
Látom mosolyod s Hazám mosolyát...

Gurszky István fordítása

LÁSZLÓ IBOLYA

Csak szerettelek

Nem lázítanak már feléd a vágyak,
nyugalmak drága csendje fed,
felhővé foszlott a nagy varázslat,
s mint másoké, olyan a neved.

Jóízű szó, akárha mondom:
füvek, vihar, kő, áradás,
jóízű szó, ha szárnyait kibontom,
nem önti testem el a láz.

Anyám nevét is épp így ejtem,
mindenkiét és mindenét,
eloszlottál a végtelenben,
mint felnőtt szívben a mesék.

Eloszlottál a végtelenben,
már csend övez és dolgozom.
Ám ne hidd, hogy szegényebb lettem,
dúsabb vagyok, mint egykoron!

NYIKOLAJ DORIZO

Artyek

Artyek, — Kavicsos-fok, de szép...
Ős sziklák, zord fogak,
tenger — s a parton ciprusok,
lángoló alkonyat...
— Kertek körül, a part alatt
zuhog hullámverés!
Suhognak szélben topolyák,
miként kard éle, — és
házak szelid tetőiről
vadszőlő habja fut
alá, s a fák közt hangosan
szalad a gyalogút...
Fenyő — pedig hazája fenn,
hullámos sztyeppe volt —
egy szép pálmának udvarol,
melyről csak álmodott...
... És annyi tájról vannak itt
fácskák, hogy nőjenek,
— s a városainkból vidám
és kedves gyermekek.
Egyetlen nagy családban mind
egy úton járnak ők;
grúzok, jakutok, moszkvai
és kazah úttörők.

— S ha alkonyon a szél elül
a hegygerinc mögött,
tábortűzüknek fénye int
az alvó fák fölött.
Mint vörös-nyakkendő gyűrűz
a dal és szárnyra kél...
Az est csendesen ágyba dől
és talpraáll az éj.
— A játékos gyermekszemek
álomba ringanak,
de fennen száll a dal tovább,
míg jő a pirkadat...

— Hány hadjáratban, harcteren
kellett lesújtani,
és tábortüzek ezreit
— átfázva — gyújtani,
— s mögöttünk mennyi pernyeport
kavartak zord szelek,
míg újra egybegyűlhetett
ennél a tűznél, s itt lehet
e víg gyermeksereg...

UJ REZSŐ fordítása

„Három pipacs"

Vígjáték 3 képben

SZEMÉLYEK:

MÁK uram, a „Három pipacs" fogadósa
JULISKA, a leánya
BORCSA, gazdasszony
RENGETEGI DANILLÓ, színidirektor
DELY-KÁZMÉR, hősszerelmes
KADARKUTI PÁL, komikus
KÖVESKUTI PÉTER, intrikus
FELHŐ MELANIE, anyaszínésznő
TENGERTAVI JÚLIA, naiva
TAVASZI MELINDA, drámai szende
ÖREG GULYÁS
VASADY, csendbiztos
BÍRÓ
1. BETYÁR
2. BETYÁR
BETYÁROK
ANDRÁS, béres.

Történik hazánkban, 1830 körül, a színészet hőskorában, egy alföldi faluban.

ELSŐ KÉP.

(Színhely: múltszázadbeli kocsma ivója. Szemben a nagyszoba ajtaja, nehéz tölgyfaajtó, megrakva vasalással. Jobboldalon a kármentő, baloldálon hosszú asztal, lóca, mögötte szűk, udvarra nyíló ablak. A bal falrész elején kifelé nyitott széles ajtó. Fehérre meszelt falak, búboskemence a bal és a szemközti sarokrészen. A kármentő ajtaja szemben látszik, mellette, oldalt, a konyhaajtó. A függöny felhúzásakor Öreg gulyás ül szemben a hosszú asztal végén. Iddogál. A konyhafelől nagy lárma, az ajtó kivágódik, a három színésznő futva, lépegetve, meg-megfordulva és gesztikulálva, mindegyik szerepkörének megfelelően, egymásután a nagyszobába menekül. A naiva, az anyaszínésznő és a drámai hősnő az. Komikus, majd intrikus be, rövid párbeszédre.)

INTRIKUS: Gaz csaplár! Kánya vigye el, egy hétig táplált, most agyő marhasült!

KOMIKUS: Hite ellen adott kvártélyt, furfang szedte rá. Szidnám, ha nem szégyelném. Komédiás zsebét nem húzza arany. Mák uram hiába perel. Bezárna most? (Az ajtónál megpillantja a kocsmáros béreseit fütykösökkel felszerelve, akik elállják az udvari ajtót.) Hő, barátim, kivágtatok egész erdőt.

ANDRÁS: Befelé, vágunk rátok alföldi módra. Nem tréfaságból rendelt a tekintetes úr husánggal.

KOMIKUS (fintorog, megadón megy a nagyszoba ajtajához): A béres urai szavait husánggal toldja, nem érzi öklén szegény bőrét. Pedig ő is szegény.

INTRIKUS (egymást tessékelik be): Így van ez, súgó nélkül is lefoly itt a darab. (Belépnek.)

MÁK URAM (a konyhában kiabál): Mars a nagy szállába, vége a lakodalomnak!

DIREKTOR (szintén bentről): Protestálok, apellálok!

MÁK URAM: Hol a bagázsia? Pucéran vannak, becsaptak. De azt mondom a teátristák hét keservit, hogy estére vagy lesz előadás, vagy az egyheti eszem-iszom fejében leveretem husánggal hátukon pénzemet. (Csörömpölés.)

HŐSSZERELMES (kolbász lóg ki nadrágzsebéből, nyugodtan belép, halad középre. Mák uram és direktor vitatkozva követik).

DIREKTOR: Szívéhez apellálok, ha nem elég, a bíróhoz apellálok.

MÁK URAM: Az apelláljon, aki fizet. Azt mondom az úrnak, azon az ajtón addig nem jönnek elő, míg nincs előadás. (Hősszerelmes be akar lépni, Mák uram kirántja a kolbászt, H. után becsapódik az ajtó. Mák a beszéd alatt most háttal fordul, Komikus kidugja a fejét, megpillantja a jó falatot, nem tud ellenállni. Gyorsan lemetszi a kolbász felét.) Menjen be az úr is.

DIREKTOR (kiesik szerepéből, rimánkodik): Édes Mák uram, Karancsi megtér, csak addig! Még egy ebédet, édes Mák uram! Társulatom a „Három pipacsban" fejezze be életét?

MÁK URAM: Megmondtam, dixi. (Tereli az ajtó felé.)

DIREKTOR: De hiszen Karancsi elment a bagácsiáért Kecskemétre. Hogy adjunk valamit? Díszlet, kosztüm, súgó nélkül? Karancsi...

MÁK URAM (leinti): Hagyja uram azt a súgót, embereimmel utána járattam. Kecskemétről megszöktek fizetéstelen. A „Fehér ló" sógorom.

DIREKTOR: Részvétlenség, a nagy esőzés, hiába volt minden. Kétnapi tartozás fejében nem adta ki Pipacs uram a bagázsiát. (Haját tépi.) Rengetegi Danilló, tönkretetted saját magadat, társulatodat. Hol egy kötél? Akasszam rá magamat. (Berohan a többi után.)

MÁK URAM: Nem nyestek többé vesszőt teátristák, nem énbelőlem egy porcikát se.

ÖREG GULYÁS (flegmán szemlélte eddig az egészet): Nem-e? Pedig éppen nyestek.

MÁK URAM: Mit beszél kend? (Észreveszi a csonka kolbászt, földhöz veri, bemegy a konyhába, az ajtót bevágja.)

ÖREG GULYÁS: No-no, szárazkolbász ez. (Felszedi, szépen megtörülgeti ingujjával, bezörget a színészekhez. Direktor félig kinyitja az ajtót.) Ha

nem tetszik rossznéven venni. (Átnyújtja.) Nem ad az többet enni, ismerem, fogyasszák csak.

DIREKTOR (egyszerű emberséggel meghajol, némán visszahúzódik).

ÖREG GULYÁS (az előbbi helyére ül).

BORCSA (be a konyha felől feldúlva, étellel rakott két kosárral): Kadarkuti úr, drága Kadarkuti úr. (Bekopog, a Komikus kidugja a fejét.) Ezt az üveg bort, ezt a pecsenyét, ezt a kenyeret! Jaj, Kadarkuti úr, Mák uram azt mondja, hat betyárt fogadott fel Piros Pistától, s este megtáncoltatja magukat, ha nem lesz előadás.

KADARKUTI (nemesen): Táncolunk hát, éppen heten vagyunk.

MÁK URAM (a konyhából kiabál): Borcsa!

BORCSA (a Komikus visszalép): Zárom már! Ne kiabáljon. (Keresztvasat tesz fel, lakatot; az udvari ajtó felé.) Mehettek, legyet csapni lábszáron. (Legények el.)

ÖREG GULYÁS: Istentelen dolgot művel, Mák uram.

BORCSA (nem vette észre eddig a homályos sarokban ülő öreget, megijed, mérges): Maga még itt lopja a napot, vén tehéntolvaj? Azt mondom, tegyen nyelvére mázsás követ, vagy a fejéhez vágom.

ÖREG GULYÁS: Nono. Nem láttam semmit, setét van itt a szegletben.

BORCSA (felkapja a kiürült pintest, a kármentőbe szalad, majd vissza tele üveggel): Igya meg hamar, Gerő bácsi.

ÖREG GULYÁS (már megitta): Beszélj, Borcsa!

MÁK URAM (belülről): Bezártad már? Sokáig tart egy lakat feltétele.

BORCSA: Nehezen jár a kulcs!... Gerő bácsi, mondja meg valahogy Kadarkuti úrnak, ne felejtse el, amit mondtam Mák uram három feleségéről! Megteszi? (Öreg int.) Mák uramnak befűtök, örökké fázik, be én. A kamrakulcsot is ma elszedte tőlem. Fejésre is szorít. Gazdasszony vagyok-e? Hát a bérem?... Szegény Kadarkuti úr. Megálljon Mák uram, ha van esze a teátrumnak, száraz fával melegít estére.

MÁK URAM (bentről): Borcsa!

ÖREG GULYÁS: Siess. Kiabál. A három feleség dógát eligazítom. (Borcsa sietve el, konyhába. Az öreg vár egy kicsit, azután megkocogtatja óvatosan az ajtót. A Direktor belülről, „Itt a Direktor, ki az?") Kadarkuti úrnak tessék megmondani, hogy Mák uramnak három felesége vót. Üzeni Borcsa. Nem tudom, miben áll ez, tuggya az egész határ, egyik holt a másik után, tisztességgel el is temettük.

DIREKTOR (bentről): Köszönöm, öreg, társulatom tagja tudni fogja, miért üzent Boriska.

ÖREG GULYÁS: No szegény teátristák, azok is Pipacsok voltak. Annak a kecskeméti „Fehérló"-béli Pipacsnak leányai. Az élők nem segítenek, segítsenek rajtatok a holtak.

MÁK URAM (be): Még egy pintet?

ÖREG GULYÁS: Megittam már. Megyek, megnézem, mit főz a menyem vacsorára. (El jobbra.)

MÁK URAM: Vén gazember, orrontom, megittad már. (Megdöngeti a nagyszoba ajtaját.) Hé! Teátristák! Készül a produktum? Azt mondom, legyen, különben tartom szavamat!

DIREKTOR (bentről): Elmondjuk az egész országban, hogy bánik egy csapláros a művészet papjaival. Megírom az alispánnak, vicispánnak, királyi biztosnak!

MÁK URAM (döcögve nevet): Még bíró uram elé se szeretnének lépni. Van ebben a faluban kaloda is. A bíró testvérem. Mák uramnak szólítják őt is. Vicispánnak? Nemes vagyok én. Kapálni viszem magukat, ha akarom. Háromszáz hold ura, Mák s ötven lova nyerít a Laposon. Királyi biztosnak? (Hangtalanul nevet.) Sárossy Pál az, most is tartozik vagy kétezer tallérommal. Elég legyen a gágogásból! Estére idehordom a falut, megnézzük mit tudnak. (Gondolkozik, bent nagy csend.) Állatokat tudnak-e utánozni? A medvét meg az oroszlánt szeretem, csak ordítsanak nagyot. Dixi. Majd megtudják, kicsoda Mák. (Bentről hatalmas szamár-iázás.) Beste csepürágók! (Megfenyegeti az ajtót.)

JULISKA (be balról): Apám uram, ne legyen mindig haragos. Ne bántsa szegény teátristákat. Engedje ki őket. Várják a komédiásokat mindenütt, ők viszik szét a szép magyar szót, ők hintenek reményt a csüggedőkbe. Apám uram, ne kínozza őket. Bécsben...

MÁK URAM (közbevág): Megkínozom, mert tehetem. Dixi. Hallgass. Bécsbe se értük küldtelek, de hogy kisasszony légy, hogy egy napon, ha beköltözünk a városba, fiskálisné légy.

JULISKA: Nem leszek fiskálisné.

MÁK URAM: Nem-e?

JULISKA (bátran): Teátrista leszek. Dely úr azt mondta, ilyen arccal, ilyen hanggal, ilyen termettel...

MÁK URAM: Állj! Azt is mondta? Dely úrra kétannyit vágatok! Menj szobádba, és pingáld a papírvirágokat. Nem azért vettem egy ládával, hogy ne csináld. Három évig fizettem a németet Bécsben, nem leszel egyéb, mint fiskálisné. Holló uram, doctor juris, az a te urad.

JULISKA: Öregebb magánál, Apám, és olyan szaga van, mint a dohánylének.

MÁK URAM: Mars a szobádba, nekem is olyan szagom van, minden becsületes embernek olyan szaga van!

JULISKA (a konyhaajtóból): Mégis teátrista leszek. (El.)

BÍRÓ (jön jobbról, hallotta): Mi dolog ez, öcsém? Nem rend ez, bíró létemre hagyjam a Mák nevet sárba hurcolni?!

MÁK URAM: Csigavér. Este előadás lesz vagy nem lesz, kiverem őket, Juliska lányom pedig doktorné lesz. Punktum. Három asszonyt temettem, pedig nyelvesek voltak héthatárban, még sem ették meg a Mákot.

BÍRÓ: Tulajdonképpen azért jöttem, hogy kizsuppoltatom ezt a cifra népet a határdombra. Éjjel. Szégyene a falunak, kára neked, a hazának pedig nagyon is ártalmas. A magyar nem ugra-bugrál, kóccal jár, no meg rontják ezek az erkölcsöt. Csupa gubás, szűrös, bagariaszagú zsöllér meg tekergő diák tátja száját beszédjükre. Minek az nekik? Maholnap túllátnak kalapjuk karimáján.

MÁK URAM: Ezer esztendő óta a Mákok uralkodtak Rongyosfalván. Soha sem volt itt előadás, nem is lesz soha. Dixi.

MÁSODIK KÉP

A nagyszoba.

(Boltozatos, nagy terem, hófehérre meszelt falú. Nehány asztal, lóca, karszék lézeng benne. Látszik, hogy régen volt itt eszem-iszom. De kitakarított. Szemben két ablak, zsaluja kicsapva. Rácsozott. A falak igen vastagok, az ablaklapon kétágú gyertyatartó, félig égve. Kép nincs sehol. Mégsem rideg,

de nem is barátságos. Olyan levegője van, mint egy elhagyatott kálvinista templomnak. Kemence nincs. Ajtaja egy van, a nagy tölgyfaajtó, melynél a Komikus fülel. A társulat szanaszét ül, ételmaradékokat eszegetnek, hallgatnak; már látszik, megadták magukat sorsuknak. Mindegyik másként ül, viselkedik. Közben az ajtót nézik, ahol a Komikus integet. Letörve visszafordul, szótlanul leül Dely mellé. Mindenki feszülten várja, hogy mit hallott, a Direktor felugrik.)

DIREKTOR (roppant izgatottan): Ne játsszon, Kadarkuti ur, mindannyian felrobbanunk. Mit beszélt az a gazfickó, és kivel beszélt?

KADARKUTI (faragatlanul válaszol, mintahogy alapjában véve faragatlan, műveletlen, de őszinte. A társulathoz Pesten szegődött, azelőtt asztalosnál dolgozott): Mi vagyunk a gazfickók! Vegye az úr tudomásul, hogy kilépek társulatából. Mit kedveljenek rajtunk? Visszamegyek asztalosnak, ha fiskális már nem lehettem. Az úr csalt el Pestről, az úr se' tud semmit. Kolozsvárott két hétig ágált. Pergő Celesztinnél bezzeg sokra vitte Fehérváron. Senki sem tud úgy ordítani és hadarva beszélni, mint az úr. (A társulat nagy zsivajba tör ki. Fülébe kiabálnak, rángcigálják, csak a hősszerelmes és az intrikus marad nyugodtan a helyén. Végül Kadarkuti megúnja, erős hangon bekiabál a zsivajba.) A bíró van kint. Zsuppon akarja kihordani a társulatot. Maga bátor ember, Rengetegi úr, kopogjon! (Az utolsó szavakat már csendben mondja, mindenki meghökken, a Direktor pulykaként szalad ide-oda, de soha sem az ajtó felé.)

DELY (jóízűen nevetett, most megveregeti a komikus vállát): Palikám, soha sem hittem, hogy jó komikus lesz belőled. Köszönöm. Persze, hogy nem érünk egy lyukas petákot.

DIREKTOR: Ezek után nem számítok az úr közreműködésére. (Felfújja magát, dúdorászva az ablakhoz megy.)

INTRIKUS: A direktor a hibás, hogy csávában vagyunk.

DELY: Dögbőr vagyok-e hát a csaplár levében?

INTRIKUS: Nyakig pajtás, s nemsokára jön vakarókéssel, szőrünket mind leszedi.

KOMIKUS: Istenes varga ez a kocsmáros, testvére minden vendégfogadós. Nézd, berzenkedik Meláni kisasszony.

MELANIE: Fúj, szégyen a ronda beszéd, póriasan adja, uram!

JÚLIA: Ne nevessen kérem, sírni tudnék. Ripacs.

MELINDA (szatyrával vészesen közeledik a komikushoz) Asztalos. A verslábakat elhibázza, vésőt fogjon, nem közénk való. Mit gondol uram? Kolozsvárott hét koszorút kaptam egy tavaszon. Maradt volna Pesten enyvet főzni.

INTRIKUS: Lázadás ez, rajta csak.

KOMIKUS: Hölgyem, bocsánat. Elragadott a keserűség, de Rengetegi urat, bánom, hogy megpillantottam műhelyem ajtajában. Vigye manó, de ne pöffeszkedjen, mint egy kifosztott özvegy. Tőle nem várhatunk semmit, ezután magam útjára térek. Játszani akarok, a tudást majd a műhelyből veszem, igenis. Micsoda figura az, mely selypít, hörög, ordít, fakent inog, s lábai nem sajátja, de a vers lábai. Van sajátsága minden személynek. Lám a hölgyek most szerepkörüktől messze, jól adták e nehány gyilkos mondatot. Miért? Mert őszinték voltak. S most hibátlanul tudták a szerepet.

INTRIKUS: Hazánkban csak Kántorné természetes.

MELINDA: Ej, hiszen közönségesen illeg, beszél s egyszerű. Más a költészet, mit nekünk kell életre hozni.

JÚLIA: Szerencsétlenek vagyunk, a műveltség még nem ért a mi játékunk tetejéhez. De most ne bántsuk egymást, itt is üldözöttek vagyunk. Közeleg az előadás, mi lesz? Mák botot keres. Férfiak maguk? Minket bántanak, készüljenek, találjanak, van talán mód a menekvésre. Micsoda szégyen!...

DELY: Velünk van a hősök eleje, nem férfi-e ő? Rengetegi Danilló.

KOMIKUS: Cézár, papírzacskóból.

INTRIKUS: Üss rá, durran.

DIREKTOR (rárohan a komikusra): Eresszetek, mondom fogjatok, pimasz, reputációm!... (Senki sem fogja meg.) Eh, nemes érzelmimnek adok helyet. Nem ismerem az urat. (Összefont karokkal félreáll.)

INTRIKUS: Badarság, badarság. Danillóm, csillapulj. Bizony igaz, hogy ki eszik, iszik, meghál fogadóban, nem ritkaság a számla, mit végül mérges boton átnyújtanak. A színész is ember, s emberszámba is veszik, ha fent a deszkán s lent a földön a többihez becsületesen hasonlít.

DELY: Az ilyen bevallás már a jó kezdete.

KOMIKUS: Áldásom reá. S ez nem hitvány keresztelt csatornavíz, mit plébános uram Katája löttyent templomedénybe, hanem vastag, fogható, miként Mák uram fütyköse. Azt hiszem, tervem megáll hét betyár ellenében is....

INTRIKUS: Brávó! Direktorom és dúlt hölgyeim, irhánkat, úgy látom, inalva vihetjük. (Más hangon.) Gyorsan, Palikám, beszélj, beszélj!

DIREKTOR (úgy látja, elérkezett a kedvező pillanat méltóságának visszahódítására; középre lép): A mentéshez vetek jó kötelet. Kadarkúti úr, üzenetem van az ön számára Boriskától. Eddig magamban tartottam, de most ütött az óra. Társulatom tisztelt tagjai lecsillapultak. Az üzenet, mit egy vén gulyás suttogott: Mák uram három halott feleségének keresztjén fityeg. Kadarkuti úr biztosan erre céloz. Itt van az út a szabadba.

INTRIKUS: Elég, elég! Jöjjön mindenki közelebb! Tavaszi Melinda kisasszony is, drámai hősnőnek is lesz szerepe, úgy látom.

KOMIKUS: Ne féljen senki, nem lesz ütleg, de ha jól adjuk, díszlet, szövegsúgó nélkül is törője leszünk a Máknak. Ide körém! A terv mindössze ennyi: bűneinél fogjuk nyakon a csaplárt. Boriska! te vagy a nemtő, te vagy a múzsa! Tisztelt fülek. (Ezalatt mind köré seregelnek, fejüket összedugják, a komikus halkan magyaráz, olykor elragadtatott felkiáltások: Tragédia, micsoda darab!... Nem lesz diszlet, csak úgy mondjuk!... Láthatatlan sírok!... Ej, hát úgy teszünk, mintha fognánk a koszorút... Hah! Mák retteg fog, hogy őt nem látja senki!... Megvan! (Izgatottan szétoszlanak. A férfiak a székekből és padokból nézőteret formálnak, a nők az asztalokat a jobb falhoz tologatják, színpaddá.)

DIREKTOR: Világosságot ide! (Meggyújtja a gyertyát, s a súgó helyére teszi.)

INTRIKUS: A három Pipacsot nem szabad látni. Hova álljanak?

KOMIKUS: Van még egy nagyasztal, fel vele! Légy, jó asztal, hasonlatos gazdád eszéhez! Így. (Felteszik a színpadra, lábaival befelé fordítják, a nők bebújnak mögé.)

DELY: Mindenki tudja szerepét: csak úgy, mint otthon. Magyarul és csak jó vastagon.

INTRIKUS: A vastag magyart csak átéri rövid játékunk. Hahaha!
DIREKTOR: Ki kezdi?
KOMIKUS (felmászik a színpadra, mind fel, nők elő): Figyelem. Nem játszunk, de igenis tréfálunk, úgy, miként szorult ember, látja a kötélt inogni süvege felett. Mákot persze nem látjuk. Bejön, beszél, kiált, a székeket döngeti, nem, sehogysem látjuk, nincs jelen... Színhely: a temető. Elmegy nehány színész esdeni Mák feleségeihez. Én kezdem, utánam jő az intrikus, majd Dely, a hősszerelmes, övé hős volt s szép is, miként Boriska említette.
DELY: Kelj, szellem, rögágyadból, jöjj, jelenj, segíts, gaz urad újra perel! Ez jó lesz.
MELANIE: Dorka, ez én vagyok. Megyek.
JÚLIA: Engem Köveskuti keres. Drága intrikusom, csak hangosan.
MELINDA: Elsőnek jelenek. De minden titkát elmondjam? Mák uram szörnyethal.
DIREKTOR (meg van sértve): Ez rendezés?
KADARKUTI: Pardon, direktorom, csősz is legyen. Lámpát tart, fogad, elvezet, s hitelt tesz szavunk mellett. A csősz éjjel is községi ember, hivatalos. Pszt! Mi ez? A gazda most veri le a lakatot. Most a keresztvasat... De már ezzel felnyitja multját, s vesztére röhög markába a zsugori. Helyre! Kezdődik a láthatatlan darab! (Nők be az asztal mögé. Rengetegi mint éjjeliőr gyertyával szélre áll, mögé sorban a többi. Ajtó csörömpölve felnyílik, jön Mák uram s hét betyár botokkal. A legények az ajtónál maradnak, a fogadós előre jön, meg van lepve.)
MÁK URAM: Adta fiak, mégis. No lám. Zárjátok be az ajtót! (Leül, vár.) Mi lesz? Hé! Minden jegy elkelt (nevet). Mák uram az egész falu. Nocsak. Kicsit setét ez a darab. Lámpát kellett volna hozni mégis. (Színészek csendben állnak, az ajtót figyelik, mintha hiába várnák már Mákot.)
DIREKTOR: Ha már megtanultuk a szerepet s ha nem jön is a gazfi, kezdjük. A beszédre majd bejön.
DELY: Ne várjunk tovább, leitta magát vagy pénzt olvas.
INTRIKUS: Kezdjük. Kutya disznóság, így becsapott. Váltságunk lenne pedig a darab. Tökfejét dugná be legalább ott, az udvari rács között.
MÁK URAM: Álljatok, micsoda kótya fejetek van! Hisz' itt vagyok.
DIREKTOR: Sebaj, egyszer nélküle is lemegy... Kiáltom az éjfelet.
„Éjfélt ütött mán az óra!" (Dalolva.)
(Sétálgat.) De mit látok amott? Kutyafülű Máknál megint világosság van. Megveri egyszer még vagy a tolvaj vagy egynehány szellem. (Jár tovább.) Ez itt a temető, hej kerítés, de megterheltek az özvegyek könnyei, mindjárt bedűlsz. Ki az?! Kik vagytok?!
KOMIKUS: Jó estét, bátyó. Maga a bakter?
DIREKTOR: Az, meg ennek a temetőnek sírásója. Kit keresnek?
INTRIKUS: Marha. Azaz hogy tényleg keresünk valakit, dolgunk lenne benne. Mák uramat ismeri-e?
DIREKTOR: Ismerem. Amott ég a lámpa ablakában. Itt három Mákné aluszik lámpa nélkül. Mindőjüket én kapáltam be.
INTRIKUS: Teátristák vagyunk, vándorszínészek. A csaplár némi tartozás fejében bezárt, s ha nem szökünk, ütleggel is beéri már, ha az hátunkon kopog. Bezárt a kópé, s lakatja is van fontos. Kiszöktünk a kéményen.

MÁK: Hazudtok, itt vagyok, kéményt pediglen itt nem törettem, s én azért is itt vagyok!

INTRIKUS: Így kerültünk ide, bátyám. Hol nyugszanak a jó asszonyok?

KOMIKUS: Megesdjük a holtakat, éjféli az idő, segítsenek. Ismerik ők titkát Máknak, vele üstökön foghatjuk.

MÁK (felugrik): A holtakat kérdezitek? Azokat lehet. De azt mondom, ha nem láttok is, én hallom pimaszságtokat! Megvárom meddig szaladtok. (Leül.)

DIREKTOR: Jöjjenek utánam. Tessék. Ez itt a szegények fertálya, csupa garasos halott. Siratja üres lábas, kilenc kölyök. Ez már földes népeké, kő is akad. No itt. Márvány, csupa pénzes, nagy halott. Itt már röhög az otthonmaradott. (Megállnak egy-egy sír fejénél a színészek, koszorút lóbálnak, igazgatnak.) Ez az a három, csakugyan. Pipacs Kata, Julis és Dorka. Mákné egykoron. Másnak egy is csúnya lett, e pudvás vén hordóé mindhárom nyíló pipacs.

MÁK URAM: Pudvás az úr! (A betyárok körül egyik elröhhenti magát.)

DIREKTOR: No csak tegyék, amit tenni kell. Látom, szép koszorújuk is van, én ideállok világítani. (Félreáll.)

KOMIKUS (a koszorút a sírra helyezi): Mákné asszonyom. Fiatalon ment el e szép világból, gyötörte, űzte az ura, halljuk a faluban. Húsz évet sem ért egészen. Aki ennyit szenvedett, megérti szegény vándorkomédiás baját. Magát eladta apjaura ötezer forintért, s ebből nyitotta a Fehér ló fogadót.

MÁK URAM: Hallgattok, kutyafülűek!

EGY BETYÁR: Halljuk! (Mind előbbre nyomakodnak, hátul leülnek.)

KOMIKUS: Édes Mákné, segítsen rajtunk. Adjon tanácsot, a holtak mindentudók. Hogy bosszuljuk meg magunkat a csapláros on? Jelenjen meg most nekünk!

MÁK URAM: Megjönne Kata? (Kezd bámész lenni.) Nem lehet az.

KATA (előjön): Hívtál. Tudom bajodat. Gazember uramon bosszút állni: Ez, ez nem hagyott nyugodnom. Végre ez éjjel kér erre valaki. Figyelj: körtefa áll udvar sarkán, vén, odvas, tűzre való. Kivágatni nem engedi. Ássátok fel, kövek között, szalmába téve van uram ládája. Pénzzel teli.

MÁK URAM (reszket, a betyárok fülelve előbbre ülnek): Így bánsz velem, Kata? Eredj vissza, elharangoztak, ne beszélj többet! A teátristákat elengedem.

KATA: A ládában vagyon selyemkendőbe takarva aranyláncom, ezt Borcsának hagytam, eldugta Mák.

KOMIKUS: Engedd, hogy megcsókoljam ezt az áldott, fehér csontkezet. (Direktor nagyot rúg a felfordított asztallapba, Kata eltűnik mögötte.) Mennydörgés közt távozott. Várj csak, körtefa, ha meg nem előz egynehány betyárlegény, szemes, felásom még ma éjjel, a kincs enyém, s Máknak belőle fizetek. (Két betyár hirtelen eltávozik.)

MÁK URAM: Hová mentek? Nincs ott semmi, ebadta tolvajok! (Utánuk szaladna, de a betyárok elkapják, visszaültetik erővel. Mák izzadva, hüledezve mered a „temetőre".) Hogy a fenébe van ez? Nem látom a sírokat. Nem én. Vesszek meg, ha látom.

DIREKTOR: Tanú leszek, ez a szellem itt volt, beszélt, s most lámpámat a középsőnek emelem.

DELY: Búzavirágból fontam néked koszorút, szépséges halott. Kilenc hétig sem voltál asszony. Szívem reszket a haragtól. Megfáztál fűtetlen télen, Mák sajnálta a fát elégetni, eladta inkább, legyen pénze még egy halom. Doktort sem hivatott. Pénzt kért volna az is. Íme egy szegény nő tragédiája. Sírodra teszem, pipacs és búzavirág, e két szín oly összeillő. Szólj, jöjj, segíts. Pénzsóvár apád fél tanyát kapott, s neked menni kellett Mákhoz. Sérelmeidért én állok bosszút, küldj, s én összetöröm.

JULIS (belibeg. Mák uram felhorkan): Bátor, formás legény... Ha élnék, Mák nem érintené ujjamhegyét sem. De nem ám. Jaj, miért is vagyok halott! (Szerelmesen nézi a hősszerelmest.)

DIREKTOR (dörmögve): De ifiasszony, a temetőben!

JULIS (bosszús): Állj bosszút! Kérdezd mi lett Sóska Márta gyermekeivel?! (El.)

MÁK URAM (meg van zavarodva): Sóskáné váltót adott.

JULIS (az asztal mögül): Hamis a váltó! (Sivít.)

DELY: Nem rossz ez a szellem, kicsit kevert. Majd leszakadt ez a sír velem.

DIREKTOR: Siessetek. Lámpám füstölög. Imádkozd a harmadikat.

INTRIKUS: Tiszteletem jeléül, nesze cserkoszorú. Katonák lombja, győztes csaták díja. Húsz évig törted a Mákot, s mikor látta, hogy szétlapul, megmérgezett. Jöjj, légy tanúm!

DORKA (be): Minden szó igaz. Élhettem volna még hetvenig. Hívjátok Vasadyt! Bilincseket!

INTRIKUS: Kár, hogy nem Mák uram hallja, nekem a csendbiztos el sem hiszi. Köszönöm, így már csak megtörtük őkelmét, s ha elmondjuk, miket beszélt a három feleség, ő szalad világgá verve, nem mi.

DORKA (el).

MÁK URAM (rebegve): Menjenek! Nem tartoznak semmivel! (Két betyár be nagy vasalt ládával.)

DIREKTOR (leszáll feltartva a gyertyát): Mák uram? Mikor jött? Sötétbe néztünk, sajnos, nem jött a falu, minden szék üres. Egyébként kész a darab. Micsoda láda ez?

1. BETYÁR: Félre innen!

2. BETYÁR: Csaplár uram, fordult a kocka. Maradjon csak, leütjük mi ezt a reves lakatot. Így la, lássuk, hasa tele-e vagy korog!

MÁK URAM: Eresszetek. Nem kaptok belőle, gazok, keresményem az!

INTRIKUS: Álljunk félre, ez valami osztozás betyárok között.

2. BETYÁR: Arany, arany, hej! Pistának visszük, komák!

1. BETYÁR: Mák uram, csak rendre. Ne izegjen, mozogjon! A teátrumot itthagyjuk. Gyerünk legények, vállra. (Viszik a ládát.) Visszajövünk még, maguknak fizetünk jó áldomást. Csuda fáintos teátrum vót, az egyszer szentigaz. (Betyárok el, ajtót nyitva felejtik, a színészek csoportban, Mák uram rájuk mered, a direktor meghajol, mintegy bezsebeli a néma elismerést.)

HARMADIK KÉP

Az ivóban.

(Ez a felvonás közvetlen folytatása az előbbinek. A betyárok éppen viszik ki balra a ládát, Borcsa kárörvendve kiált utánuk, a nagyszoba ajtaja nyitva, látszik a csoport, a direktor éppen felegyenesedik meghajlásából.)

BORCSA: Viszik Mák uramat koporsóban. Élt eleget, siratja a nehéz kórság. (Utánuk kiált.) Láncomat, mondjátok meg Piros Pistának, visszaadja!

MÁK URAM (kijózanodik lassan, bentről): Tisztelet, becsület, amit adtak. Ugyan megtréfáltak. A ládát Pistáék üresen majd a Tiszába vetik, de sebaj. Térjenek aludni. Ami van, direktor úr, majd mi eligazítjuk. Boris! Ennivalót vigyél az egy-kettő numerusba. Bort is.

DIREKTOR (jönnek mind ki az ivóba): Társulatom le van kötelezve. Jóéjszakát, hölgyeim, jóéjszakát, uraim! (Nők el jobbra, férfiak azonban nem mozdulnak.)

BORCSA (mérges): Vége az előadásnak? Valamit eléadtak, láttam az imént. Kadarkuti úr, ez csak az első asszony volt; de Julis asszony meg Dorka asszony?! Látom alku lesz. No, Borcsa, te nem leszel benne, vagyis éppen, hogy benne. Mehetsz láncod meg elmaradt béred után.

MÁK URAM (mindent megért már): Te voltál hát? (Iszonyúan dühbe gurul, keresi, mivel csaphatná agyon.) Boszorkány, vén iszák, megegyenesítem rajtad a görbe fát! Elcsaplak, befoglak, kikergetlek!

BORCSA: Hallja-e maga! Az én apám iskolamester volt Bonyhádon. Boszorkány? Hallgasson kend, tudok minden furfangjáról. Kiadta-e béremet húszesztendő óta? Ki bizony, éppen hatszor. Így Boriska, úgy, ha férjhez mész, tied a Kaprostanya meg a belevaló. Üssön magába bele a kapros istennyila! Mit meredeznek itt, ahelyett, hogy hívnák a csendbiztost!

KADARKUTI: Nincs még bevégezve. Üljön le, Mák uram, így könnyebb lesz a teher.

BORCSA: Fogdossák meg jól ezt a megátalkodott vénembert. (Sebbel-lobbal el balra.)

DIREKTOR (minden hájjal megkent, az előbb éppen egy kis „hájat", különpénzt szimatolt, szeretné, ha magára maradna Mákkal): Felkérem Önöket, távozzanak. A társulatban fegyelemnek kell lenni, a direktor én vagyok. Mák uram, engedelmet, a komédiázás balul ütött ki. Nincs bennük csín, ízlés, tapintat. Mázsás kő szavuk, s mozgásuk bocskorért kiált. Úgy jöttek innen-onnan. Megsajnáltam őket, s lám, most, mikor a társulat érdekéről van szó, ellenem tesznek. Távozzanak uraim szobáikba. Boriska mindjárt vacsorát visz!

MÁK URAM: Már ez más beszéd. Tréfaság, ha szorít is. Aluggyanak hát, jóccakát.

INTRIKUS (leül): Kár lenne alvással vesztegetni az időt. Szóra szomjazom.

DELY (mellé ül): Hátra van még az epilóg. Tetszett a játék? Félek, itt-ott a nép nem ért Mákkal egyet. Én is szomjazom.

KADARKUTI: Két ülnököm már leült. Direktor úr, ez itt nem komédia, az o t t, gyatra volt, de igaz. Ez nem lesz gyatra, mégis igaz. Ez nem társulati ülés, fegyelem ott sehol nincs országszerte, de itt lesz most. Pénzt pedig ma nem hall csörögni Danilló.

DIREKTOR: Pimasz! Kizárom újra, elmehet! Per Danillónak nevez, asztalos.

MÁK URAM: Zsivajognak, ej, vége legyen már. (A komikushoz.) Mit akar?

KADARKUTI: Mindjárt uram. (Direktorhoz.) Kotródjon az úr, az asztalos szégyenli az urat. Nem vagyunk ezentúl csaló, tudatlan játszó. Nem ásom a tudók alá a vermet, megvètem az ilyen komédiát. Csárda ez, ittmaradhat, el is mehet. Mák uram, magáé a szó.

DIREKTOR: Óriás! Szapperlott! (Elrohan balra, visszakiált.) Dögölj meg!

DELY: Mióta ismerem, e két szó csak igazi sajátja. De ilyen modorban nem készül szállás, ebéd, ruha, nem ám, sehol.

MÁK URAM: Hagyják már abba. Zúg fejem, mennyi dib-dáb csepű beszéd. Újra kiteszem: mit akar? Mi van még? Pénzem elszelelt, de van lovam, szekerem, étel, ital. Adok egyet felpakolva, üljenek hegyibe, csapják meg a lovat. Isten hírivel, de többé erre ne essenek. Dixi.

KADARKUTI: Újra dixi, már éledez. Numeró egy: akarjuk a szekért, tele s két lovat. Kettő numeró: visszafizeti Sóskáné hagyatékát az árváknak. Végül: Dorka asszony halálát a törvény előtt megvallja akként, ahogy esett, s legvégül Borcsa leányasszony itt marad, s bért kap a lánccal együtt, rendesen.

MÁK URAM: Legyen ló tehát kettő. Szabatok nadrágot, mentét, zsebébe egyenként tíz aranyat dugok. Mit érnek maguk az árvák pénzivel? Elverik, koldús nép az. S nem a maguké lesz. No, a halál, az nem igaz. Hiszen szekérről esett, szentesi útról jövet. Így legyen, jó lesz? Boris, hozzál bort, húszéves tokajit, pókhálós legyen.

DELY (fölénnyel): Hiába, uram, nem jól húznak i t t a lovak. Félrevinné a szekeret. De nem lehet. Mindhárom dolgot meg kell cselekedni, uram, s azonfelül még egyet. Juliskát engedje velünk. Ez kérelem. Pályánkon Juliska szép utat tehet. Tanult, zenél, csinos, természetes.

MÁK URAM (szinte rémülten): Leányomat!? Mindent megmarkolnak maguk? Vége lenne a világnak? Nemes vagyok, gazdag is, a falu nem tart se iskolamestert, sem papot. Nehányad magammal, de inkább bátyámmal mi Mákok tartjuk markunkban a falut. Vége lenne a világnak? Nem lehet az. (Felugrik, dühtől elvakulva kést ránt csizmájából.) Torkotokon ütöm! Mákkal nem etettek csepűt, e rühes falu enyém! (Kadarkúti elkapja Mák öklét, a kés leesik, ebben a pillanatban lódobaj, majd a csendbiztos megjelenik balra az udvari ajtóban. Mák uram éppen szemben áll.) Vasady!

BORCSA (bedugta elébb a fejét, most vígan kiáltja): Isten hozta tekintetes úr! (Visszahúzódik.)

VASADY (be): Jókor éppen. Úgy látom, nem Mák uram a szemrevett... Régen gyanítom, gazdagsága nem Istentől való. Tegye le a kést, úröcsém.

KADARKUTI (asztalra veti): Megfogtam öklét. Tolvaj Mák uram, s majdnem gyilkos is.

VASADY (középkorú, kissé művelt, darabos ember): Színjátszók, maguk azok. Hallottam Mák uram bosszújáról, azért jöttem. Látom, szabadon. De kedves urak! Fizetni kell. Kedvelem a komédiásokat, láttam Budán a németet, láttam Szegeden nehány truppot, jót mulattam. (Nevet.) Pénzük vékonyan folydogál, tudom. Nem sok hívük van. (Komorán.) Nehány zajongás is esett. Gubások, deákok tették. (Legyint.) Nem hivatalom bírálni az urakat, de a magyar szó kiművelt terjesztése, a nemzetiség felemelése sokaknak nem tetszik. (Most hivatalos hangon.) Mák uram, a fizetséget rendbetesszük, mindjárt. (Felveszi a kést, nézegeti, jelentősen néz Mákra. Mák lesúnyva oldalog félre, látszik, hogy mindenben enged a bűnjel láttára.) Elébb szeretném megismerni a teátristákat.

KADARKUTI (alig várja, hogy szót kapjon): Köszönet mindőnk nevében, csendbiztos úr. Mi teátristák Kazinczy, Döbrentei, Kisfaludyak nyomdokán lépünk, sajna, gyarló lábakkal. Olyanok vagyunk, mint a durva pórfazék. Nemzetes úr. Szégyeljük, hogy tudásunk, pénzünk kevés. Igyekszünk az előbbin gyarapítani. (Meghajol.) Volt gaz direktorunk, ő vitt bele e szomorú esetbe. Mák uram sem a pártolók jó fajához tartó. Bosz-

szúját gátlandó, rettentő múltját vettük elő, előadtuk, lelepleztük, félig már meg is egyeztünk. Csalásai jó útra vihetők, törvény előtt, nem akasztják fel érte, nemes, fiskális is van több, mint elég. De dühében kést rántott. Ezt is elengedjük. De Juliskát nem engedi színpályára, holott az ország nyer vele! Engedelmet, így esett. Nevem Kadarkuti. Eddig. De most fogadást teszek itt is, nem szégyenlem jó nevem, ha csak Kovács Pál is. (Kezet ráznak Vasadyval.)

VASADY: Minek is a cifra név. A név is, a játék is legyen természetes.

KADARKUTI (meglepetten néz az egyszerű szavakkal kimondott nagy igazságra, diadalmasan néz a többire, hogy lám, ez az igazság).

DELY (lelkesülten): Vagyis természetes!

INTRIKUS (előlép): Engedtessék meg bemutatnom magamat. Köveskuti meghalt, ezentúl Balog Péter. (Kezetráznak.)

DELY (előlép): Mit vessek le én? Apám is Dely volt, ahogy görnyedt a kaptafán, s Kázmér is vagyok, miként azt adta jó anyám útravalóul. (Kezetráznak.)

VASADY (elég volt neki ennyi szívesség a „komédiásokkal" szemben, most végleg elfordul, Mákkal beszél, kiérződik az, hogy egy osztály tagjai): Nemzetes úr. Nem csiszlik maga, ne hordjon lábaszárán kést. Ezektől pedig ne kérjen pénzt...

MÁK URAM (egész idő alatt meglehetősen bambán toporog, sok volt erre az egy éjszakára. Morcosan dünnyögi): Nem tartoznak semmivel. Mind a vízig szárazon.

KADARKUTI (int Delynek).

DELY: Röviden beszél az úr. Kedves uram. Kocsit igért s Juliska, ha neki tetszik, jöhet.

MÁK URAM: Kocsit igen, de lányomat nem. (Megint nyeregben érzi magát, pimaszul kiabál.) Megrontják, kódorgó, kifestett sereg! Röhögik, kofák, s bokáját lesik úrfiak! Aludjon szalmán s gaz csaplárok kegyéből néha egyen? De mi végre?! Legyen asszony, szüljön gyereket. Van pénzem, házam, birtokom, bolond lennék engedni országútra. De mi végre is?! A nyelv miatt? Beszélek én is, láthatják gazdaságomat, nem is rosszul, bizony. (Kacag.) Nem engedem.

VASADY (mogorván): Tegyen, miként akar. (Legyint.) Fogasson, Mák uram, ha már igéretet adott.

MÁK URAM (újra a régi, magabiztos, kimegy, hangzik kiáltása): Hé, András, eredj, fogjátok be azt a két öreg szürkét! Szekérnek megteszi az a vén batár is.

KOMIKUS: Nemzetes úr, bevallom, egy órával ezelőtt el akartam hagyni a társulatot. Akkor úgy láttam, ez a becsület. Most, tovább kell menni. Majd tanulunk. Minden keserű szó, igaz nevetés mi a szűrből vagy a sárból fakad, nekünk született. Megismerjük a népet, uram. Tanulunk. Írók írnak majd nekünk, lesznek magyar írások a színpadon. Mi az utat törjük, tudjuk. Nincs előttünk igaz példa, mégis megyünk. A rend is megjön minden társulatban, mert a közönség maga is követeli. Szorgalom, józan életmód, rend. Csak így érdemlünk mindennyivel becsülést. A közönség is szívesen venne hagyma helyett egy garas ára koszorút. Sajna, terünk sincs még. Van kőszínház Budán, de a németé. Nekünk kosztümünk sincs, díszletünk is csak dib-dáb hulladék. A magyar-

nak itt mindenben a selejt marad... Pajtások, veletek megyek! Ha csüggedek olykor, nem az akarat fogy.

VASADY (nem nagy figyelemmel hallgatja, int kezével búcsúzóul, kimegy Mák után, de a bejövő Boris megállítja).

BORIS (papramorgót hoz): Tekintetes úr, egy kis torokráspolyt, erős a harmatos reggel. Tessék, tessék. (Töltöget, mind isznak egy-egy kupicával.) Mondanék valamit, de ne legyen megint háború. Jó lesz, ha uram körmére lesnek. Amit lehet, elhúz. (Kifelé mutat.) Már fogják a szekeret, kiadtam kenyeret, szalonnát, bort, takarót. (Mind ki az udvarra, Delynek int Borcsa, visszamarad.) Dely úr. Igazítson a haján, így, legyen deli, jön a kisasszony. (Int, sietve visszamegy a konyhába.)

JULISKA (siet): Dely úr! Jaj, úgy dobog a szívem!

DELY: Bárcsak értem dobogna.

JULISKA: Dely úr, férfi maga? Mi lesz velem? A társulat pakol. Itt hagynak? Hát már elfeledte, hogy szívem vágya a színművészet? Tudok táncolni, zenélni, ének, szavalat enyém. De enyém a vágy is, nekem mennem kell, Dely úr...

DELY (megérti; komoly emberséggel): Nincs más mód, meg kell szökni. Mák uram hajthatatlan.

JULISKA (hevülten): Ha üldözni fog?... Maguk elrejtenek. Bújdosunk évekig, de a hír koszorút fon nevem köré. Ha elbukom, tisztán hullok a sírba. Dely úr, megszököm. (Toppant.) Milyen férfi maga!?

DELY (legyint): Ilyen. Komédiás. Ott a Corpus Juris, itt e vedlett mente alatt, nem a jog, hatalom, gazdagság fészkel. Csak a nép, a nyelv. És Juliska. (Kezet csókol.)

JULISKA (messzenézve): A nép, a nyelv, Juliska... Dely úr, tanítsanak. Ne higgye, nem vagyok délibábos leány. Ez a hely ezt nem ismeri. (Körülnéz. Megrázkódik.) Apám papírvirágokat hozatott kifesteni, fiskálisnénak ad el. Azt mondta az előbb, szeret. Én... majd később. Most szökni kell, Dely úr... (Megragadja a férfi kezét.) Úgy látom, még eddig egy kisasszonyt sem szöktetett meg. Micsoda dolog ez Dely úr? Ön, a hősszerelmes!

DELY (töprengve áll): Ha megteszi... Én úgy óvom, mint testvér. Várok. Juliska, siessen. Nincs sok idő. Bebújik a ponyva alá. Siessen.

JULISKA: Futok. Batyum előkészítve már, kicsi, igaz, de a komédiás madárként él. (El.)

MÁK URAM (be, kedvetlenül): Virrad. A csendbiztos elnyargalt, hírül hozták, hogy Piros Pistáék a nyárfaerdőben tanyáznak. Csak kergesse, majd egyszer tán megfogja. Minden készen áll. (Szíves hangon, hogy lánya nem került szóba.) Pipázik az úr? (Leemel a pipatartóról egy szép darabot.) Tavaly hozták Krakkóból. Fogja.

DELY (vidáman): Grácia, nemzetes úr. Pipám még nem volt. Tollasodok. Megjósolom, rövidesen megházasodom, értesítem erről nemzetes uramat. De jól is fog bodorodni ebből a füst, boldog feleségem tömi meg, úgy bizony.

MÁK (továbbra is a kedvében jár, heherészik): No csak, házasodjon is. Az a rendje. Aztán milyen? Van-e pénze, földje?

DELY (kacag): Mint a pelyva, annyi. S olyan gyönyörű, mint a maga lánya. Éppen olyan. (Kinéz, kint lónyerítés, kiáltozás, „Dely, gyere már, indulunk!")

MÁK (meghökken): No-no, az nagy szerencse. Lássa, indul a trupp. Hát jó utat. (Dely szótlanul int búcsút, nevetve kisiet, a csaplár előrehajolva nézi távozását, majd hallgatja a vidám kiáltozás közben elinduló társaságot. Mikor elhal a kocsirobogás, Mák lassanként felegyenesedik. Kihúzza magát, bajúszát megpödri, aztán nagyot ordít.) Boris!!!

BORIS (bejön a konyhából, nyugodtan, nyakában lóg az aranylánc): Ne ordítson, nem vagyok süket. (A láncot igazgatja.)

MÁK (vörös ábrázattal készül lehordani „áruló" cselédjét, de a lánc láttára bennereked a szó. Néz egy pillanatig elmeredten.) Visszaadta, a Piros Pista? Akasztófavirág, te meg a kapcája! Hol a pénzem?!!

BORIS (fölénnyel): Behozták a konyhába, elvitette a csendbiztos. Azt mondja, menjen az alispán úrhoz, tisztázza magát. Én pedig azt mondom, tőlem mehet ezentúl akár a pokolba is. Szekerem készen áll, megyek én is. Elegem volt a maga szőrös ábrázatából. (Kackiásan megfordul, megy.)

MÁK (elhülve): Boris, eszed ment? Itt hagynál húsz esztendő után?

BORIS (az ajtóból visszaszól): Gebedjen meg minden aranyával, lovával, fogadójával egyetemben. Megyek a kisasszony után. (El.)

MÁK (bambán néz utána. lassan megérti, hogy lányát elszöktették. Felordít): A teátristák! Megszökött a lányom!!

Függöny.

VINCZE ANDRÁS

FARKAS LÁSZLÓ

Hasonlatok

Csipőd ringása: halk folyam
Hátán ezüstös fény suhan.

Melled hulláma: távoli
Felhők fehérlő halmai.

Szemed: hideg, mély éjszaka
Sötétjén házunk ablaka.

Ezer szépséghez mérlek, és
Ezernyi szépség mind kevés.

De földön, égen szerteszét
Hozzád hasonlít, ami szép.

FARKAS LÁSZLÓ

Példázat a szőke lánynak

A szélbe szórtam szavaim,
S nem kellettem Neked,
De babonázva olvasod
A hívó verseket.

Bolond, ki fényes nappalát
Mind átalussza sorban,
S éjjel a napfényt keresi
A sápadt, sárga holdban!

Futóhomok

Sasheverő...

Már hónapok óta rabjai vagyunk neve varázsának.

Egyszer láttam, s azóta sokat beszéltem róla a szegedi múzeum kutatójának, Csongornak, néznénk már meg ezt az elhanyagolt magyar tájat, amilyen bizonyára még sok van szerte az országban. Akkor találtam rá, amikor a párt megbízásából segítettem a pusztamérgesi szegénységet az új honfoglalásban, s utam ezen keresztül vezetett a kisszállási volt hercegi birtokra, hogy innen is kapjanak földet a mérgesiek, akiknek igénye kielégítésére a „szülőhomok" már kevésnek bizonyult.

Egy augusztusi reggelen kétlovas parasztszekérrel indulunk Mérgesről „felfedező" utunkra. Kocsisunk Börcsök Andrásné. Neki most is akadna éppen dolga a ház körül, a párját ugyancsak szorítja a sarjúvágás, de a lovak ráértek, rábeszélésünkre vállalkozik az útra, bár, mint mondja, sohasem volt még a Sasheverőn.

Az alsóbalotai új bekötőúton kocogunk. Az idő meglehetősen esőreálló. Csepereg is, de eső nem lesz belőle, pedig nagyon elkelne. Nemsokára kiérünk az észak felé forduló halasi útra. Az út két oldala nagyobbrészt kaszáló. Néhol levágták már róla a sarjút, máshol éppen most vágják. A nyolcas kilométerjelző kő után lápos területre érkezünk. Emberemlékezet óta vizes volt ez a terület, csupán 1952-ben száradt ki a víz belőle — mondják az idevalósiak. Csongor hiúz szemmel néz mindent, már a kocsiról észreveszi a nád és gyékény közt a vízből kibúvó apró sárga virágocskákat. Megállítja a kocsit, begázol érte, hogy a gyűjtemény számára szerezzen belőle.

— Ez egy rovarfogó növény; rencének hívja a nép — magyarázza. — Levélhólyagocskáiban ejti rabul az apró vizi rákokat s egyéb élőlényeket, s fölemészti testüket. A „Vadvízország" című filmben is szerepelt már ez a gyilkos növény...

Ennek a begyűjtése még csak könnyen megy. A növények nem szaladnak el. Nehezebb annak a rovarféleségnek elfogása, amelyik ott lakmározik az egyik virágon. Megkezdődik a türelmi játék, a versenyfutás a rovar birtoklásáért. Tagadhatatlan a rovar előnye a gyűjtővel szemben, hiszen az repülni tud, míg a gumicsizmák tulajdonosa csak a vízben vagy a parton cuppoghat utána. A vége azonban: csak belekerül az éteres gyűjtő üvegbe, melynek már a szagától is irtózik az idevaló homoki népesség, így Börcsökné is.

Mehetünk tovább.

A kilencedik kilométerkőnél nyugatra fordul a kocsink. Szép, sík vidék, amerre elér a szemünk. Távol sötétlő nyárfák szegélyezik a vidéket. A nap kibúvik a felhők közül.

Meleg lesz a mai nap, — állapítjuk meg a kocsin. Csongor már nekivetkőzik, jóllehet buckáknak még híre sincs.

Alig járt úton haladunk most. Az út mentén tenyésző apró százforintos füvet már a mi szemünk is észreveszi. Cintória-fűnek hívják errefelé, s meg vannak győződve jó hatásáról. Igazuk is van. Igen fontos gyógynövény ez, sok orvosság anyaga kerül ki belőle, ezt Csongor is elismeri.

Egyszerre jobbra hatalmas galagonyabokrot pillantunk meg. Ez a kapuálló, s a ritkás fák között kanyarodó úton csakhamar előtűnik a táj: a pusztuló puszta.

De nem olyan, ahogy a nóta mondja:

„Sík a puszta, se halma, se erdeje,
Kilátszik a sudár torony teteje..."

Zárt a tér, ráborul az izzó kékség. Majd bucka buckát ér. Mint a hullámvasúton, úgy érezzük néha magunkat, midőn kocsink a homokvölgybe gördül le. Egy helyt szabályos hegyláncot látunk, másutt egy kisebb síkságból kiemelkedő kúpot. De az ilyen síkság széle-hossza nem több kétszáz méternél. Ritka a kopasz bucka, a legtöbbnek fás a déli, délkeleti oldala.

Mindnyájunkat elfog a bámulat a táj szépségén. Még Börcsöknét is, aki pedig a homok szülötte. Jómagamat is, mert a régi emlék után, utat vesztve irányítottam „expedíciónkat", s egészen újat leltem. Valamikor egy fátlan, csupasz buckás pusztán mentünk át, ahol alig volt növényi élet, ami volt, az is csak kezdetleges, úttörő. Itt most minden kiesnek tűnik, legalább is ahhoz az első képhez viszonyítva. Úgy van az ember vele, ha idegen helyen jár, messze körülnéz, s nem lát az orra elé.

Most is úgy jártunk. Néztünk a látóhatárig szerte-szét, a kocsi előtt a lovak pedig maguk elé. Mert nekik kellett húzni a terhet, nézték az utat, hol a könnyebb. Ha a vett nyomon utat tovább nem találtak, megálltak.

Most is így történt. Így vettük észre, magunk elé nézve, a homokkrátert. Nagyot, de nem tűzhányóét. Az utat emeletnyi magas bucka zárta el. Tetején a „forgószél menyasszony" járhatta szilaj táncát, felverve uszályával felül a homokot, jó öllel mélyebbre kiseperve alul a tánc helyét. A kráter élét homokkötő füvek gyökerei tartják össze.

A kutató is tágranyílt szemmel bámulta ezt a természeti jelenséget, mint aki nem tud betelni a szépség látásával. Kodak után keres, lefényképezi, hogy szépségét mások is megláthassák...

Tovább haladva sűrűn meg-megáll kocsink. Mindenütt van valami begyűjteni vagy megörökíteni való. A fehér homoki székfű (hivatalos néven a kései székfű) gyökerestül, mindenestül kerül a gyűjtőmappába. A székfű egyben kötelességére is figyelmezteti a gyűjtőt, necsak maga elé, hanem a lába alá is nézzen. Hol, milyen növényke lapul. A növénygyűjtési láz Börcsöknét is elfogja. Hagyná már rám a kocsit lovastul. De expedíciónk vezetője, a múzeumi ember úgy törvénykezik, hogy alkalmas, árnyékos helyen ki kell ereszteni táltosainkat etetésre. Delelőre emelkedett már a nap, éhesek s fáradtak ezek a derék állatok.

Egy buckatetőről elénktárul a puszta párhuzamosan, délkeleti irányba húzódó dombsorának minden szépsége. Majd mindegyik bucka fákkal van díszítve: nyárfával, akáccal. A nyárfák közül a törpenyárfa a legelterjedtebb. A fűzfát csak az apró ún. serevényfűz képviseli. Néhol szokatlan vastag nyárfatörzsek állnak ki a sárga homokból. Bokroknak nézné a felületes szemlélő. Valóságban: évtizedes törzsek, betemetve. Évek múltán, amikor tovább vándorol a bucka, újra meglátja a napvilágot a nyárfa törzse. Olyan ilyenkor, mint a megkopaszodott öregedő ember, csak a feje tetején van még néhány szál haja...

Valamikor ilyen volt az egész környék, le a szegedi határig. A silány homok volt itt a legnagyobb úr. Szabadon száguldhatott mérföldeken keresztül, tüskés paripaként táncoltatva az ördögszekeret, ringott az árvalányhaj kalásztengere, s a táj fölött keringő, egeret leső pusztai sas sem ment ritkaságszámba.

Egyik „szurdok"-völgyben kieresztjük a lovakat. Börcsökné megy virágot gyűjteni, a kutató fényképezni, magam rőzseszedés közben figyelem a puszta zöld varázsát. Próbálom megfejteni vagy zenében kifejezni: ahol a szopránt a mély laposok üdébb foltja, a férfias tenort a buckák tetején tenyésző akácbokrok erősebb zöldje képviseli. A nyárfák zöldje a tömör bariton, széltől forgatott leveleiken a napsugár fehér virágokat csillogtat. A „völgyekben" az erdőgazdaság telepítette, a szálfüveken jóval túlnőtt fiatal fenyőcsemeték mély basszusa brummog bele a rekkenő hőségbe. Mindezek alatt az életüket leélt füvek kiaszó színe, milliónyi tücsök és szöcske zenéjével egészíti ki a puszta csendes „nyári koncertjét".

Szalonnasütés, nyársforgatás közben — nem is annyira a magam éhségére gondolok, mint inkább a gyűjtés és szépségbe belefeledkezett fiatalokéra — elgondolkozom Tömörkény és Móra „homoki embör"-eiről. Én még ösmertem ezt a fajtát. Kevesen élnek belőlük, igaz. Találkoztam is velük, de már nem azok, akik voltak. A homoki „embörök", akikről írtak, akiket ismertem — elvesztek. Nem személyükben, de jellegzetességükben. Azok a jellegzetességek, melyekre Tömörkény, Móra oly könnyes szeretettel mutat rá, — hogy fölrázzák a „nemzet" lelkiismeretét — kivesztek az emberekből. Nincs már az a minden-mindegy hangulat az embereken, nincs meg az a fásult beletörődés a nincstelenségbe, a reménytelenségbe. Ma már ha elégedetlenek az emberek, az onnan adódik, hogy igényesebbek lettek. Öltözködésében alig van, vagy inkább nincs már különbség a tanyai és városi ember között. A harminckét-harmincöt év körüli Börcsöknének is lám már körömcipője van s tartós hullám barna hajában. Beszédmódja is inkább városias.

Hiába, nagyot haladt a világ tíz év alatt.

Elkészült az ebéd.

Ha... hóó! — kiáltok tele tüdővel, már ahogy korom engedi, abba az irányba, ahonnan Csongort várom, hogy az irányt vehessen a szálláshely felé, hiszen könnyen eltévedhet.

Kiáltozásom csak a csendet töri meg. Nem csinál riadalmat a puszta lakóinál. Ezideig csak öt kék csókát, egy-két gépicset, barázdabillegetőt s egy vitorlázó gólyát láttam csak a madárvilágból, emlőst pedig egyet sem. Pattanó szöcskék mindenfelé találhatók az ember lába körül.

Előkerül Börcsökné, utána Csongor, akinek első dolga, hogy filmet cseréljen. Letelepednek a tűz köré, jobban mondva, igyekeznek a tűztől minél messzebb kerülni a rekkenő hőségben. A rőzse alatt nagy, lompos szitakötőfélét pillantok meg. Gyűjtő barátunk rögtön lecsap rá, s elragadtatva szemléli, dicséri. Én a neve után kérdezősködöm. Börcsökné is belekottyant:

— Ha még nincs neve, legyen n y á r s f o r g a t ó, hiszen szalonnasütés közben találtuk!

De neve már van az ártatlan jószágnak. Pusztai hangyaleső jól fejlett példánya. Helyesebb volna pusztai útonállónak nevezni. Mint kiderül, a lárvája homoktölcsérek mélyén leskelődik a hangya-dolgozók serény, cipekedő népére. Gyanútlanul közlekedik a csapda felé a hangya, megcsúszik a tölcsér falán, s már menthetetlenül a hangyaleső könyörtelen csápjainak zsákmánya.

Ez is belekerül a gyűjtőüvegbe. A növények pedig az itatósok közé. Ott van már a homoki pirosító vagy báránypirosító, melynek gyökeréből hajdanában a juhászok a bárányok háta megjelölésére alkalmas festékeket készítették. A vértő vajsárga virágaiért nem kell messzire menni. Ott nől a tűzrakástól néhány lépésnyire. De vigyázva kell begyűjteni, merev serteszőrei

százával fúródnak bele az ember tenyerébe. Így védekezik a növény az állatok harapása ellen, ez a mi kis „Heidenröslein"-ünk. Óvatosan kell présbe helyezni a naprózsák kénsárga, gyönge szirmú virágait. Érdekes növényke. A homokból kiálló szára egészen elfásodott, kemény, érzéketlen már a homokszemek súrolásával szemben, a virágszirmok annál érzékenyebbek, mire a lelőhelytől a szálláshelyig viszi az ember, közben már elfonnyad vagy le is hullik sárga bársonya.

Az ebéd ízlik. Utána inni kellene. Előbb azonban keresni kell a kutat.

— A lovak majd elvezetnek a vízhez! — mondja Börcsökné. — Azok is szomjasak. . . .

Így is történt. Nem kellett egy fél kilométernyit sem mennünk. Elérkeztünk egy nyárfák közötti hajlatban, háromnegyed holdnyi földön terpeszkedő kezdetleges kis épülethez. A „ház" alapja öt sor tégla, rajta ún. „hantfal". A „pitar" eresztett teteje fonott, „tutaj"-falon nyugszik. Kéménye sincs az épületnek.

— Adjon Isten! Hát köll-é a vendég? — köszönünk be az ajtón.

Társ nélküli, ötven év körüli asszony a gazda. Persze, hogy kell a vendég, hiszen ritka az ilyesmi errefele. Már hozza is ki a házból az egyszerű székeket, s az eperfa alá helyezi számunkra.

Megindul a beszélgetés. Érdeklődünk nála a Sasheverő-elnevezés eredete iránt. Nem tud rá feleletet adni, de azt tudja, hogy valamikor ez a terület a nagykállóiak birtoka volt. Az ő apja odamaradt az első világháborúban. Ura is juhász volt, mint az apja, de egy másik asszonyhoz pártolt. Ezért a földért keményen meg kellett szolgálniok a múltban. Az élelmen kívüli kétévi bér volt a föld ára: tíz birka. Az életével most meg van elégedve, nem bántja, nem zaklatja senki. Időnként az erdőgazdaságnál is dolgozhat. Ruhája egyszerű, házkörüli. A régi homoki emberek asszonyai még ilyent sem hordhattak.

Ebben az asszonyban találtam még egyedül azt a bizonyos régi homoki embert jellemző sajátságot: a belenyugvást. De közömbösséget itt sem találtam azért. Az ő belenyugvása sem egészen az, ami a régieké volt.

Elbúcsúzunk. De nem örökre. Erre a vidékre el fogunk még jönni egyszer vagy többször is.

A hátralévő időt gyűjtéssel töltjük. Háló hiányában a rovargyűjtés kedvezőtlenebb eredményt hozott a sok futkározás után is. De nem is volt egészen veszélynélküli. Egy szép, fekete földiméh kétszer is megszúrta a gyűjtő ujját, míg végleg az üvegbe került. De megérte, mert kijelentette, hogy „remek példány". Még ki is nevetett naivságomért, hogy megkérdeztem, nem a potroh végén lévő lángveres folt teszi-e oly remekké ezt a harcos állatot? A lustábbakat könnyű volt megfogni, ezek valósággal belehullottak az ölő-üvegbe.

Lehajlóban volt már a nap. Indulnunk kellett, hogy elérjük a vonatot, s napszállta előtt Börcsökné, s nem utolsó sorban a lovak is, hazaérkezzenek.

Hazatérőben a műúton sárga porfelhő tűnik föl előttünk. Nem autótól vagy kocsisortól származik.

Itt emeletnyi magasságban, a szél segítségével még „utazik a homok".

Igen. A mi hazánkat módszeresen kell megismerni, s ha megismertük, végtelenül kell szeretni!

Ennek a jelenségnek okát fel kell még derítenünk, s az illetékesek elé tárni, ha csak egy csöppet is szeretjük ezt a homoki népet, s törődni akarunk a

sorsával is. Ez nem okoz nagyobb nehézséget, mint inkább az ezt követő intézkedés, s végül maga a munka.

Végül is nagyon meg voltunk elégedve Sasheverő „fölfedezésével". Múzeumi barátunk szerint több napi táborozással s minden évszakban módszeresen kellene kutatni ezt a területet.

Néhány nap múlva is, mikor találkoztam vele, ki tudja, hányadszor fujt rá a bársonyos bogár-szúrt újjára, de nagy meggyőződéssel mondta: „Sasheverőt módszeresen kell kutatni!"

VARGA JÁNOS

KÁLDI JÁNOS

Emlék halvány fényben

Többször gondolok most
szikár, holt apámra
ilyenkor, estetájon,
ha csügged a lárma.

Többször gondolok rá, —
a vasakat hozza,
s melegíti őket
ősziest-pirosra.

Keze alatt — hallom —
fájva énekelnek,
dalolnak a vasak
ősi vas-szerelmet.

Ám, tíz éve immár
rozsda ült a vasra,
s valahol eldobva
vastag por takarja.

S nyugszik, ki a nótát
kínjában csiholta, —
elfonnyadt a szíve,
lehullott a holdja.

Bizony, most, ha élne,
többet mosolyogna,
több nyári fényt szórna
napjainak sodra.

Nem hallgatna sokat,
mikor hazamenne,
gomblyukába néha
virágot is tenne.

Apás szeretettel
nézne már a vasra, —
s akkor is örülne,
versemet olvasva...

KÁLDI JÁNOS

Ajándék

Amint mondtam már, kicsi Anna,
harangszót kötök szép hajadba, —
s ott szól tovább lobogva, hosszan
őszies, arany alkonyatban.

Szorosra kötve, ahogy adtam,
ott szól tovább a te hajadban, —
elnyúlik élénk, hosszú kékje
a nagyon őszies messzeségbe...

GOETHE

FAUST

(Részlet)

Császári palota.
Trónterem.
Az államtanács a császárt várja.
Trombitaszó.
Pompásan öltözött udvaroncok lépnek fel.
A császár a trónhoz ér, jobbján az asztrológus.

Császár.

Üdv a hiveknek, kedveseknek,
Kik egybegyültek innen-onnan —
A bölcs mellettem áll, azonban
A bolond merre, hol rekedt meg?

Apród.

Palástuszályod közelében
A lépcsőn roppant össze éppen.
A hájast rögtön elvivék;
Ittas? Halott? Nem tudni még.

Másik apród.

És máris csodagyors cserére
Egy másik törtet a helyére.
Ruhája pompás, ám kicsinyt
Bizarr, hökkenve nézi mind.
Az őrség meg keresztbetéve
Feszíti elé alabárdjait —
S a balga hős mégiscsak itt!

Mephistopheles (a trón előtt térdel).

Mi átkozott és kedves egyben?
Mit kérünk s űzünk mindig el?
Mit tartasz mindörökre kegyben?
Mit vádol ajkad és perel?
Kit nem hívhat e hely magához?
S nevez meg köztetszésre szád?
Mi közelg trónod zsámolyához?
S száműzte innen önmagát?

Császár.

A szóval csinján kell ma bánnod,
Helyén sincs mostan a talányod,
Az urak dolga itten ez. —
Megfejtned inkább érdemes.
Bolondom, a régi, félek, messzi ment el,
Állj mellém, s foglald el helyét ezennel.
(Mephistopheles felmegy, s a császár baloldalára áll.)

Tömegmoraj.

Egy új bolond — Új baj biz e —
Honnan jött? — Hogy került ide? —
A vén kidőlt — Elvitte az ég —
Hordó volt az — Ez hulladék. —

Császár.

Kik jöttetek távol s közelből,
Hívek, kedveltek, üdv tinektek!
Jó csillag alatt gyülekeztek,
Szerencse int felénk az égi jelből.
Mi célja mégis e napokban,
Mikor az sincs, ami bajod van,
Álarcban jársz, szakállazottan,
S azt élveznéd, mi szórakoztat,
Mi célja a beszédnek órahosszat?
De mert úgy érzed, másként nem lehet,
Legyen hát igazad neked!

Kancellár.

Mint fénykoszorú, a legnagyobb erény
Ott ékeskedik a császár fején,
Hatályosan csupán ő gyakorolja:
Igazság! — Minden ember szíve dolga,
Mind kérik, várják, bajjal nélkülöznék,
S csak rajta áll, hozzájut-é a köznép?
De ah, mit ér a szellemnek az ész,
Mit a szív, ha jó, a kéz, ha tettrekész?
Ha lázban fetreng szerteszét az ország,
S a bajok maguk új bajjal fokozzák?
Ki e magasból nézi lenn honát,
Rossz álom, véli, amit szeme lát:
Hol torz s a korcsok frigyre lépnek,
Törvénytelent a törvény véd meg,
S világa nő a tévedésnek.
Ez nőt rabolt, az nyájakat,
Oltárról kelyhet a kereszttel,
Éveken át dicsekszik ezzel,
S a bőre végig bántatlan marad.
Panasz tolong most a teremben,
Pompáz a bíró széke fenn.
Míg árad egyre bősz ütemben
És nő a forrongó elem.
Hetvenkedhet a bűn s a szégyen,
A cinkosán megdől a vád,
De: Bűnös! hangzik, ha perében
A jó maga védi csak magát.
A nagyvilág így hullanék szét,
S megsemmisül, ami tied.
Hogy fejlődnék ki itt az érzék,

Mely a helyeshez elvihet?
Hízelgés, megvesztegetés,
A jó is könnyen beleszédül,
S bíró, kinél nincs büntetés,
Gazoknak lesz a társa végül.
A szín sötét, de jobb a kép,
Ha fátyolom még feketébb. (Szünet.)
A dolog nem tűr késedelmet,
Ha kiki árt és kiki szenved,
A fenség könnyű préda csak.

Hadügyminiszter.

Hogy tombol minden e napokban!
Itt ütnek és leütnek ottan,
S parancsot meg se hallanak;
A polgár, fala rejti mindet,
S a lovag sziklafészkiben,
Megesküdött, kiböjtöl minket,
S erőket gyűjt, és nem pihen.
A zsoldosnak fogytán türelme,
A bérit kéri féktelen,
S ha már adósságunk se lenne,
Megszökne mind, kétségtelen.
Kitiltja, mit a tömeg áhít,
Darázsfészekbe nyúl bele.
A föld, mely várja katonáit,
A pusztulásnak színhelye.
Mi tűrjük a garázdaságot,
Mely félvilágot tönkretesz,
Vannak odakint még királyok,
De nem hiszik, hogy közük van ehhez.

Kincstárnok.

Barátaink ugyan mit érnek?
A pénzsegély, amit igérnek,
Miként a csővíz, elmarad.
Itt is, Felség, nagy országodban,
Hova jutott a föld, ma hol van?
Új gazdakézen minden talpalat.
S független élne valamennyi,
Hogyan? miképen? érdekes biz ez!
Jogokból annyit osztogattunk el mi,
Hogy nincs magunknak jogunk semmihez.
A pártok is, ki hinne nékik,
Viselnek bármilyen nevet;
Szídják az embert vagy dicsérik,
Egy a gyűlölség, szeretet.
S ghibellinek és a guelfek
Pihennek most odúikon;
Ki nyújtna másnak segedelmet?

Magára gondol mind bizony.
Becsukták az arany kapúit,
Kuporgat az ember, kapar, túr itt,
S üres marad a mi zsebünk.

Udvarnagy.

Milyen bajról kell hallanom ma?
Bármint garaskodunk naponta,
Naponta nő szükségletünk.
S a gond nyomán új gond terem.
Nem fáj a szakács feje tőle;
Vaddisznó, szarvas, nyúl vagy őz-e,
Tyúk, pulyka kell-e, más mi jószág,
A deputátum, járandóság
Befolynak még csak rendesen,
De nincs bor aztán cseppnyi sem;
Bár teli pincén állt gyakorta
Esztendő s fajta java sorba,
A derék urak szomjú torka
Cseppig nyelé, ami akadt.
Csapot kapott a tanács bora, ha kellett,
És kancsó mellett, kupa mellett
A torna folyt asztal alatt.
S fizessek most és adjak! Ő, tán
Kímélve néz majd a zsidó rám,
Míg új anticipációján
Előre hízik a kamat?
A disznókon nem fog a háj ma,
Ágyból zálogba megy a párna,
S az asztalon a holnap kenyere.

Császár.

(Némi gondolkodás után Mephistopheleshez)
Bolond, egy új bajt nem tudnál-e te?

Mephistopheles.

Én, semmikép! Fény mindenütt s te benne,
S tiéid is! — Bizalom itt ne lenne,
Hol a felség biztos parancsot oszthat,
S a kész erő elűzi mind a rosszat?
Hol ész erősít jóakaratot,
S a munkát, bármi, kézhez kaphatod?
Mi lenne társa rossznak itt, sötétnek,
Ahol körül ilyen csillagok égnek?

Moraj.

A kópé! — Esze van neki —
Hazug hízelgő — Teheti —
Tudom, mögötte mi lehet —
Nos és aztán? — Egy tervezet.

Mephistopheles.

A nincs bizony mindenhova benéz!
Kinek ez, kinek az kell, itt a pénz kevés.
Padlóról bár aligha szedheted fel,
Feltárod ám a mélyet az eszeddel.
Falak alatt, a kőerekben
Van még arany, vert is, veretlen.
S ha kérdenéd, mi keríti azt elő:
Mit szellem ád s természet: az erő.

Kancellár.

Természet, szellem — hirdeted hívőknek?
Istentelent ezért égetnek ők meg;
Az ily beszéd sok veszélyt rejteget.
Bűn a természet és sátán a szellem,
Ők gondozzák ketten szünetlen
A kételyt, torzszülöttüket.
Ne így nekünk! — Az ősi honban
Két rend fejlődött csak, azonban
Oltalmuk alatt áll a trón;
A szentek rendje s a lovagi; bátran
Helytállnak ők nehéz csatákban,
S egyház s állam a jutalom.
A tévedt alja-lelkületnek
Már ellenállnak olykoron:
Boszorkamester! Az eretnek!
Ők rontnak állam s városon.
S te őket könnyen, élcelődve
Belopnád e magas körökbe,
Rosszakban leled örömöd te,
A bolond velük közel — rokon.

Mephistopheles.

Rád ismerek most már, tudós uram!
Mit nem tapintasz, mérföldekre van,
Mit kézbe nem fogsz, neked nincs is az,
S mit nem számolsz ki, nem lehet igaz;
Mit meg nem mértél, súlya nem lehet,
S mit nem te versz, értéktelen neked.

Császár.

A bajt mindezzel nem oldottad még meg.
Mi célja most a böjti szentbeszédnek?
A mint s mikort szajkózták elegen,
A pénz kevés, hát azt szerezz nekem.

Mephistopheles.

Szólj, s kész vagyok rá, sokkal többre kész.
Könnyű az ügy, de a könnyű nehéz.
Már itt a pénz, de hogy meg is szerezzed,

Művész kell ám, ki tudja, hol a kezdet.
Ijedt koroknak vedd csupán a sorsát,
Hol emberárba fúltak nép és ország,
S ez is, az is, ahogy félelme súgta,
A kincseit eldugta bármi zúgba.
Így volt ez egykor Róma idejében,
S aztán is, tegnap s ma is így van éppen.
Pihen a kincs a föld alatt ma némán,
Császáré a föld, az is az övé tán.

Tárnokmester.

Bolondtól nem is ostoba dolog,
Valóban ez régtől császári jog.

Kancellár.

Arany hurok, sátán vetette nektek,
Igaz dologgal ilyet nem tehettek!

Udvarmester.

Csak adna már, ahogy azt én kívánnám,
Hogy nincs szemernyit igazam, se bánnám.

Hadügyminiszter.

Okos bolond, igéri, ami kell,
S bakának gondja nincs a többivel.

Mephistopheles.

S ha van, ki hinné, hogy talán becsaptam,
Megkérdheti a csillagászt miattam.
Csillagkörökben tud időt, helyet,
Szólj hát, mi hír a fellegek felett?

Moraj.

A két csibész — Egy nyerget ül —
Fantaszta, bolond — A trón körül —
Elcsépelt már, öreg a dal —
Rákezd a bolond — A bölcs szaval.

Csillagász.

A nap magában csupa színarany.
Merkur szolgál kegyért s ha zsoldja van.
Megbabonázott Vénus titeket,
A szeme folyton csak rátok nevet.
A szende Luna hangulat, szeszély.
Ha nem talál, Mars ereje veszély.
S a legszebb mégis Jupiter talán.
Saturnus nagy, a szemnek egy parány.
Ércként kevés becsülete vagyon,
Értéke semmi, de súlyos nagyon.
Ha Sol és Luna társulnak, arany

S ezüst, a földnek könnyű napja van.
A többinek jó kézben már a sorsa:
Palota, kert, mellecskék, piros orca,
Megszerzi mind a tudós férfi nektek,
Ki azt tehet, amit ti nem tehettek.

Császár.

Bármint hegyeztem fülemet,
Szava nem győz meg engemet.

Moraj.

Mit ér az egész? — Szócséplés —
Naptári jós — Vagy csíziós —
Rég ismerem én — S hiú a remény —
S ha jönne tán — Csaló csupán.

Mephistopheles.

Csak áll mind, s bámul egyre jobban,
Nem tetszik nékik a lelet.
Bűbájt gyanít ez, az meg ottan
Fekete-kutyát emleget.
Mit ér az élc, hahogy szavalja,
Mit a varázs miatti zok?
Ha viszket egyszer majd a talpa,
És biztos lépte meginog.
A természet örök-tevékeny,
S titokban hat, nem érzed-é?
A nyoma él a mélybe mélyen,
S onnan tör a felszín felé.
Ha hideg járna bárhol át,
Ha fájni kezd minden tágod,
Ásót ragadj legott, kapát,
A kutya ott, a kincs van ott.

Moraj.

A lábam ólom, súlya húz —
Karomba görcs — Talán a csúz —
A nagyujjam hogy bizsereg —
Nekem a hátam fáj, beteg —
Ha jól értettem a jelet,
Itt a leggazdagabb lelet.

Császár.

Siess! Nem bújsz ki, kár akarnod,
Próbáját lássuk a leletnek,
S mutasd is a dicső helyet meg!
Leteszek én jogart és kardot,
S ha nem hazudsz, magas kezemmel
Elvégzem a munkát ezennel,
Különben, a pokolba menj el!

Mephistopheles.

Utat oda nehéz se lenne lelnem, —
De nem lehet eléggé kiemelnem,
Mi fekszik szerte s vár gazdára tán.
Míg szánt a pór, s barázda kél nyomán,
Aranyedény, amit az eke vet fel.
Agyagfalon salétromot remél.
S próbás aranytekercseket lel
Ijedt örömmel az aszott tenyér.
Hány boltívet robbant kanóca,
Hány szakadékba, folyosóra
Hatol be a kincsek tudója,
Útban az alvilág felé.
Tág pincék rég feledt ölében
Tányérok, tálak rendje szépen
Sorakozik szeme elé.
Kelyhek, rubinból, állnak ottan,
S ha inna néha szomjazottan,
Kéznél az ó nedű is ott.
De esküszik a tanú rája, —
Rég elkorhadt a donga fája,
S hordót a borkő alkotott.
Esszenciája ily boroknak,
Ahogy arany s az ékszer szoktak,
Éjt és borzalmat hord magán.
Kutat a bölcs itt sebbel-lobbal,
A megismerés könnyű nappal,
Sötétben otthon a talány.

Császár.

Megtarthatod! Mit használ a sötétség?
Napfényre kell, hogy jusson, ami érték!
Ki ismer gazra éjnek idején?
Fekete akkor mindenik tehén.
Lenn a fazék, aranysúllyal tele, —
Húzd az ekét, és szántsd napfényre te.

Mephistopheles.

Ásót, kapát végy, s állj a sorba,
Paraszti munka felemel,
S arany borjú, egy egész csorda,
Szabadul majd a földbe fel.
Aztán örömmel, mit se várva,
Akaszthatsz ékszert magadra, babádra.
A drágakő, ha tüze, fénye kel,
Szépséget, fenséget emel.

Császár.

Most, most, azonnal! Meddig várakozzam?

Csillagász (mint fent).

Mohó vagy, Uram! Csillapodj le mostan!
Előbb játék kell, vidám tarkaság,
S nem érhet célt az összevisszaság.
Önuralom tanítson vezekelni,
A lentit érdemeld a fentivel ki!
Ki jót akar, maga is jó legyen.
Boldogság kell? Uralkodj véreden!
Ki bort kíván, az ért szőlőt tapossa,
S ki csodára vár, a hitét százszorozza.

Császár.

Jókedv derítse hát napunk s öröm!
A hamvazó aztán kapóra jön.
De közbe megüljük mindenfélekép
Vad Karneválnak ünnepét.

(Harsonák.)

Mephistopheles.

Hogy érdem, üdv karöltve jár ma,
Nem tudja egy is, balga, még:
A kőre tán ha rátalálna,
Kőhöz a bölcs hiányzanék.

Hódsági Béla fordítása

NYIKOLAJ GRIBACSOV

Várakozás

Olvad a szürke folyókon a jég,
Égerek ága virágba borul,
Kis falu küldi dalát tefeléd
Harmonikáról, s a szívbe tolul.

Mint a madár dala, hogyha a fán
Párja után eped, úgy csicsereg,
Fészke is vágyik a másik után:
Költene benne madár-gyerekeket.

S hallja a lányka epedve a dalt
Hófinom arca pirulva, kitárt
Szíve töretlenül... Oly fiatal,
S meglepi őt is a májusi vágy.

Szíve beissza a jó meleget,
Kék szeme fényibe' fényeke szánt,
Menj, szava hív, dala érted eped,
Nem csal e fény soha, nem csal e láng.

Hívja, becézze a szó, ha beszélsz,
Mondd: a te házad otthona lesz...
Szíved adod neki? Jóra cserélsz,
Drága e szív és drága szem ez.

El ne ereszd, ez a szív a tiéd,
Több ilyen alkalom úgyse lehet,
Menj, nosza, hallod — súgja feléd:
— Jöjj, gyere hát, szívem érted eped...!

Gurszky István fordítása

Vadsztrájk

1942. A Teréz templom előtt állok a járdán. Délelőtt van, kilenc óra. Most kondult meg a harang, olyan mély és bársonyos a hangja, szinte megáll a házak fölött, majd lassan beleolvad a Király utca zajába.

A szaktársaimat várom, zsebredugom a kezem és fütyörészek, nézelődöm. Utánafordulok a nőknek, amint ellibegnek előttem. Körülöttem az utca él, zsibong, muzsikál, mintha egy hatalmas zenekar hangolna hangverseny előtt.

Jönnek-e a többiek? Fürkésző szemmel tekintek a környező utcák felé, hátha felbukkannak munkatársaim. Majd a toronyra sandítok — még van vagy húsz perc...

Elmélázok... Sztrájkolunk! S arra gondolok, hogyan is kerültem ebbe a különös helyzetbe...

...Szüleimnek „terveik" voltak velem. Anyám szidott, mikor inasnak álltam: — Nem lesz belőled sosem úriember, más lábakapcája leszel! Apám dühöngött: — Azért tanítottalak, hogy most minden hiába legyen? Később, enyhébben így szólt: — Legalább tanuld ki a szakmát az én kezem alatt.

Anyámtól azt kérdeztem: — Miért jó úriembernek lenni?

— Hát — mondta kissé megrőkönyödve — jó társaságba járhatsz, és gazdagon házasodhatsz.

Ez nem volt csábító számomra, és eszembejutottak az inasgyerekek, akik vidáman csörgették pénzecskéiket vasárnap délután a mozi előtt.

Apámnak röviden azt válaszoltam, hogy: — Nem vagyok elég erős, én az üllőhöz és kalapácshoz. — Persze nem az erő volt itt a döntő, hanem a tapasztalat a zúgó káromkodásokról és a repülő kalapácsról, mellyel hamar találkozott az, aki a közelében volt...

Végül beleegyeztek, hogy nekem is tetsző foglalkozást keressek. Mentem is egyik üzemből a másikba, kóstolgattam a szakmákat. Ahhoz, hogy „koszvakaró" legyek, csekély négy évre kellett volna szerződnöm, ezt kissé soknak találtam, másik helyen fizetést nem akartak adni, a harmadikon nekem kellett volna fizetnem, és így tovább.

Végül egy kötődébe kerültem. Érdekes gépek voltak itt és csinos lányok. Felvettek, és hetenkint három pengőt fizettek. Ezért a pénzért napi tizennégy órát kellett dolgozni, de minden olyan új volt a számomra, és gyorsan ment az idő. Mikor belejöttem a munkába, önállóan dolgoztam egy gépen. Két gép egymással szemben áll. Amikor a simarészt kötjük, beszélgetünk a szembenlevővel. Sok mindent tudok meg így.

— Na, ha ezen a héten is olyan keveset keresek, mint az előzőn, nem dolgozom tovább — mondja Mészáros szaki.

— Pedig ugyancsak gyúrja — válaszoltam.

— Nézd, Jancsi, — szólt újra hozzám —, 14 pengőt kaptam szombaton, pedig hatvan órát dolgoztam. — Megállt a munkában, és lázasan magyarázta: — Két pengő az ágy, tíz pengő a koszt, két pengőm marad csak, a feleségem és gyermekem Vásárhelyen élnek, azt várják, hogy küldjek nekik valamit.

— Ne pofázzatok! — harsant fel Lerovits mester hangja. — Jancsi, ne tartsd fel a Mészárost, úgyis lemaradt a héten.

— És máshol többet fizetnek? — kérdeztem súgva.

— Igen, a „Lórum" kötődében. Mert ott szervezett munkások vannak — tette hozzá.

— Mibe vannak szervezve?

— A szakszervezetbe.

— Sokan vannak ott?

— Sajnos nem, csak az öntudatosak. A főnökök összefognak a szervezett munkások ellen, s aki kinyitja a száját, az fekete-listára kerül. Látod, a mi üzemünkben is kint van a felirat: „Nálunk szervezett munkás nem dolgozhat." A szemben levő falon pedig: „Politizálni elbocsátás terhe mellett tilos!"

— De azért nálunk is vannak szervezett munkások? — kérdeztem reménykedve.

— Én is — felelt Mészáros.

— És mire jó az, ha szervezett munkás valaki?

— Hát, ha összefogunk mi munkások, akkor többet érhetünk el az egyesek érdekében is: több bért, mosdót, öltözőt követelhetünk a főnöktől. Most ez a taktikánk...

Elnevettem magam.

— Mit nevetsz, te fakutya? — kérdezte Mészáros.

— A közös öltözőnkre gondoltam. Tegnap is — súgtam felcsillanó szemmel — együtt öltözködtünk a nőkkel. — Menj ki, Jancsi, szólt Aranka, a szabásznő. — Nem megyek, mert én is sietek hazafelé. — Nem félsz, hogy megvakulsz? — Nem én! — Eh, úgyis gyerek vagy még — mormogta, és kibújt munkaköpenyéből. Ott állott kombinéban, erre már elpirultam, és elfordultam, Aranka nevetett, olyan búgó, gyöngyöző kacagása volt, mint egy galambnak...

— Te mindig csak a lányokra gondolsz — mondta kedvetlenül Mészáros.

— Mondtam már, hogy ne pofázzatok annyit! — üvöltött Lerovits. Elhallgattam, és míg a gépet húztam tovább, eszembe jutott az a multkori eset Lerovitscsal kapcsolatban. A vasárnap a Friss Újságban hirdetett az üzem orsózónőket és varrónőket. Jöttek is szép számmal. Egyre több férfit hívtak be katonának, és az asszonyoknak nem igen volt miből megélniök.

Lerovits, a pohos Lerovits ott állt az ajtóban, és gusztálta a nőket, orra előrenyúlt, mint a teleszkóp, buja fényben égő szemét félig lehúnyta, és néha megnyalogatta előrepüffedt ajkát.

— Na, jöjjenek asszonyok! — mondta lefojtott hangon.

Amint végigment az újonnan jöttekkel az üzemen, a varrógépek mellől sorra felpillantottak a nők, némelyik szemében mintha féltékenység villant volna. Azt is mesélték, hogy Lerovits mindegyiknek a szeretője volt. Persze, irigykednek rá — mondták mások —, mert olyan nagy kegyben van a főnöknél.

Ő maga azt mondta erről a másik mesternek: — Tudod, erős természetű ember vagyok, és kímélem a feleségem.

A felesége és az anyósa valósággal ajnározta. Minden délben engem küldött el az éthordóval a háromfogásos ebédért. Hozzájuk jó, de engem a múltkor is megpofozott valami semmiségért, mikor a két kezem tele volt orsóval, és nem tudtam védekezni. Méghozzá hátulról támadt rám...

Az újonnan jöttek odaálltak az orsózógép mellé, Lerovits ott ténfergett körülöttük, motozott és mormogott szüntelen. A gépek zakatoltak, finom fehér por szállott fel róluk, mely mint a hó, belepte a nők haját, olyanok lettek, mint a rizsporos dámák Watteau képein. A fülükbe súgdosott, — hogy mit, azt nem tudom —, de a nők elpirultak. Kezük kissé remegve, de szorgalmasan kötözte az elszakadt szálakat, míg Lerovits a derekukat simogatta. Mintha megtáltosodott volna, nagy, lomha teste, egyiktől a másikhoz ugrott, zsíros

arca csillogott a villanyok fényében, fekete haja — amire nagyon büszke volt — arcába hullt...

Később kitört a botrány. Az egyik nőt elküldték: — Nem jó munkás — mondta rá Lerovits.

A nő felcsattant: — Én nem vagyok jó munkás?! Az a cafat, aki elmegy a randevúra a mesterrel — mutatott a mellette dolgozó nőre —, az jó!?

— Nekem férjem van — rikoltotta —, és szeretem a férjem. — Idegesen dobálta a karját. — Én nem megyek a mesterrel találkára, engem kirúgnak? Megbánjátok még ezt, bitangok!

A másik nő lesunyította a fejét, Lerovits is hallgatott, csak a nyaka vörösödött ki. A kiabálásra odajött a főnök.

— Mi van itt? — kérdezte.

— A Hankóné kiabál — mondta sötéten Lerovits.

— Majd megmondok én mindent, tudom hová fogok menni — ismételte az, ádázul vicsorogva.

— Itt a pénze, és menjen, menjen! — küldte idegesen a főnök...

Hankónét kirúgták. A főnök elmenőben még odaszólt Lerovitsnak:

— Maga is okosabban intézhetné az ügyeit. — És otthagyta a topogó, veresedő mestert.

Másnap este találkoztam a másik nővel — akire a Hankóné célzott —, a körúton:

— Hol jár errefelé? — kérdeztem.

— Én? ... Itt egy ismerősömnél. Tudja — mondta zavartan —, fürdőruhát csináltatok vele, most vette le a méreteket. — Majd továbbment. Visszanéztem arra a házra, ahonnan kijönni láttam: Lerovits lakott ott.

Elmondtam mindezt Mészárosnak.

— Utolsó egy alak — legyintett, majd kérdőn nézett rám. — Ráérsz ma este?

— Igen.

— Van kedved feljönni a szakszervezetbe?

— Mi lesz ott?

— Műsoros est.

— Kik szerepelnek?

— A Szalmás-kórus és néhány szakszervezeti tag. Utána táncolhatsz is.

— Jó, elmegyek.

Érdemes volt elmennem. Ott ismerkedtem meg Judittal. Judit szavalt... Ahogy ültem és hallgattam, miképpen dongja a régi angol költő dalát, az „Ingdalt", valami végigborzongott rajtam. Megértettem egy villanás alatt mindazt, ami kimondhatatlan szavakkal bennem is élt. E sorokra máig is emlékszem:

„... Ölts, ölts, ölts, és a gyolcsra
borulva zokogva dalolt,
Ó, gazdagok, dölyfösek, dúsak,
halljátok e dalt meg, e búsat,
a dalt, mely az ing dala volt..."

A rendőrtiszt, aki ott ült az emelvényen, és sötét arccal szakította félbe az előadást, ha valami kifogásolnivalót talált, önfeledten verte össze a tenyerét a vers végeztével; benne is volt valami emberi vonás. A műsor után táncoltak az ifik, az idősebb szakik a sarokban beszélgettek. Én csak Judittal táncoltam, megértően csillant össze a szemünk, majd beszélgettünk: azonosak

voltak a problémáink. Judit bemutatott a titkárnak is. Szemüveges, értelmes-képű ember a titkár, a Gunász szaki.

— Hogy tetszett a műsorunk? — kérdezte mosolyogva.

— Nagyon.

— Meg is értetted? És szeme kutatva hatolt belém.

Úgy éreztem, mindenki engem néz.

— Többet kellene tudni ahhoz, hogy világosan értsem — feleltem.

— Mi segítünk — biztatott Gunász. — Akarsz belépni közénk?

Judit szeme melegen símult az enyémbe.

— Az ősszel felszabadulok, akkor igen. Addig is tanulni fogok.

— Mindig szívesen látunk! — mondta még Gunász szaki. — Gyere fel sakkozni minden szombaton!...

*

Azóta már felszabadultam, és most Nádor úrnak akarnak szólítani. Mondják csak azt, hogy Jancsi, kértem munkatársaimat, ez jobban tetszik nekem.

Lerovits önálló lett. Eljött a lakásunkra, és hívott, hogy dolgozzam nála. Éppen munka nélkül voltam, s így most az ő üzemében dolgozom. De itt dolgozik Judit is, aki előmunkásnő. Lerovits vele is ki akar kezdeni, de ő vele nem ér célt. Úgy próbálkozik, hogy munkaidő után ott tartja.

— Szabjon előre a varrónőknek holnapra — mondja ilyenkor farizeus mosollyal.

Én ilyenkor leülök a szabászasztal mellé, és nézem Juditot. Lerovits dühös:

— Mért nem mész haza a fenébe?!

— Megvárom Juditot.

— Ugyan mit akar magától ez a kölyök? — vicsorogja, de egyszerre lecsillapodik, legalább is látszátra, mikor Judit csendes hangon azt mondja:

— Ha ő nem maradhat itt, akkor én sem dolgozom tovább.

Ilyenkor Lerovits bemegy az irodába, és csapkodja a fiókokat, mi pedig összenevetünk...

*

...Hogy dühönghet most is, hogy nem mentünk be dolgozni, mégpedig egyszerre hárman. Mi, kötőlegények, sztrájkolunk. Voltunk fenn Gunász szakinál is a szakszervezetben, igaz, nem sok jóval biztatott:

— Mit akarnak elérni? — kérdezte.

— Több bért — felelte Házi, a legidősebb közöttünk.

— Szaktársak — mondta Gunász végül komolyan, — tudják, hogy a bérharc erőviszonyok kérdése. Az általános sztrájkhoz gyengék vagyunk, nem tudjuk támogatni magukat, sok a munkanélküli. A „sárga szakszervezet" is ellenünk dolgozik, ha valahol leállnak a mieink, mindjárt küldik oda az embereiket...

— Mégis megpróbáljuk — makacskodott Házi.

— Jó, én megmondtam — így Gunász.

...Az óra féltizet üt, s ahogy ezeken az eseményeken gondolkozom, ránharsan egy hang: Szervusz Jancsi! Házi szaktárs jött meg Lajossal.

— Beszéljük meg a tervet — mondta. — Csak együttesen tárgyalunk, nem külön-külön. Beleegyeztek?

— Igen — válaszoltuk Lajossal.

— Hát a Sanyi? Az nem jött el?

— Nem!

— Na, menjünk. Talán sikerül nélküle is.

— Nekem nagyon nehéz a helyzetem — szólaltam meg —, márcsak Judit miatt is. Mindig piszkálja őt a Lerovits, azért mert kedvel engem. De veletek tartok, bármi lesz is.

Néhány lépés, és ott vagyunk már az üzemnél. Az ajtóban vár Lerovits.

— Hol az istenbe voltatok!? — csattan fel a hangja. — És egyszerre hárman? Persze azzal ti nem törődtök, hogy az árut szállítani kell? Ó, ti okosok. — váltott a hangján — arra nem gondoltok, hogy a többieknek sincs munkájuk, míg ti nem álltok a gépek mellé? Majd „megköszönik" nektek ezt a „szaktársak"! — Kényszeredetten nevetett...

— Aha, — szólt Lajos, aki feszülten figyelte a szóáradatot. Tehát sürgős az áru! Akkor lehet egyezkedni. Lajos érettségizett fiú volt, de a zsidótörvények miatt az iparban kellett elhelyezkednie.

— Mi a frászt akartok? — lihegi az arcunkba Lerovits.

— Emelje fel az akkordbéreket! — mondta Házi. Mi ketten helyeseltünk. A kis helyiségben a hang megszorult, a varrónők feszülten füleltek, és felkapták eddig gépre horgasztott fejüket. Judit rámnézett biztatón. Csak Sanyi, a „sárga" Sanyi sütötte le a tekintetét, és konok arccal húzta a gépet, dolgozott tovább, mintha semmi köze sem lenne hozzánk.

— Maguk dolgozzanak, mit hallgatóznak! — kiált Lerovits a nőkre.

A felemelt fejek újra a munkára horgadnak. Sanyira néztem, nem bírta a tekintetemet. Cigarettát vett a szájába, és kiment, mert az üzemben csak a főnöknek volt szabad dohányozni.

— Süljön ki a szemed, hogy cserbenhagytál bennünket! — sziszegtem utána.

— Előbb dolgozzatok, kezdjetek mindjárt hozzá, majd azután beszélünk — szólt most nekünk a főnök.

— Addig nem, míg meg nem egyeztünk — válaszoltuk egyszerre.

— Nézze, kedves Házi — fordult feléje Lerovits, — maga egy komoly ember, mit marháskodik, menjen csak dolgozni, maga eddig sem panaszkodhatott ránk. Az akkordbéreket pedig majd megnézzük a maga gépén, — tette hozzá rábeszélő hangon. — Na, jöjjön, mondani akarok magának valamit.

— Nem tárgyalunk külön — szóltam oda, mert éreztem, ha külön-külön választ bennünket, akkor hiába volt minden.

— Te, fogd be a szád! — mordult rám Leró.

Mi egymást néztük Lajossal — most mi lesz? A főnök csak ezt várta. Valamit sustorgott Házinak, az először a fejét rázta, és felénk pislantott, majd bólogatni kezdett, azután félszegen oldaltfordúlva, mikor előttünk elment, odaállt a gépéhez, és levette a takarót róla.

Leró most Lajoshoz fordult. Neki is megvolt a maga taktikája.

— Nem hogy hálás lennél nekünk, hogy felszabadítottunk, és a törvény ellenére alkalmazunk. Mit pökhendiskedsz, nem tudsz még rendesen dolgozni sem! Te követelődzöl?

Ez igaz. Lajos még gyenge munkás.

Ő is odaállt a géphez. Már három gép csattogott, csak az enyém állt letakarva. Én csak állok, nem szól hozzám senki, a nők félve lesnek rám a munkadarab fölött.

Lerovits bemegy az irodába.

— Ez a János műve volt — szólt oda társának.

Még várok egy kicsit, gondolom. De nem történik semmi, csak a kötőgépek surrognak, és a varrógépek kattognak. Bemegyek én is az irodába.

— Velem mi lesz? — kérdezem.

Kajánul néz rám Lerovits, szeme mintha csak azt mondaná: na, most megfizetek a sztrájkért, de Juditért is; mondani viszont csak annyit mond:

— Veled mi lesz? Hát te elmehetsz! Itt a könyved. — És a kezembe adja. — Szombaton gyere be a pénzedért — szól utánam, míg én kitántorgok az ajtón.

Kezemben a munkakönyv, mint egy vádirat. A szakik elfordítják a fejüket, a varrónők még jobban a munkájukra hajolnak. Judit elvörösödik. Kimegyek az utcára, és szétnézek, mintha nem volnék ismerős. A sarkon Gunászba ütközöm.

— Mi van, szaki? — kérdezi.

A düh és fájdalom könnyei csurrannak a szememből:

— Cserbenhagytak — mondtam a könnyekkel küszködve.

— Ne hagyd el magad! Így erősödik a lélek! Az igazi erősnek még a csalódás is edzés... Ugye mondtam, hogy kevesen vagytok hárman. Vígasztalódj, eljön majd a mi időnk is — tette hozzá nyugtató hangon. — Téged pedig elküldünk holnap a „Lórum"-ba, amiről a Mészáros is beszélt. Ott szervezett munkások dolgoznak, összetartanak.

Ezzel elbúcsúzik.

— Olyan egyedül vagyok — akarok szólni utána —, ne menjen még. — De már messze jár.

Lehajtott fejjel megyek. Valaki belémkarol, már a hangját is hallom:

— Nem vagy te egyedül, én veled maradok — súgja. Judit volt.

Elindulunk a liget felé. Könnyű szellő táncol végig az úton, megringatja a fák harsányzöld koronáját. Megszorítom Judit kezét, és egymásra nézünk. Még a kedvem is virágosabb lesz.

Tizennyolc éves voltam, és a szívem tele szerelemmel.

Nagy Dezső

Három mese

A ló és a szamár

Egy kocsiba fogták egyszer a lovat és a szamarat. Észrevette a ló, hogy a szamár csak színészkedik, de bizony nem nagyon erőlteti meg magát a húzásban. Oda is súgta neki pajkosan:

— Nem is vagy te olyan szamár....

Mikor hazaérkeztek, a kocsis kifogta a lovat és a szamarat, és bevezette őket az istállóba. Finom abrakot is hozott, de csak a lónak adott belőle.

Telt, múlt az idő, már szépen esteledett, de a szamár még mindig nem kapott enni. Elgondolkozott ezen a ló, és halkan megjegyezte:

— Hallod-e, mégis csak szamár vagy te. Nem dolgoztál, most nem kapsz enni...

Tanult ebből az esetből a szamár. Nem lazsált többé a ló mellett.

Kandur Karcsi

Kandur Karcsi szép, nagy, cirmos cica volt. Hogy, hogy nem, egyszer bekente lekvárral az orrát.

— Te Karcsi — mondta neki Cili, a szomszéd macska —, mi van veled? Nem restellsz így mászkálni az utcán? Hisz' lekváros az orrod, mért nem mosakodsz meg?

— Ugyan Cilikém, hogy mondhatsz már ilyet? Hogy az én orrom lekváros? Lehetetlen! Csak a rosszindulat beszél belőled, — így utasította vissza Kandur Karcsi a bírálatot. De még hogy „így"! Másokra egyenesen ráförmedt! Felborzolta a szőrét, szeme mérgeszöld szikrákat szórt, hátát felkunkorította, mintha ugrani készülne valami véres, húsos zsákmányra. Végül, mikor már mindenkivel összeveszett, levelet írt a fővárosba, és elpanaszolta, hogy mivel vádolják őt egyesek demagóg módon, teljesen lejáratva a tekintélyét. Rövid idő múltán megjött a válasz. A levélben röviden ez állt:

„— Kedves Kandur Karcsi! Azt javasoljuk, hogy nézd meg magad a tükörben, és akkor magad is rájössz, mi az igazság!"

Kandur Karcsi gyorsan belenézett a szobában lévő nagytükörbe, és meglepetten látta, hogy tényleg lekváros az orra. Gyorsan kiszaladt az udvarra, és nekiállt mosakodni a vályúnál. Ép arra jött Cili, és gúnyosan megjegyezte:

— No, ugye, hogy igazam volt? Mindjárt ezzel kezdhetted volna, kár volt annyit dörömbölni!

— De okos vagy! — válaszolt Kandur Karcsi. — Most már én is tudom, mit kellett volna tenni, mert belenéztem a tükörbe. De mért csak mondtad, hogy lekváros az orrom, mért nem győztél meg?

Cili belátta, hogy Kandur Karcsinak igaza van. Nem elég, hogy rámutatunk társaink hibáira. Úgy kell bírálni, hogy azt meg is értsék.

Gólyamama leánykái

Gólya mama leánykái egy tavaszi estén útra készülődtek. Legénnyel volt találkozója mindegyiknek. Nem igen voltak még távol a szülői háztól, ezért nagy izgalommal várták, mi lesz, mit szól majd a mama. Gólya mama megkérdezte tőlük:

— Aztán hova mentek, kicsi lányaim?

Az egyik így felelt:

— Tollam hagytam el a nádasban, azt megyek megkeresni.

A másik:

— Új békák érkeztek a tóba, azokat szeretném megnézni.

A harmadik:

— Szárnyaim próbálgatnám, olyan nehéz még a repülés.

A negyedik:

— Beszédem van egy legénnyel. Elenged-é, anyám?

Gólya mama megölelte lányát:

— Elengedlek, kicsim, el, mert nem hazudtál. De ti — s a többi háromra ripakodott — azonnal bújjatok el, hogy ne is lássalak benneteket... Anyátok eszén akartok túljárni?

A gólya mama három kislánya elhatározta akkor, hogy többé sose hazudik.

Berecz Miklós

Mit játszottak a kecskeméti színészek Jellasich parancsára?

(Egy lap Kecskemét színészetének krónikájából.)

Bayer Józseftól kezdve sokan foglalkoztak a kecskeméti hivatásos színészet történetével. Hogyne foglalkoztak volna! Erdélyt nem tekintve, Pest után az első magyar város volt, ahol a hivatásos színészet zászlót bontott. Az úttörő színészgárdának több tagja volt kecskeméti, vagy ha nem a származás, más szálak fűzték a Duna-Tiszaköz nagy városához. Megvallom, magam is szívesen böngészgettem Kecskemét színészetének történetében.

Különösen a színészettörténet egyik hősi szakasza, a szabadságharc alatti színészkedés ügye izgatott. A helyi színikrónikások erről az időről azt írták, hogy volt itt a szabadságharc alatt egy színtársulat, Mátrai Istváné, de bizony ez nem sok vizet zavart. 1848. december 6-tól 1850. február 3-ig időztek itt Mátraiék. Ez alatt az idő alatt mindössze három előadást tartottak, mégpedig 1849. februárjában, márciusában és augusztusában egyet-egyet. A márciusit egyenesen Jellasich parancsára.

Nem hihettem, hogy a kecskeméti színészek ilyen hallgató ajakkal vészelték át a nagy napokat. Molnár György emlékiratai egészen más képet adnak a szabadságharc alatti magyar színészetről. Nem szünetelnek egy percet sem. Legfeljebb a társulatok összetételében okoznak változásokat a történeti események. Van olyan társulat, hogy csak nő tagjai vannak. A férfiak egytől egyig beálltak honvédnek. Máskor — különösen olyankor, ha az egyenetlenkedő magyar hadvezetés miatt a honvédséget megszorítják — hirtelen feldúzzad a társulatok tagjainak száma. A bújdosó honvédek leginkább a vándortársulatok soraiban tudnak elrejtőzni az üldözőik elől.

Nem tudtam belenyugodni abba, hogy csak éppen Kecskeméten ment volna minden gyávábban, megalkuvóbban. Nekiestem a levéltár színházi rekeszének. Levertem a port néhány megsárgult színlapról. Így került a kezembe az alábbi régi színlap, amely ezeket mondta:

Kecskemét
vasárnap, december 24-én 1848
Mátrai István igazgatása alatt adatik
PARLAGI JANCSI
vagy
a szerelem csodái.
Életképből merített vígjáték 2 szakaszban, 4 felvonásban
írta Castelli Ferdinand, magyarosította Kovacsóczy.
Rendező: Szuper Károly.

A színlap két szálat adott a kezembe a további kutatáshoz. Az egyik a nyomda neve, ahol a színlap készült. Ez Kecskemét első könyvnyomdája volt. Ahol egy színlapot nyomtattak, nyomtathattak többet is. Szerencsére megvannak a nyomda régi üzleti könyvei. Lapozom a nagy foliánst. Gyorsan, gyorsan előre a kritikus időpontig. Sejtelmem nem csalt. 1848. december 8., 9., 13., 15. és 28-áról vannak feljegyezve színlap rendelések. Egyszerre több napra szóló színlapot is rendel a direktor. Valószínűleg ilyen több napos rendelési csoportban készült a december 24-i színlap is. Már ezzel megdőlt az az állítás, hogy az egész szabadságharc ideje alatt csak 3 előadást tartottak színészeink. De további rendelések is vannak. 1849. jan. 5. és 13-án rendel újabb színlapokat a direktor. Január 24-én a súgó részére színházi zsebkönyvet nyomatnak. Hej, ha egy példánya a kezembe jutna! Február 1-én játékszíni jelentés, február 3-án megint színlap készül. A rendelő pontosan fizeti a megrendelt nyomtatványok árát, amit bajosan tehetne meg, ha nem volna közönsége és bevétele. A nyomdász bejegyzése szerint a február 3-i színlap utolsóként készült. De mégsem lett utolsó, mert a harci események miatt a társulat itt rekedt. Március 9-én két színlapot rendeltek Mátraiék. Az egyik 10-ére, a másik 11-re szólt. Hátha ezek lesznek, vagy ezek egyike a Jellasich-féle parancsszavas előadás színlapja? Utánanézek jegyzeteimben. Csalódottan forgatom tovább a nyomdai főkönyvet. Jellasich

csak március 12-én vonult be Kecskemétre, és 16-án már távozott. A két márciusi színlapnak tehát semmi köze sincs Jellasich rückwertskonzentrierung-os vitézségéhez. 1849. május 5-ig mincs több színlap-rendelés. Onnan kezdve rendszeresen készíti a nyomda a társulat színlapjait egészen július 25-ig. De július 28-án már Haynau parancsait ontják a fekete gépek. Szeptember 2-tól indul meg megint a színlapok nyomtatása.

A Jellasich-féle parancs-előadásnak semmi nyoma. Talán nem is volt igaz. Talán csak egy szép legenda, ami az eredeti forrás felkutatása nélkül kiszaladt az egyik színikrónikás tolla alól, és amit aztán a későbbi krónikások kritika nélkül továbbadtak. A színlapok nyomtatásának kutatása zsákutcába vezetett. Legalább a darabok címét feljegyezte volna a nyomdász, hogy megtudhattam volna, mit adtak, mi kellett az akkori mélyen tisztelt publikumnak!

Próbálom vigasztalni magamat, hogy lám, mégsem volt egészen eredménytelen ez a böngészés. Annyit megállapítottam, hogy egy és egynegyed viharos év alatt nemcsak három előadást tartottak. De az a fránya Jellasich-féle előadás nem hagy nyugodni. Úgy érzem, hogy éppen abban kell lennie annak a haladó hagyománynak, ami példát mutat a múltból a mának és a jövőnek.

Akkor eszembe jut, hogy a színlapon egy nagyon ismerős név van: Szuper Károlyé. Ő volt a társulat rendezője. Petőfi-kutatásaim során találkoztam vele. Naplót vezetett színészi működéséről. Petőfi kecskeméti színészkedésének néhány érdekes adatát naplójából ismertem meg. De akkor csak a napló Petőfi korabeli adatait néztem át. Hátha van folytatása? S van!

1848. december 6-tól jegyzi Szuper a kecskeméti eseményeket. Természetesen feljegyzi, hogy december 17-én az ő „Tömeges népfelkelés" című eredeti darabját játsszák szokatlanul nagy közönség előtt. És ime benne van a naplóban Jellasich is. 1849. március 12-én vonult be Kecskemétre Jellasich és Ottinger tízezer emberrel. A németekből és horvátokból álló katonaság zeneszó mellett jött a városba. A város útait lezárták. Senkinek se ki, se be!

Március 14-én Mátrai igazgató helyett Szuper főrendezőt vonta felelősségre egy német tiszt, hogy miért nem tartanak előadásokat. Szuper a háborús helyzettel meg avval mentegetődzött, hogy nem tudnak németül, csak magyarul. A tiszt megnyugtatta, hogy köztük is sok a magyarul tudó. A „Tündérlak" című darabot vették elő. A színház megtelt katonasággal. Civil egy sem váltott jegyet. A tisztek parancsára az utcáról hajtottak be bámészkodókat, főleg fiatal cselédlányokat a nézőtérre, hogy necsak katonák legyenek ott. A katonák aztán saját maguk kezdtek színházat játszani. Felmentek a színpadra is. Beleszóltak a szereplők beszédébe. A helyzet már botrányossá kezdett fajulni, mikor egy ezredes leparancsolta a gagazdálkodókat a színpadról. Szuper nagyot fordított a súgókönyvön, és hirtelen befejeztette az előadást.

Nagy zajjal távoztak a „műértők" a színházból. De néhány tiszt visszamaradt. A színésznőket keresték.

— Wo sind die Damen, wo sind die Damen? — faggatták Szupert, mert hogy ők mulatni akarnak a hölgyekkel.

Szuper elkészült a legrosszabbra, de mikor megtudta, hogy a színésznők baj nélkül kijutottak a színházból, bátran kivágta:

— A színészek játszani tartoznak önöknek, mint mindenkinek, de mulatni senkivel sem kötelezhetők!

Március 16-án maga Jellasich hivatta a plébániára, ahol szállása volt, Mátrait. Mátrai maga helyett Szupert küldte. Szuper előbb a papokkal beszélt, azután jelentette be magát kissé viszolyogva Jellasichnál. Jellasich tiszta magyar nyelvű beszéddel figyelmeztette Szupert, hogy a társulat haladéktalanul kezdje meg a rendszeres előadásokat. Szuper a két nappal előbb történt botrányra hivatkozott. Jellasich igéretet tett, hogy személyesen megjelenik a színházban, és ezzel lehetetlenné teszi a botrány megismétlődését. A katonai zenekar közreműködésére is intézkedést igért.

Szuper lehangoltan ment vissza a társulathoz. Mitévők lehettek? A bán parancsára készülniök kellett az előadásra. Egy német vígjátékot vettek elő. Éppen a próbához akartak fogni, amikor kintről dobpergés és trombitaszó hallatszott. Riasztották a katonságot, mert híre jött, hogy közelednek a városhoz a magyar csapatok. Mintha a szél hajtotta volna őket, úgy tűntek el a városból Jellasichék ágyústól, municióstól. A színtársulat pedig megmenekült a kényszerelőadástól.

Joós Ferenc

Móra Ferenc ismeretlen levelei

A Móra-levelek, amelyeket itt közlünk, Szalay József, a szegedi „litteratus kapitány" gyűjtése révén kerültek a Somogyi-könyvtárba. Itt sokáig lappangtak, míg Bálint Alajos múzeumigazgató és Csongor Győző múzeológus ki nem ásta, és közlés végett önzetlenül rendelkezésünkre nem bocsátotta. Az itt közölt levelek csak elenyésző része a nagy író óriási arányú levelezésének, még ma is számtalan irodalmi értékű Móra-levél rejtőzik magánosoknál, akik érthető érzelmi okokból nem tudnak megválni Móra soha ki nem hűlő, mindég meleg soraitól. Aligha volt még magyar író, aki tárcáival olyan hatást tudott volna kiváltani a magyar olvasóközönség lelkében, mint Móra. Hosszú újságírói múltja képessé tette őt arra, hogy a Horthy-éra minden megnyilvánulására azonnal reagáljon, nagy írói tehetsége pedig arra, hogy a szegény magyar nép még kavargó véleményét művészi formában idejében megszólaltassa. Így aztán azoknak lett szeretve-szeretett írója, akik hűek maradtak 48 szabadságeszményéhez, akik nem tudtak belenyugodni a folytonos jogtiprás állapotába, akik mertek hinni a szabadságban. Olvasói a levelek özönével árasztották el, és ő nem tudott válasz nélkül hagyni egyetlen hozzá intézett levelet sem. Sokszor szerénytelen kérésekkel is zaklatták, de ő még ezeknek is igyekezett messzemenően eleget tenni. A közölt levelek tartalma rendkívül változatos és gazdag. Igazi lírai egyéniség, aki nem tudja elrejteni sebeit, az első símogató szóra legbensőbb énjét is képes megmutatni, szívből áradó humorának káprázatos színeiben, barátnak, testvérnek, idegennek egyaránt. A levelek 1) az újságíróról, 2) az íróról és 3) az emberről szolgáltatnak érdekes, az irodalomtörténet számára fontos adatokat.

1. Ismert dolog, hogy Móra a Szegedi Naplóhoz 1902-ben került. Számára az újságírás nem foglalkozás, hanem hivatás volt. Érdekes, hogy mennyire szerette ezt a kérészéletű, de tudást, jellemet és szívet követelő munkát; talán azért is, mert a napilapnak a közönséggel való állandó kapcsolata révén remélte a szegény magyar népet a szabadság szeretetére, a sötétség és a gonoszság gyűlöletére nevelni. A Szegedi Napló főszerkesztője 1913. október elsején lesz. Erről István bátyjához intézett levelében (1913. október 1.) tesz említést: „A főszerkesztőség megviselt egy kicsit, de hiszen ezzel előre számot vetettem. Vállaltam egyrészt, mert tenger pénz kell Ilonára, akit valószínűleg megint operálni kell, másrészt mert ambicionálom, hogy züllöttségéből megint fölemeljem a Naplót. Nehezen megy persze, de menni kell neki. Én győzöm hitelemmel, ideggel is, irgalmatlansággal is, erővel is, csak az időből fogyok ki, attól félek. Reggel 7-től esti 11-ig szakadatlan munkában vagyok, a gyerekkel törődni nincs öt percem, s az olvasást végkép be kellett szüntetnem, hogy csak azt említsem, amit legjobban sajgok..." Az idézett sorokból kitűnik, hogy írónk mennyi lelkiismeretességgel, odaadással végezte vállalt feladatát, de az is, hogy miért lett „torzó" az élete, miért nem tellett idejéből több, nagyobb lélekzetű alkotásra. Mint főszerkesztőt egyébként a helyi lapok is melegen köszöntik. A Szeged és Vidéke (1913. október 3.) így ír róla: „Nemes zengésű név. A magyar litteraturának egyik legbecsesebb értékhordozója. Elsőrangú lírai költő, akinek versei nem múlnak ki a rímek összecsendülésének röpke pillanatában. Érzésük őszintesége és mélysége, magyarságának nemzeties tisztasága mély nyomokat szánt a közönség hangulatába. A magyar prózaírásnak valódi művésze alapos tudásnak, egyetemes műveltségnek szolgálatában.

Kipróbált újságírói talentum, aki ebben a minőségében eddig névtelenül szolgálta a közönséget. De minden írott sorából kisugárzott finoman kiművelt egyénisége. Móra Ferenc a Somogyi-könyvtár könyvtárosa, a Dugonics Társaság szépirodalmi osztályának főtitkára, október 1. óta főszerkesztője a Szegedi Naplónak, ahol mint a lap belső dolgozó társa, tíz évet meghaladó munkássággal emelkedett a lap vezető állásába.

Hírlapírói pályájának ez a jelentős mozzanata irányította felé ezúttal figyelmünket. Kollegiális szeretettel és tisztelettel üdvözöljük felelősségteljes új állásában."

Ha meggondoljuk, hogy egy helyi lap ír így a versenytársnak tekinthető Szegedi Napló főszerkesztőjéről, akkor a Móráról írott elismerő sorokat nem tekinthetjük csak a kötelező udvariasság síma szavainak. A Szegedi Napló a következőképpen jelenti olvasóinak a főszerkesztői állás betöltését: „Tisztelettel jelentjük olvasóinknak, hogy lapunk főszerkesztői állását a mai napon Móra Ferenc foglalta el. Örömmel adunk hírt az eseményről és avval a meggyőződéssel, hogy Kulinyi Zsigmond öröksége méltó utódra szállt, akinek neve díszére szolgál lapunknak, munkássága pedig kedves és értékes olvasóinknak. Móra Ferenc több mint tíz éve írója a Szegedi Naplónak, neve és működése a lappal úgyszólván összeforrt és kétségkívül olvasóink is olyan örömmel és szeretettel fogadják főszerkesztőnket, aminő örömmel és szeretettel mi most üdvözöljük. Az, hogy a Szegedi Napló szolgálatában szerzett érdemeit honorálva, nevét lapunk homlokára tűztük és személyét a régi, belső kapcsok mellett külsőleg is magunkhoz csatoltuk, természetesen csak erősödését, de se szellemében, se belső életében semmi változást nem jelenti lapunknak." S hogy ez így volt, bizonyítja az a tény, hogy Móra ellen királysértési pört indítottak. Erről István bátyjának említést tesz. (1913. okt. 16.) Azonban nem írja, hogy milyen című cikke miatt. A Szegeddi Napló 1913. október 21. számában egy királysértési pörrel kapcsolatban röviden ír arról is, hogy a lap ellen az **Esküdt uraim** c. cikk miatt pört indítottak, viszont ez a cikk sem az 1912-es, sem az 1913-as évfolyamban nem található. Igaz, hogy számtalan olyan vezércikke van a lapnak, amely a legsúlyosabb felségsértésnek minősíthető. A király és a háború kérdésben a lap Petőfi tanítványa. Minden sora Petőfi forradalmi világnézetétől átitatott. A Somogyi-könyvtárnak a Szegedi Naplóból van egy példányszáma, melybe néhány cikk alá egy kegyes kéz ceruzával odaírta írója nevét is, Móra Ferencét. Úgy gondolom, nem érdektelen néhány cikkből idézni, hogy bemutassuk a harcos, a királyellenes Mórát, aki Petőfi tanítványaként, írói felelősséggel emeli föl tollát a magyar nép politikai felvilágosítása érdekében.

„A király jókedvű (Sz. N. 1912. június 14.). A király, kiről gyerekeinknek azt tanítják az iskolában, hogy a legelső magyar ember, országa fővárosában olyan ritkaság, mint valami exotikus fejedelem. Nyelvünket csak kényszerűségből és rosszul beszéli, történelmünk legnagyobb alakjaiban háza ellenségeire kénytelen emlékezni s rólunk való történelmi tudása ebben ki is merül. Lelkünk, levegőnk, nemzeti karakterünk idegen neki. Ami magyar, abból csak pénzünket és katonánkat vállalja magáénak; de hallotta valaki, hogy a király valaha a magyar dicsőséget, a magyar szenvedést, magyar örömet, a magyar bánatot magáénak vallotta volna?

Őfelsége békét akar (Sz. N. 1913. július 20.). Elemi erővel viharzik odalent a szláv géniusz és az elemekkel nem igen bír még a diplomácia se. Nemcsak a monarchia külügyminisztere tehetetlen, de attól kell tartani — maga a mo-

narchia feje se sokat számít ma. A balkáni népek csak a magunk koronáinak friss ragyogását látják s nem is lehet tőlük rossznéven venni, ha Ferencz József koronájának ódonas, bágyadt fénye nem imponál nekik. Nem. A császárkirály akaratán legfeljebb az fordulhat meg, hogy fiadzzon-e új háborút a régi háború — de a béke felől őt nem kérdezik meg. Egy uralkodó, aki nincs békében a saját népével, ne kívánkozzék békét szabni idegen országoknak és nemzeteknek. Ne fájjon neki a bolgárok feje és ne takarja jósága szárnya a Kóburg Ferdinándot. Ha fájni kívánkozik a szíve országok és nemzetek nyomorúságain, ha meg akar siratni halálra ítélt és zülötten tévelygő népeket: itthon maradjon őfelsége, a magyar király. A dinasztiának nem lehet súlya, amikor a koronát nem népei szeretetéből, hanem csak népei türelméből viseli."

Estétől reggelig (Sz. N. 1913. október 11.). Ennek az országnak a politikai élete már századok óta olyan, mint a legfrissebb dekadens vers: apollói igékre nyomban hülye, otromba dadogások következnek. Ebben az országban mindig akkor kell a legveszettebb orkántól rettegni, mikor a legmosolygósabban, sőt legkegyelmesebben süt a nap. Ahol évtizedek óta egyre növekvő színvakság ereszkedik a lelkekre, ott nem szabatos kifejezés az, hogy a helyzet nagyon sötét. Ki tudja azt minálunk, hogy mi a sötét és mi a világos? Hogy a helyzet világos, az se mond semmit! Mióta Habsburg Ferdinándot királlyá koronázták, pedig annak négyszáz esztendeje lesz maholnap, azóta minálunk mindig válságos a helyzet."

Móra a felségsértési pörre büszke volt. És bátyjának édesapját emlegeti a királlyal való pereskedés idején: „Édesapámra sokat gondoltam ezekben az összevissza napokban: ha ezt az örömet megérte volna! Főszerkesztőséget, meg a királysértési pört." (1913. október 16.) Mennyi mindent elárul ez a néhány sor a fiú és a negyvennyolcas édesapa lelki kapcsolatáról. Írónk királyellenessége a bölcsőnél kezdődött.

Nagyon jól tudja, hogy ő **„jeles"** ember odafönt. 1914. október elsejétől az igazságügyminiszter felküldeti magának a Szegedi Naplót. A szegedi törvényszék vezető ügyészével figyeltetik, aki ezt elmondja Mórának és a veszélyre figyelmezteti, óvatosságra intve őt. Ha írónk hangfogót tesz cikkeire, ez csak közvetlen munkatársai érdekében történik. Írói lelkiismerete nem engedi meg, hogy elhallgassa a magyar nép ellen elkövetett bűnöket. 1923-ban újabb sajtópörrel tüntetik ki — nemzetgyalázás címen.

Az országvesztők szemében megmaradt halála napjáig, sőt azon túl is **jeles** embernek.

2. A levelek az íróról is sokféle anyagot szolgáltatnak, melyből az **Aranykoporsó** születésének körülményei kiemelésre különösen méltók. A levelekből tudjuk meg, hogy mennyi önmegtagadásra volt szüksége, mennyi akadállyal kellett megküzdenie, amíg regényét megírhatta. Ha Szegeden van, nincs nyugta, állandóan zaklatják, dolgozni nem hagyják. „... Ezért nem tudok megcsinálni semmit, amit szeretnék. Torzó marad az életem, — ámbár így tán jobb is, mert má lehet majd fogni, hogy lehetett volna abból valami, ha tovább tartott volna" — írja Magyar Kázmérnak. (1932. IX. 16.) A regény forrására vonatkozólag is kapunk érdekes adatokat. Munkatársát, Cs. Sebestyén Károlyt, kéri, hogy küldje el neki Thewrewk Emil Görög antológia-beli epigrammák című művét, Csengeri Catullus és Horatius fordítását és a Glossarium Eroticum-ot. „Hadd jöjjön az is, legalább lesz valami a regényben, ami nekem is tetszik" — írja Sebestyénnek. (1932. IX. hó.) Ezek a forráscímek azért is fontosak, mert megmutatják, hogy Móra egy letűnt világ szellemét elsősorban a költői és a mű-

vészi alkotásokban kereste: így tudta megteremteni az igazi történeti levegőt.

A másik érdekes adat: hogyan vélekedett a Kisfaludy Társaságba való beválasztásáról. Ez az adat már nemcsak az íróra, de az emberre is jellemző: „Az új diszkaftán? Fenét ér az már ilyenkor, mikor bundában is fázik az ember. Gondolom, elhiszed nekem első szóra, hogy mikor a Dugonics Társaságba beválasztottak, az igazán öröm volt, sokkal nagyobb ennél, mert akkor még hitt benne az ember, hogy ez is valami. Ez már csak olyan, mint amilyen az lehet, ha hatodszor házasodik valaki. Legtöbbet az ér benne, hogy Kenedy Géza ajánlott, akiről azt mondják, hogy a legsötétebb reakció. Ha mégis ő becsül meg engem így, nyilván nem a két szép szememért, mert kétszer ha láttam az életben, akkor még se lehet megátkozandó fa még a mai magyar élet. Különben azt írta a köszönő levelemre, hogy 1) mérgiben ajánlott, 2) hogyha volt valaha tiszta választás Magyarországon, ez az volt, 3) hogy a többit majd elmondja, ha felköszönt..." (Móra Istvánnak 1931. II. 16—17.)

3. A levelekből sokmindent megtudunk az emberről is, hogyan viselte szörnyű betegségét (rákban halt meg), mennyire szerette családját, barátait és a kisembereket. Legszebb emberi vonása a hűség. Nem tudják elcsábítani a Világtól, illetve a Magyar Hirlaptól, amely őt „kiásta a körtöltés mögül". A sok érv közül, amelyet felemleget, hogy miért maradt meg mindvégig a Magyar Hirlapnál, a legdöntőbb a Magyar Hirlap olvasói, „a nagyon kis emberek" iránt való szeretete, akiknek ő „a vasárnapjuk, túl és innen a határon". Akiknek a szemében ő több az írónál, „valami eszme, tisztesség, tisztaság, ilyenféle". Nem tudja otthagyni azt a nagy házat sem, amelynek az élete legnagyobbik részét neki adta: a könyvtárat és a múzeumot. „Szegednek Somogyi kanonok óta én vagyok a legnagyobb mecénása. Neki adtam a napjaimat és az éjszakáimat, leszoktam az olvasásról, hogy kötelességemnek eleget tudjak tenni s ahány nagytemetőt fölások, annyi regénytervemet ásom el. Örülök, hogy a heti tárcámat meg bírom írni, de néha bánt, hogy a nagy dolgaim megíratlanok maradnak, pedig szeretném megmutatni az embereknek, hogy tudok én olyan szappanbuborékot is fújni, amelyik megmarad."

De nemcsak Szegednek, a magyar népnek is egyik legnagyobb mecénása volt ő, aki „a nagyon szakadékos, omlásos partján a magyar élet folyójának" életereje utolsó fellobbanásáig harcolt azért a magyar népért, mely „jobbágykorában se szenvedett annyit, mint a kapitalizmus rabszolgájaként..." (Magyar Kázmérnak, 1913. I. 4.).

Madácsy László

Szeged, 1913. okt. 16.

Bátyjához, Móra Istvánhoz írott levelek

Édes Véreink!

Szeptember elseje óta ma van az első szabadnapom, illetve félnapom. Ma délelőtt nem megyek be a pántlikamérésbe, azon a címen, hogy délelőtt 11 órára magas vizsgálóbíróhoz vagyok idézve a „királysértés vétsége" miatt. No, mondom, előbb igazi bűnömet teszem jóvá, bár hiszen ebben ártatlanabb vagyok, mint amabban, s tudom föl is mentettek már alóla. Nincs az a lóvasúti ló, aki meg nem szánna, befogadottságomat ismerve.

Hát a királysértést veszem elsőnek. Vállaltam, mert szégyenlenék más mögé bújni, amikor mindössze arról van szó, hogy becsületesen teljesítettem a kötelességemet. Aztán meg ki mögé? Az a szándékom, hogy lassanként az egész szerkesztőséget kicseréljem, — nem akarom a köteles hálával egész életemre megkötni a kezemet. A szokott úzust, a pénzen vett nyomdászt útálom s a lapomat még a látszatától is kímélni akarom annak, hogy nyomdászok írják a vezércikkeit. Azután meg ha én adom oda a nevem, a legnagyobb a valószínűsége a fölmentésnek. Bizonyosra is

veszem, mert nincs a cikkben egy szó sem, amiért belém lehetne kötni. Az ügyészség — úgy nézem — kénytelen volt megindítani a pört, de muszáj lesz neki fölmenteni. Annál inkább, mert magam védem magam, s csak proforma kérek föl védőnek valami exponált hatvanhetes fiskálist. Az egészben csak Ilona miatt nyugtalankodom, aki még mindig nem tud az egészről semmit s nagyon oda lesz, ha valahogy mégis elszólja magát előtte valaki, amit nem igen lehet elkerülni. Ő szegényke mindjárt akasztófára gondol, pedig legfeljebb párhavi pihenésről lehet szó, az pedig most igen rám férne.

A főszerkesztőség megviselt egy kicsit, de hiszen evvel előre számot vetettem. Vállaltam egyrészt, mert tenger pénz kell Ilonára, akit valószínűleg megint operálni kell, másrészt mert ambicionálom, hogy züllöttségéből megint fölemeljem a Napiót. Nehezen megy persze, de menni kell neki. Én győzöm hitelemmel, ideggel is, irgalmatlansággal is, erővel is, csak az időből fogyok ki, attól félek. Reggel 7-től esti 11-ig szakadatlan munkában vagyok, a gyerekkel törődni nincs öt percem s az olvasást végkép be kellett szüntetnem, hogy csak azt említsem, amit legjobban sajgok. Azonban majd lesz ez másképp is még, csak legalább egy embert kapjak a szerkesztőségbe, aki legalább helyesírást tud. Mert ma ilyen sincs. Fehért nem számítom ide, az írni is tudna, azonban a lustaságot és az indolenciát róla kellene megmintázni, aztán nem is bolond, hogy dolgozzon, mikor Vilmos felmondott neki egy évre. Persze ugrált és kapálódzott az istenadta, le akart vetni a hátáról, de hamarosan megértettem vele, hogy legokosabb, ha jó képet vág a dologhoz. Az élete csak addig biztos, még a csónakja az én hajómhoz van kötve, s ő elég intelligens ahhoz, hogy ezt belássa, de akkor is, hogy a látszat megőrzése mellett ne a kezemre járjon, hanem a lábom alá álljon. Én szeretem Árpádot, mondtam is neki, de azt is, hogy magára vessen, ha aztán mégis eltaposom. Nem magamért, hanem az újságért.

Sok volna még a beszélni valóm, de idő kellene rá, pedig Magay — szatymazi szomszéd különben — mindjárt hivat. Egy hónapon belül felmegyek, akkor majd kibeszélgetjük magunkat.

Ilona fekszik, Panka németül és latinul tanul, Zsuzsa nálunk gyászol pár napig (nagyon sajogja, hogy se tik, se Jutkáék, nem írtatok a gyászjelentésre, nem kaptatok talán?). Így vagyunk Édes anyámékról semmi hírünk, tehát — azt hiszem — jól van. Édesapámra sokat gondoltam ezekben az összevissza napokban: ha ezt az örömet megérte volna! Főszerkesztőséget, meg a királysértési pört!

Szívünkkel ölelünk mindnyájatokat:

Feriék.

Szeged, 1914. okt. 10.

Kedves Bátyám!

Már bizonyosan Te is megkaptad a gyerek búcsúlevelét, amelyikben bejelenti, hogy 10-én indul ismeretlen állomások felé. Hiszem az Istent, hogy a háborúban jobban vele lesz, mint a békében volt. Vasárnap különben ideát volt nálunk egy egész napig: átjött — így mondta — a Bálványosvárat elolvasni. Nagyon jól esett, hogy átjött, még jobban, hogy ezzel indokolja, a mért szót fogadott a szívének.

Cérnaszálam, a hogy látod, még tart. Ma két hónapja szabadultam s azóta nem mondtak nekem semmit. Katonáék legalább. Hanem pár nappal ezelőtt hívatott Harsányi, a törvényszék vezető-ügyésze, vad idegen ember és bizalmasan elmondta, hogy az igazságügy-miniszter két hét óta minden nap felküldeti magának a Szegedi Naplót. Azt mondtam rá az ügyésznek: ez nagyon kedves dolog, a miniszter úr, ha insurgens ember, bizonyára igen meg fogja szeretni a Szegedi Naplót s néhány számában kiváló öröme telik. Belül azonban tele vagyok nyugtalansággal: mi lehet ez? Az ügyész — bizonyosat ő se tud — titkos följelentésre gondol s azért közli velem a dolgot — állása kockáztatásával — mert tudja, hogy itt egy nagy vállalat s vagy hetven kis ember exisztenciájáról van szó, amit a miniszter a rendkívüli törvény alapján minden bővebb indokolás nélkül elpusztíthat. De hát miért? Hiszen én vigyázok minden szóra, tudom, hogy le kell nyelni minden kritikát és eltitkolni minden keserűséget. Nagyobb lelkiismeretességgel nem lehet lapot csinálni, mint ahogy én csinálom. Hiába, benne vagyunk már mink Muszkaországban, csakhogy az igazi muszkák becsületesebbek. Azok nem mondják, hogy őnáluk van sajtószabadság.

Lehet, hogy valamelyik konkurrens lap áskálódik ellenünk. Mert a rettegett októberi évnegyed simául ment el. Nem vitt előfizetőket, hanem hozott. Versenyen kívül vagyunk megint, — hát ez csakugyan, és méltán fájhat némelyik helyen. De

hogy milyen bűnünk alapján lehetne megfojtani, nem tudom. Te is látod a Naplót, hát te tudod-e?

Tóth Pistától két hete kaptam egy levelező lapot, akkor még megvolt, azóta nincs róla hír.

Ilona jobban van, Panka jól. Én magam: ahogy voltam. Most ugyan minden tüdőhólyagom muzsikál és egy hét óta diderget a láz, de nem arra való az idő, hogy az ilyenekről csak beszélni is érdemes volna.

Mindnyájatokat ölel igaz véretek: Feri.

Szeged, 1914. okt. 28.

Kedves Bátyám!

Alighogy bedobtam leveledre a választ, hívatott az ügyész. Hogy ilyen borítékban írom meg, abból láthatod, hogy nem rosszban. Nincs semmi baj, — mondta, a legmagasabb ellenőrzés megszűnt, nem kell tovább fölterjeszteni a lapot, visszajöttek az eddig felküldöttek is, október 1-től 26-ig, — öt szám kivételével.

— Ne tessék nyugtalankodni, — mosolygott — azokat se rossz végből tartották fönt. Utána néztem, mind az ötben önnek van vezércikke, azok megtetszettek odafönt.

Inkább hiszem, hogy az az öt példány elkallódott kézenközön, hanem azért csakugyan nagy kő esett le a szívemről — nem magam miatt, azzal én már tisztában vagyok, hogy még ebbe a kormányba bele nem esik a dög, addig én jeles ember leszek odafönt, — hanem az nagy megnyugvás, hogy miattam nem éri baj a lapot, meg akik belőle élnek.

Hanem a háborúba ez is belehalhat. Nem megy rosszul, jobban megy, mint ez előtt, amennyiben több kel belőle, de nincs hirdető, se semmi nyomdai munka. Az éjtszaka számoltam össze a kiadóhivatallal, mikor milyen adósságrészletek esedékesek — hiszen az üzem természetesen hitelből áll, ami után máskor csak kamatokat fizetnek, most minden hónapban törleszteni is kell tíz százalékot — s úgy limitáltuk ki, hogy januárig bírjuk. Vagy inkább: bírják, mert hol lehetek én már januárban, vagy a jövő héten! Ha azonban Vilmos haza nem kerül akkorra Galíciából — tegnap kaptam meg a minden eshetőségre készített végrendeletét — az ördög tudja kivülről, melyik csata előestéjén — akkor becsukjuk a boltot.

Isten szeressen, én szívből ölellek: Feri.

Pista címét, ha írsz, jegyezd föl. Ő ugyan írt pár hete, de cím nincs a levélen. Hát az Én Újságom megnézted-e már azóta? Szegény Pósa bácsi! Bizony nincs onnan visszajárás! Mert azóta megfojtogathatta volna Mózsi bácsit szombat éjszakánként.

Sz. 1919. aug. 22.

Édes lelkeink,

Domokos lent járt harapnivalóért (keveset szedhetett össze, azzal se tudjuk, felér-e) s vállalja ezt a levelet. Az első szavunk persze az volt hozzá: mit tud rólatok? Sokat nem tudott, de legalább téged, bátyám, látott s hírül hozta, hogy nyugtalankodtok értünk.

Már, vagy még nincs miért. A hivatalban a helyemen vagyok, a lapnál a fizetésem kapom s akármelyik órában visszamehetek, de nem ettem gebulyát.

A familia vagyogat, Ilona a szokott rossz bőrben. Félegyházával semmi összeköttetésünk, a francia barátaim azt mondják, Bpestre sokkal bátorságosabb utazni, mint oda, egyelőre azonban legokosabb sehova se menni.

Szolnok miatt vagyunk legnagyobb nyugtalanságban: anyánkért. Az újságbéli rémhíreken kívül semmit se tudunk.

Laci siet, nem bírok többet írni. A jövő héten, ha bírnánk valakit fogni, szedegetnénk össze valamit Katusnak, — sajnos, 5 kilón fölül már semmit sem szabad kivinni.

Egy kicsit sírós nagy szeretettel ölelünk mindnyájatokat: Feritek.

Szeged, 1931. II. 16—17.

Kedves Pistám!

Békéscsabán garázdálkodtam, utána a vacsoránál elém gurult egy nem igen szemrevaló, de beszédje szerint igen értelmes hölgy, menyecskének már öreg, de öregnek még menyecske, dr. Keményné, de azt mondta, ne ezt a nevét írjam meg neked, hanem azt, hogy ő az a kis Klein, akinél te a gótok-at írtad és még most is

úgy szeret, mint akkor, — ez meg is érzett rajta, szeretem is érte nagyon s mindjárt olyan régi ismerősök lettünk a sok új ismerős között, hogy egy asztalnál virradtunk meg.

A leveled, amelyikben megint mindnyájan az asztalnál ültünk, a Daru-utcában, amilyen jól esett azután, annyira megijesztett először. Most, mikor fölbontottam, egészen nagy ténfergés volt körülöttem, nem olvastam az elejéről, csak éppen belekaptam a közepén és magam is megszédültem bele egy kicsit. De aztán csak megnyugodtam. Eszembe jutott a Credo Ammenja: „Ápold, Uram, ápold, hogy soká teremjen!" Ha nem mondom is — hiszen még akkor se jutott hozzá, hogy magamban beszélgessek — mindig motoszkál én bennem az a hit, hogy csak összekerülök én még valahogy te veletek úgy, hogy folytatjuk a beszélgetést ott, ahol a Dobozi-uccában elhagytuk... Milyen jó is most nékem ez az egy-két esztendő, hiszen azok nélkül nem is igen ismernénk egymást belülről. Akkor beszélgettük ki magunkat az egész azóta való életünkre. Pedig hát azóta is volna miről beszélgetnünk, egy-két esztendeig. Mással, úgy mint veled, nem is volt, nem is lesz soha. Azért vagyunk mink egy diónak a két félhaja. Vagy ahogy te irtad egyszer az emlékkönyvembe: a mi életünk összetartozó két kötet írás...

Az új diszkaftán? Fenét ér az már ilyenkor, mikor bundában is fázik az ember. Gondolom, elhiszed nekem első szóra, hogy mikor a Dugonics-Társaságba beválasztottak, az igazán öröm volt, sokkal nagyobb ennél, mert akkor még hitt benne az ember, hogy ez is valami. Ez már csak olyan, mint amilyen az lehet, ha hatodszor házasodik valaki.

Legtöbbet az ér benne, hogy Kenedy Géza ajánlott, akiről azt mondják, hogy a legsötétebb reakció. Ha mégis ő becsül meg engem így, nyilván nem a két szép szememért, mert kétszer ha láttam az életben, akkor még se lehet megátkozandó fa még a mai magyar élet. Különben azt írta a köszönő levelemre, hogy 1) mérgiben ajánlott, 2) hogy ha volt valaha tiszta választás Magyarországon, ez az volt, 3) hogy a többit majd elmondja, ha felköszönt.

Hegedűs Lóránt meg azt válaszolta, hogy eltette a levelem az emlékei közé. Hadd lássa az utókor, hogy volt az övéinél komiszabb írás is. Gondolom ezekben a hetekben nem is javult az írásom. Pár száz levelet kellett vezekelnem a Kisfaludy-Társaság bűneiért.

Vasárnap Sopronban, hétfőn Győrött, kedden Szombathelyen van előadásom. Vagy előtte, vagy utána várhattok. De ha most kifogynék az időből — megeshet, sietni kell vissza a heti tárcákon kivül még valamiért. Ezekben a napokban várjuk a vadember mellé a vadasszonyt. Az első helyen említett vad nem igen várja. Férfiasan komisz álláspontja ez: — Az csak lögyön a tietök és bőgjön nektök, ne zavarja itt a nyugalmamat, meg az apukámét... Március 4-én a Zeneakadémián Páneurópázok, akkor már nem jövök vissza anélkül, hogy meg ne öleljelek benneteket. Addig is Katussal együtt a szívére szorít — de azért a többieknek is marad hely —

Feritek.

Szeged, 1933. VIII. 21.

Kedves Pistám!

Mindig azzal nyugtattam eddig a házat, hogy senki se halt még sárgaságban. Nem tudtam ennek ellenkezőjét a nagymamámról. Az nem volna baj, hogy most már tudok róla. Nagyobb az, hogy a sárgaságot nyilván most se tudjuk jobban gyógyítani, mint akkor. Az a gyanúm, hogy az egész belgyógyászat nem jutott tovább a kőkornál, csak nagyképűbb lett.

Engem valószínűleg orvosi botlások sorozata juttatott a — most már fene tudja hova. Szegedi orvosom megnézte, szelel-e az orrom, nincs-e vérbajom, kihúzatta egy fogamat s noha én a beleimre panaszkodtam, még csak azt a vizsgálatot se csinálta meg, hogy megmarkolászta volna őket. A tetejibe elküldött Karlsbadba. Ott a másik esőcsináló addig itatta velem a sprudelt, holott már erős fogyással mentem oda, mig kitört rajtam a sárgaság és az ételtől való undor. Öt hét alatt ott hagytam vagy tíz kilót, a fogyás mostmár olyan rohamos, hogy mérni se merjük, de becsülöm vagy húsz kilóra. A sárgaság maga eddig csak annyit jelentett, hogy inkább malájistennek látszottam, mint színigazgatónak, semminemű fájdalommal azonban nem járt: 8—10 nap óta, mióta a bőr teleszívódott epesavval, nyilván többet szenvedek, mint Krisztus a kereszten: viszketek mint a csalánba hempergetett s a legerősebb altatóval se tudok tíz percnél többet aludni.

A röntgenek nem mutatnak semmi rosszat, máj és epehólyag nagyon kicsit duzzadt, de semmi döfködésre nem fáj s ez csak növeli a zavart. Először azt mondták: intérus simplex.

Mint eshetőség felmerült az a gyanú,, hogy talán mégis valami késnek, röntgensugárnak elérhetetlen kő zárja el az epevezetéket. Ma este lesz itthon a három egyetemi esőcsináló konziliuma, s bizonyos célzásokból úgy érzem ki, hogy aztán beszállítanak a klinikára. Egyelőre legalább megfigyelésre. Semmit se bánok, mindent vállalok, csak a viszketéstől gyorsan szabadítsanak meg, mert a tébolydába juttat.

Hogy a familia mit áll ki, gondolhatjátok s még csak össze se teremtettézhettem őket bátorítás okából, mert erre sincs erőm, úgy leromlottam. Szombaton azért, hogy lovassír-jelentést kaptam Deszkről, kivitettem magam s az autóban fetrengve kidirigáltam a föld alul: Nagy avar úr lehetett, arany függője volt és olyan ezüstveretes, kiberakásos kardja, amilyent még nem pipált a hazai régészet.

Ma még kiszaladok (!?) a konzilium előtt, — ki tudja, ki szedi ki aztán a többit?

A Jó Isten vigyázzon rátok jobban, mint ahogy miránk vigyázott, minden szeretetével ölel ti kettőtöket külön s mindenkit, aki még apadt mellére ráfér:

Feritek.

Szeged, 1933. dec. 20.

Kedves Pistám, Katusom,

akármennyire nehezemre esik a tollat tartani, mégis csak magam akarok Nektek igazi karácsonyt kívánni, — adja nektek az Isten azon az áldáson felül, amit nektek szánt, azt is, amit mitőlünk elvett ebben az esztendőben, erre a karácsonyra, újévre.

Ugyan valamit vissza ad már belőle. Ferencet, néhány felszaladt lázú, ijesztős, gennyes nap után ma már kiültették a nagy székbe és szombaton, ha igaz, hazahozzák.

Én azonban nagyon mélyen vagyok a Tisza 0 pontja alatt, bár félek, még mindig nem a mélyponton. Mióta itthon vagyok, egy óra alatt többet szenvedek, mint azelőtt kilenc hónap alatt. Nagy doktoraim tehetetlenül trécselnek velem. Most már hajlanak rá, hogy nekem van igazam, nincs itt semmi az ő nagyképü mekekukáikból, egyszerüen kiújult a colitisem (vastagbélhurut), amivel az egész nyavalyám kezdődött. Széklet napjában négyszer-ötször, nem hasmenéses, de nyálkás és zsíros, a gyomor nem emészti meg a zsírt, vajat, olajat, s alig emészti meg a szénhidrátokat és fehérjéket. Fájdalom reggeltől estig és estétől reggelig. Étvágy: 0 plusz hányinger, minden falatnál, azt hiszem, a mélypont az lesz, ha majd a vizet is kihányom. Közérzet olyan, hogy se a szivar, se a detektív regény nem kell már. Az eszem egyelőre helyén van, de nem tudom mire használni. S az a legrosszabb, hogy ebbe még csak bele se lehet gyorsan halni.

Nem, még rosszabb is van: Ilona lopott könnyeit nézni. Igaz, hogy neki még egy öröme megvan, a nagytakarítás.

Isten, Isten...?

Egész szívével a Tietek

Feritek.

Magyar Kázmér gazdasági főtanácsoshoz (Gödöllő) írott levelek

Szeged, 1931. I. 4.

Igen tisztelt Főtanácsos Ur!

Szeretném szívem szerint szólítani néhány közös barátunk „Kazi bácsi"-ját, de hát néha a magam éveivel se vagyok egészen tisztában, mert az én nyilvántartásom nem mindig egyez a feleségemével s azt se tudom, fehérebb haj címén melyikünké a kezdés jussa. De gondolva, nincs is ennek semmi jelentősége. Annak igen, reám nézve, hogy Magyar Kázmér felém fordult a szívével és ezt tudtomra is adta. Hiszen sok nekem a jó emberem, nem mondom, olyan is, akiről tudok, olyan is, akivel sose láttuk egymást. Legtöbbször, boltos, kispolgár, lateiner, de van köztük kubikos is, nagyprépost is, talmudista is, sőt — rari nantes in gurgite vasto — még aktiv hivatalos ember is. Ez csak ténykonstatálás, kérkedés és panasz nélkül. De az aztán már szívbéli öröm, hogy a magyar urat a jóembereim közt Magyar Kázmér képviseli. Azért nem mondom, hogy a magyar úr típusát, mert annyit mégis csak tudok Magyar Kázmérról, hogy ő nem típus, hanem a három s embere: solus sibi similes.

Ami most már a népvizsgát illeti[1] magam is azzal vígasztalom magam, hogy az bizonyosan nem mindenütt úgy ütne ki, mint a mi homokunkon. De esküt nem tennék rá, mert magamat sem szeretném ámítani s attól félek, a mi legnagyobb bajunk az, már nagyon régóta, hogy állandóan buzdítjuk magunkat, ahogy a halálos beteget szokás, — pedig mi nem is vagyunk olyan betegek.

Nagy Pál Miklóst[2] én is ismerek, de ez csak olyan hapax legomenon, ahogy tudósul mondják. S félek, nem az iskola érdeme, hogy ilyenek is vannak. Hiszen hat évvel ezelőtt vezércikket írtam Bozó Ambrus Károly mindszenti parasztról, aki bejött a hivatalomba megkérdezni, hogy mért nem lát ő a szegedi múzeumban olyan agyagból való buzogányt, amilyent a bécsiben látott?

— Hát aztán, hogy jutott maga ahhoz?

— Posztoltam előtte eleget katonakoromban, hát már csak föltekintettem belülről is.

Dehát azt se az iskola tanította, — amivel nem a magyar tanítót akarom bántani. A tanítási rendszerünk rossz, s azok az iskolák rosszak, ahol a tanítóinkat nevelik, meg a tanítóink tanárait s a magyar pedagógia pesti Olimpusán ülő uraknak, még ha tele volnának is jó szándékkal, fogalmuk sincs a magyar mélységek életéről. S aki nagyon becsületes szándékkal, néha a kétségbeesés keserűségével figyelmezteti őket, annak szerencséje van, ha csak azzal hessentik el, hogy „laikus szamár". Hiszen azt is megkaphatja, hogy „kommunista bitang". Engem, tudomásom szerint inkább az első kategóriába sorolnak, ma már jó szándékomat még Klebelsberg barátom-uram se vonja kétségbe. Sajnos ez nem a viszonosság alapján történik; én néha kénytelen vagyok kétségbe vonni az ő jó szándékukat.

Azt hiszem azonban, erre a nagy védőbeszédre nem is volt szükség. Azt hiszem, sok mindenben egy hiten vagyunk mink Magyar Kázmérral. Népünk egészséges lelkének és lelke nagy nyomorúságának kérdésében is.

*

A Magyar Hírlap? Igen, nagyon sokan föltették már nekem ezt a kérdést, nem mindig a Magyar Kázmér tiszta szívével. Engem nem is a Magyar Hírlap, hanem a Világ ásott ki a körtöltés mögül. (Ahová nem hívtak, sohase mentem. Szégyenlősen gőgös kiskún vagyok én.) Mikor ott szemet szúrt a nevem, a Magyarság is észrevett. Még akkor nem voltam lekötve amoda, három írásom is megjelent a Magyarságban, — máig sem fizettek érte egy fillért se...

A lapom zsidólap, így mondják a mai idiómán. Való igaz, nincs annyi kikeresztelteljedett zsidó benne, mint a fajvédelem organumaiban. De engem jobban megbecsül az én nagyon szegény kislapom, mint amazok a maguk embereit. S én olyan keresztény és magyar vagyok benne, amilyen akarok. Hét év alatt soha semmi instrukciót nem kaptam, s egy sort sem változtattak még olyan írásaimon se, amik talán nekik nem is estek jól.

Hiszen sokat hívtak engem azóta az Est-lapok is. Ma egy éve a Budapesti Hírlap tett olyan ajánlatot, hogy szinte a familiám ellen való bűn volt visszautasítani, de a familiám velem együtt azt mondta: nem lehet. Olyan kutya vagyok én, hogy kaláccsal se lehet elcsalni a szegény házacskától, amelyik kenyérhajra fogadott be engem, amikor kenyérhajam sem volt.

Aztán még valami. Ezrével vannak a M. H.-nak olyan olvasói, nagyon kis emberek, akiknek én vagyok a vasárnapjuk, túl és innen a határon, — ne méltóztassék félreérteni, úgy adom tovább, ahogy nekem írják. Ezeknek a szemében én talán több vagyok írónál, valami eszme, tisztesség, tisztaság, ilyenféle. Ezeket hagyjam én el, ezektől vegyem el az utolsó illúzuót?

Karikára, mindeniknek...: Ezt lehetne, a M. H.-nak talán fájna, de meg nem kötne. Megköt azonban az a nagy ház, amelynek az életem nagyobb részét neki adom, a könyvtár és múzeum, az évi ezer akta, a számadások, a gepidák és a húnok. Ez mind nem arravaló, hogy éljen belőle az ember. Szegednek Somogyi kanonok óta én vagyok a legnagyobb mecénása. Neki adtam a napjaimat és az éjszakáimat, leszoktam az alvásról, hogy a kötelességemnek eleget tudjak tenni s ahány nagy temetőt fölások, annyi regénytervemet ásom el. Örülök, hogy a heti egy tárcámat

[1] Utalás **Népvizsga** című cikkére, melyben a magyar paraszt műveletlenségéről ír.

[2] Magyar Kázmér említi Mórához írt levelében cáfolatképpen: 60 éves tehénpásztor, a fafaragás művésze, Petőfit, Aranyt olvassa.

megbírom írni, de néha bánt, hogy a nagy dolgaim megíratlanok maradnak, pedig szeretném megmutatni az embereknek, hogy tudok én olyan szappanbuborékot is fújni, amelyik megmarad.

Dehát az élet így is eltelik valahogy. S márciusra várom a második unokám.

Szívből kívánok boldog újesztendőt. Két rendes magyar ember közt ma nem konvenció ez. Késni pedig azért késtem vele, mert előbb meg kellett tudakolnom, hova indítsam el ezt a levelet. Tíz oldalért tíz oldalt. (Igaz, hogy az én runáim olvashatatlansága révén ez megfelel negyvennek.) Dezső Kázmér barátunk volt olyan kedves, hogy megírta.

Hiszem az Istent, hogy egyszer mégis csak összehoz bennünket.

Addig is egész szívével hálás* Móra Ferenc

Szeged, 1931. II. 11.

Kedves Kazi Bátyám!

Szökni szoktam én a pesti ölelgetések elöl, de a tiedért Jézusmáriauccse ott maradtam volna az éjféli vonatig. De majd fölmegyek érte a jövő hónapban. Előadásom is van fönt, Kenedy Géza is igen szorongat, mégis csak illik bemutatkozni azoknak, akik rám szavaztak, — ugyan az ajánlóimat is kétszer ha láttam az életben.

Ami pedig a Kisfaludy Társaságot illeti, hazudnék, ha fitymálást szimulálva hordanám a diszpalástot. De azért az igazi meleg bundám mégis csak a ti szeretetetek, jó embereké, akik — én látom legjobban — milyen sokan vagytok ezen a szegény magyar földön.

A viszontlátásig is egész szívvel ölel vissza Móra Ferid.

Szeged 1932. IX. 16.

Kedves Kázmér bátyám,

a szentekre vess, hogy ilyen későn érkezik a fogadjisten, s most is csak ilyen futtában vetett. A szentek Diokletián császár vértanúi, akik közé úgy bekeveredtem, hogy most már harmadik hónapja fognak. Meg is fogadtam, hogy ha a Jó Isten még egyszer kiszabadít közülük, soha többet ki nem kezdek szentekkel. A legnagyobb baj az, hogy a két kötetes regénynek karácsonyra meg kell jelenni, mert a kiadó már elbolondította vele az embereket, — s én még bele se fogtam az írásba Eddig csak a csontvázat szedtem össze, most jönne aztán a munka szebb fele: a hús föirakása. Naponta 40 ekkora kutyanyelv. Hétfőn utazom el valami vadonba, s úgy tervezem, hogy egy hónpig nem látjuk egymást a világgal. Kikötöttem, hogy az ételemet is valami vak és süketnéma eunuch adja az ajtó hasidékon. Ha ilyen eddig nem volt kéznél, nekem sürgősen szerkesszenek egyet. Állandó lappangásban vagyok én most. A nyáron bújkáltam a regény **elül**; most bújkálok a regény végett; s lehet hogy mikor megjelenik, akkor bújdosom a legkomolyabban: a regény miatt.

Mármost ami a drága duruzsolásodat illeti, legjobban szeretném én visszaduruzsolni. De azért a kávéházi asztalt is inkább vállalnám, mint az írást, amiből engem minden öt percben kizavarnak a látogatók, ha Szegeden vagyok.

A betűim formáján láthatod is, hogy az első két oldal, meg e közt történhetett valami. Hát egyéb nem történt, minthogy elment öt óra, reggel 8-tól mostig, délután 1-ig. S az alatt itt járt: 2 apáca, 1 csendőralezredes, 1 ceruzavigéc, 1 szépasszony, 1 régész, még 1 szép asszony, 2 egyetemi tanár, 3 kéregető úr, 1 pesti gyáros, 1 nem szépasszony, 1 Szalay Jóska, 1 piarista, 1 pálinkafőző, 1 paraszt politikus Hmvásárhelyről. Ez az egy volt köztük, ki akart valmit (már a kéregetőkön meg a vigécen kívül), — föl akart kenni vezérnek, mert csak én menthetem meg a népemet stb. A többi nem akart semmit, csak hogy mosolyogjunk össze. Így telik el minden napom fele s ezért nem tudok megcsinálni semmit, amit szeretnék. Torzó marad az életem, — ámbár így tán jobb is, mert rá lehet majd fogni, hogy lehetett volna abból valami, ha tovább tartott volna.

Muszáj befejeznem, bátyám, mielőtt szívem szerint belefoghattam volna. Futtában csak annyit, hogy egy vízparton állunk mink, bátyám, jaj, nagyon szakadékos, omlásos partján a magyar élet folyójának. Egyformán s egyért fáj a szívünk, s jaj, hogy a szívfájással meg nem állítunk semmit...

* Ez a levél töredékesen megjelent a Magyar Kázmér: Néhány vonás Móra Ferenc arcképéhez. (Különlenyomat a Nagykőrösi Arany János Társaság évkönyveinek X. kötetéből, 934—35. l.).

Én sohase mondtam, hogy a magyar úr vérszopó volt, ellenben állítom, hogy a magyar paraszt jobbágy korában se szenvedett annyit, mint a kapitalizmus rabszolgájaként ma szenved.

Ami pedig a lapomat illeti, haragudj rá Bátyám, amennyit jól esik, a fő az, hogy jól essen neked — és szeress engem, az ősz fejű, de hidd el, fehér szívű destruktívot úgy, mint eddig.

A méltóságos asszonynak kezét csókolom, téged a barlangomból való előbújásig is egész szívvel ölel:

Ferid.

Bp., 1933. III. 10.

Kedves Kazi Bátyám!

Csak el akarom neked mondani ezzel a förtelmes pesti bodzalé-tintával, hogy nagyon szeretlek és nem azért hivattalak meg a Pósa-asztalhoz, hogy ott rosszabbul töltsd az estéd, mint máskor töltötted volna. Úgy gondoltam én, hogy majd egymásmellé kerülünk, aztán fölkaroljuk a bátyámat — Móra Istvánt értem — sokkal rendesebb ember, mint én vagyok, a bajuszából tíz lírai költőnek futná hajra — meglépünk egy alkalmas pillanatban és eldarvadoznánk valami kávéház sarokban hajnalig. Sajnos végzetem rossz beosztást adott. Hozzád indulva, lefogott valaki — nem láthattad, mert háttal voltál nekem akkor — s éppen akkor néztem föl, mikor kisuttyantál az ajtón. Mentem én utánad Babay Jóskával mindjárt — nagyon nekünk való gyerek ez — de mire fölruházkodtunk, elnyelt a pesti ucca.

Hát most csak azt akarom mondani s legalább papíron utánad küldeni a szívbéli ölelést. Anélkül mégse hagyhatom itt Pestet.

Fiad, öcséd, szolgád:

Móra Ferid.

Cs. Sebestyén Károlyhoz, az író munkatársához írott levelek

Balatonföldvár, 1932. jún. 23.

Kedves Károlyom,

halálos csönd zúgó nádasok, néma varjak, egészen nekem való hely lesz ez, csak még az orvosokat kell egy kicsit szoktatni, akik erővel a szívemet akarják meggyógyítani, mert itt az a regula, ha fáj, ha nem.

Borzasztó komoly képpel analizálják a szuszogást. No, hadd mulassanak a pénzemért.

Kérlek szépen, csomagoltasd be a Wells biológiáját, az egészet, Lukács Károly (?) kiskönyvét a Balatonról, s ha van egy térkép, azt is.

Szeretettel köszönt a fiúkkal együtt:

Ferkó.

Balatonföldvár, 1932. VI. 26.

Kedves Károly,

innen onnan oda van egy hét s napot még csak lemenőben láttam, mindég vörösben, — hogy kobozná már el Sziriusz mester. Tudod, én szeretem a szelet, de ahogy itt adagolják, azt már mégis sokallom egy kicsit. A magánnyal is ugyanígy vagyok. Azt is sokallom, noha halálra kívántam. A negyven szobás Zrínyi-szállónak egyetlen lakója vagyok. (Azért akarnak aztán engem megnyúzni a meg nem jelentek helyett is.) Földszintes szobám egy köpésnyire van a Balatonhoz. Persze nem én köpködök, nekem nem szokásom, hanem a Balaton. Idáig loccsan a párája. Ez nem volna baj, hanem a harsogása nagyon zavarja az éjszakáimat.

A vidék különben nekem teremtetett. Nem a víz, hanem a dombok, a vadvirágos buja legelőkkel. Eddig egyebet nem tettem, csak csokrokat szedtem, — esernyő alatt. Csak úgy l'art pour l'art. Szerencsére nincs kinek kedveskedni vele.

A Fehértót remélhetőleg befejezitek a héten, — félek, nem túlságos eredménynyel. Én itt találtam egy lelőhelyet. Cserepeket egy nagy parti szakadékban. Azt hiszem bronzkor. Egy tekintélyesebb bögre fele kilátszik a löszből. Bottal nem bírtam kiszakítani, holnap neki megyek a nagy bicskával. Nem szeretném, ha komolyra fordulna a dolog, mert ahogy magamat ismerem, akkor megint veszedelemben forog a regény.

Kérlek szépen, kerestesd ki az emberekkel a főkönyvtárból a következő könyvet: Pelka: Moderne keramik. Nem biztos a cím, de biztos, hogy a szerző Pelka

Több könyve is van; ez, gondolom, pár éve jelent meg, talán egy régi könyve új kiadása, de tárgya minden esetre a modern kerámia. Pakolják be az emberek és elismervény mellékletével küldjék el erre a címre: Bartos Imréné, Budapest, Hidegkúti út 60.

Ferkó.

Balatonföldvár, 1932. jún. 28.

Kedves Károlyom,

gondoltam én erre az eshetőségre, épp most jelentettem be külön is a szabadságom a p. mesternek, kérve, hogy téged bízzon meg helyettesítésemmel. Ha ezt az aktát már kivitték, akkor a póstának ennek az alapján kötelessége kiadni a pénzt, az én felhatalmazásom nélkül is. Minden eshetőségre azonban küldöm ezt is. S ha erre kerül a sor, értesd meg a póstafőnökkel a helyzetet, hogy ne ragaszkodjon a p. mesteri láttamozáshoz, mert az veszélyezteti még ezt a kis alamizsnát is.

Az idő ma kezd javulni. De azért a olvasnivalónak nagy híjjával vagyok, amit hoztam, már megettem. Ha technikailag lehetséges és teherautó nem kellene hozzá, kérlek küldjed el Jánossal a Lóczy (?) féle Balatonmonográphia magyar kiadását. Persze a gazdasági vonatkozású részek otthon maradhatnak. Bár a válogatással nem akarlak terhelni. Jobb, ha az egészet küldi. S tegye hozzá a Heine Thuman által illusztrált kiadását Endrődy fordításában.

Szeretettel ölel: Ferkó.

1932. IX.

Kedves Károly,

a láda megjött, de a bevezetőkönyvemet — azt a zöld „irodai naplót" — kifelejtette. Szükségem van rá a következő könyvekkel együtt:

1. Anthologia graeca, vagy görög epigrammák, H b, szak, nem tudom a pontos címét. De arról rátaláltok, hogy P. Thewrewk Emil fordította magyarra.

2. Csengeri Catullus fordítását is kérem, de az is lehet, hogy Ferenczi? (Olcsó könyvtár) és Csengery Horatiusát.

3. A hosszú asztalomon van a könyvek alatt a Glossarium Eroticum. Hadd jöjjön az is. Legalább lesz valami a regényben, ami nekem is tetszik.

Az egész háznépet üdvözli a

gazda.

Bp., 1933. XII. 10.

Kedves Károlyom,

nem hízva bár, de még rossz bőrben a szerda délutáni gyorssal hazaérkezem, mert nem látom értelmét a pénzpocsékolásnak. Azért a pénzért, amibe ez a három hét került, otthon három hónapig lehetek beteg.

Kérlek szépen, légy szíves Weisel barátunkat értesíteni, — add ki Andrásnak az ordrét, küldje be hozzád, ha ott lődörög —, hogy a hét bármelyik délutánjára összehívhatja a tervezett értekezletet az **én szobámba,** mert az akció-termet hidegelem.

Remélem, az utolsó ülés lesz, s most már likvidálhatjuk az egész üzletet, ha csak Boross főügyész Úr írásos garanciát nem vállal a deficitért.

A viszontlátásig is mindnyájatokat ölel: Ferkó.

Györffy István egyetemi tanárhoz írott levelek

Szeged, 1923. I. 19.

Méltóságos Uram!

Amennyiben nekem módomban van figyelemmel kísérni a Szegedre vonatkozó természetrajzi irodalmat, a szíves soraiban említetteken kívül egyéb publicatióról nem tudok. Kérdezősködni fogok majd Czógler tanár Úrtól, aki természetrajzi osztályunk vezetését néhány évvel ezelőtt átvette tőlem, de attól tartok, ő se fog tudni újabb dolgot, mert nincs. Én tíz év óta hiába sürgetem a Dugonics Társaságot, hogy rossz versek és rossz novellák helyett inkább Szeged természeti viszonyainak feldolgozására hirdetne pályázatot.

LŐW második helyen kért munkája nincs meg, se az első címet nem találjuk (Aramäische Schlängennamen és A. Lurchnamen van), elküldöm ellenben Papp János jobb szádékű, mint a mennyit érő dolgozatát, amennyiben azt nem méltóztatott volna még látni.

Mély tisztelettel midenkor szolgálatára áll
Méltóságodnak régi nagy tisztelője:

Móra Ferenc
könyvtárigazgató.

Szeged, 1923. V. 28.

Méltóságos Uram!

Az én gályarab-életem mellett még arra se volt időm, hogy a minap küldött fenológiai füzeteket megköszönjem, a mikor íme a „kostól származó zacskó" is növeli adósságomat. Jókai nevezi így szemérmesen azt az ethonographicumot, a melyet dohányostól együtt betettünk a többi közé. Méltóztassék hálás köszönetemet fogadni érte. A **fenológiáért** külön szívbéli hála jár, mert valamikor passzionatus botanikus voltam magam is, a kiről Mágócsy még most is panaszolva emlegeti, hogy nem lettem asszistense. Sajnos, az irodalom és a könyvek eltérítettek eredeti pályámtól, de a scientia amabilis ma is megmaradt tiszta szerelemnek, a mely az elmúlt ifjúságot is szimbolizálja s mindig áhítatosan veszek a kezembe mindent, a mi botanika.

Méltóságodnak, úgyis mint a kultusz főpapjának
régi alázatos tisztelője:

Móra Ferenc

Szeged, 1923. XII. 4.

Méltóságos Uram!

Magyar kötelességemnek tartom a magunk szerény erejének megfeszítésével is előmozdítani Jávorka korszakos munkájának megjelenését, azért utasítottam e sorok átadóját, hogy az 55.000 koronát ez évi vagyonunk roncsaiból fizesse le Méltóságod kezeihez. Azonban nálunk ez előfizetést nagyon megnehezíti az a kettős copf, a minek viselésére város és állam kényszerít bennünket. Tőlem egy ív papír áráról is bélyeges nyugtát követelnek s huszonkét éves hivataloskodásom alatt csak e miatt voltak tragikomikus harcaim felettes hatóságaimmal. A harc aztán legutóbb azzal a kultuszminiszteri leírattal végződött a mely szerint ezután **engem** „leletelnek" minden „meghiányolt" nyugtáért.

A jelen esetben tehát a dolog úgy áll, hogy én csak az esetben fizethetem le az 55.000 koronát, ha Méltóságod lesz kegyes arról egy II. és III. fokozat szerint bélyegezett, tehát 1,650 koronás nyugtabélyeggel ellátott nyugtát kiállítani. Egyébként kénytelen leszek az előfizetésről lemondani s a könyvet majd könyvkereskedő útján dupla áron szerezni be.

Ezt hívják magyarán kerékkötésnek, hogy még magyarabbul ne mondjam, — ünnepélyesen pedig a kultúra hivatalos támogatásának.

Méltóságodnak nagy tisztelettel
legkisebb szolgája:

Móra Ferenc
igazgató

Szeged, 1932. IX. 15.

Professor Uram,

a ki egy vagy velem természet-anyánk, anyaföldünk és fajtánk szeretetében, engedd meg, hogy szívem szerint szólíthassalak. Szegény Apáthy is így tett velem, abban a levélben, a mit utolsónak írt földi életében.

A mi pedig a Kárpátok virágait illeti, nem akarlak elszomorítani azzal, hogy csakugyan nem idevalók ők az Alföld aszaló-kemencéjében, a hol az emberi lelkek is elpörkölődnek és elkedvetlenednek. De vagyunk olyanok is, akik talán még az ősrétegekig le-eresztjük a gyökerünket s már nem fog rajtunk ez a gyilkos klima se tudunk hinni magunkban és a gyerekeink jövendőjében.

Most jöttem haza hosszú csavargásból s már megint elbújdosóban vagyok. De arra kellett időmnek lenni, hogy virágaidnak üvegkoporsót készíttessek, mementóul dolgozószobám falán rád, hitedre, idealismusodra, hozzám való gyöngédségedre s hogy ezzel a pár sorral nagyon meleg öleléssel fogadjon neked hűséget gyopárhajú

Móra Ferenced.

Szeged, 1932. XII. 20.

Drága Barátom!

Az id. Ferencznek szánt „Borbála-ág", ami sokkal jobban esett nekem minden egynapos halhatatlanításomnál, még mindig frissen zöldel az asztalomon. Míg aranyában és mézében tartott, addig lakói is voltak. Egy katica bogár, a mely már

vele érkezett és egy nagy kék légy, a mely itt kért szállást — a decemberi Danaétól. Az arannyal eltüntek ők is, — bizonyosan boldog téli álmot szereztél nekik. A leveles galyacskát nevelgetem, míg kedve lesz élni. Ha meghal, hozzáfektetem tátrai csokrodhoz.

A köszönettel azért vártam eddig, mert csak most kaptam meg a kiadótól verseskönyvem harmadik kivirágzását s ezzel akartam sok adósságomból részletet fizetni.

Igaz szeretettel holtig híved marad:
Móra Ferid.

A mellékelt Könnyes könyv III. kiadás dedicatiója ez:
Győrffy Istvánnak küldi és ajánlja ezt a száraz csokrot
a forsythiáért,
a kéziratért,
a sok gyöngéd figyelemért
mint tanítvány és mint barát:
Szeged, 1932. ó-esztendő szombatján:
újesztendei keléssel:

Móra Ferenc.

Szeged, 1933. X. 11.

Drága Barátom,
nemcsak hálás köszönetet mondani jelentkezem, hanem egyben áldásomat is osztva a jubilánsnak, — látod, olyan főpásztorosra faragtak a műtőasztalon, hogy most erre is feljogosítva érzem magam. A tudósnak rajongó tisztelettel, az embernek szívbéli szeretettel

öreg szolgája:
Móra Ferenc.

Sz. 933. X. 13.

Kedves Pistám,
a mikor tegnapelőtt a köszönőkártyát küldtem neked, az válami nyár- és betegségeleji ködös emlékre támaszkodott (hogy jubilálsz) és a névjegyedre, a mit a kultúrpalotából még a szanatóriumba felküldtek Tegnap jártam bent először, kísérletet tévén az impérium átvételére és akkor találtam meg a borítékot, mint „utánküldeni nem szükséges"-t. Persze, hogy egyszerre teleszaladt a szívem könnyel és egy kicsi a szemembe is jutott. Gondolatban magamhoz is öleltelek és veled együtt az Isten teremtett világának a szebb és jobb felét: a tikszem virágtól a vadkörtefáig. (Azért nevezem meg ezeket, mert első őskereső utamon, pár napig, velük voltam egy-két óráig a deszki határban.)

Ha bosszantott volna leveled nyilvánosságra kerülte a mai **Délmagyarországban**, ne rám neheztelj az indiskrécióért, — nem szokásom nekem az ilyesmi. De éppen akkor járt nálam látogatóban a polgármester úr, újságíró is vetődött oda ugyanakkor s együtt találták úgy, hogy leveled a nyilvánosság elé való, — nem én miattam, hanem a szépsége miatt.

Nagyon hálás szívvel egész életére a tiéd

öreg barátod:
Móra Feri.

Szeged, 1934. I. 17.

Drága Barátom,
a nap, a nap, a nap, a mi egyedülvaló ősi istenünk... Én már hónapok óta nem látom s már úgy se tudok utána kapaszkodni, mint pince fenekéből a krumpli. Betegebb vagyok én pajtás, mint valaha voltam. Úgy jártam, mint a szerencsés angol, aki annakidején néhányad magával megmenekült a Titanicról s pár nap múlva belefulladt Bostonban egy pocsolyába. A helyett, hogy a műtőasztalon mindenre felkészülve belevesztem volna a szép semmi tiszta óceánjába, most negyedik hónapja fuldoklom egy colitis kínos és piszkos pocsolyájában, erőtlenebbül, leromlottabban és többet szenvedve, mint valaha. Hivatalba nem járok, hisz jártányi erőm sincs, többet fekszem, mint amennyit talpon vagyok s jóformán minden kosztom az a nyolcféle orvosság, a mit belém öntögetnek és döfögetnek tűvel.

Addig is, míg a könyvtár hivatalosan nyugtázza, végtelen hálával köszönöm neked a Csapody Vera könyvét. Mindig nagyra becsültem őt, és hálás voltam neki, mert sok örömet szerzett nekem, de talán sohase annyit, mint most, betegen ezekkel

a napsütéses színekkel. Amúgy is mindig gyöngéim voltak a kézzel festett növényikonográfiák. Múzeumbeli boldog esztendeimben, mikor még élhettem a magam életét, tele volt a szobám Kräuterbuchokkal, a Hortus Romanus-sal, s ha nagyon fáradt voltam, mindig ezeken a kis piktúrákon pihentem, a melyeknek se a színeit, se a bennük lüktető növényszeretetet a legmodernebb technika se tudja kihozni soha.

A mohos kohászat — már én mégis csak így forgatom az önmagad becenevét — Bendegúz barátoddal betettem jó embereim arcképcsarnokába, — bár Te kép nélkül is mindig benne vagy a szívében nyavalyás öreg barátodnak:

Móra Feridnek.

Szeged, 1934. I. 31.

Drága Mohászom,

persze hogy örültem a tavasz aranyszemű heroldjának, akit te nekem teremtettél, de azért síráson kezdődött az öröm, sőt egy kicsi, csak éppen pápaszem fátyolnak való, ime estére is maradt a könnyekből. Hogy milyen virláglelkű embert adott nekem az Isten tebenned és hogy megszűkítette az alkalmát annak, hogy személyednek is örülhessek.

Ezen csak Te segíthetsz Drága Pistám. Én még hosszú hónapokig itthon ülő ember leszek, unokáim és fájdalmaim fogásában. Abban tehát biztos lehetsz, hogy itthon találsz. Csak az nem biztos, hogy mikor ember elé való állapotban. Mikor ugyanis a párnáim rágása kezdődik, akkor még a családom elől is elzárkózom, mert még gyerekkoromból emlékszem, hogy tisztességtudó oroszlán egyedül döglődik. Tehát arról van szó, Drágám, hogy egy ráérős órádban felhívod a 2368-at s megkérdezed, meg vagyok-e veszve, vagy nem. De azt hiszem, Neked még veszettnek is szelíd leszek. Így jelentette be magát öreg barátunk is, Kiss Ferkó.

A vígvám, a hol familiámmal élek, Boldogasszony sugárút 13.

A mielőbbi viszontlátásra vár öreg barátod:

Móra Ferid.

Rácz Antal lapkiadóhoz (Szeged) írott levelek

Szatymaz, 1930. VIII. 29.

Lev. lap, melyen kép helyett Berzsenyi-idézet áll:

A míveletlen föld csak gazt terem:
A lélek is csak úgy emelkedik
A virtusokhoz égi szárnyakon,
Ha Delphi Isten önt sugárt belé,
Mely úgy kifejti lelkünk díszeit,
Mint éltető nap a virágkebelt.

A Friss Újság legfrissebb emberének
A pósta szárnyán menjen hálaének.
Ki körtét termel Szatymazunknak ékül
S mit Isten ád nem szánja azt
Alulírott szegénytül.

Móra Ferid.

Péntek hajnal.

Kedves Tónikám,

most ugyan még csak negyed öt, ami a sárganigóknak elég előrehaladott idő, de a nemzet öreg írnokának, aki éjfél után kettőkor került ágyba, kissé korán van. Mégis muszáj volt felkelnem, mert felébresztett az a gondolat, hogy az Endrényi-pipa kint maradt az íróasztalon s a cselédek reggel nem elég gyöngéden találják megfogni. Ebből láthatod, mekkora örömet szereztél nekem, nemcsak a tajtékból való kinccsel, hanem barátságoddal is. Remélem, az éppen olyan törhetetlen lesz, mint a pipa. Én egyformán fogok vigyázni mindkettőre. Meghatott hálával ölel innen a szomszédból öreg barátod:

Szeged, 1933. II. 10.

Móra Feri.

Böjthe Etelhez, a Magyar Nők című folyóirat szerkesztőjéhez írott levelek

Szeged, 1932. IV. 14.

Igen tisztelt Szerkesztő Uram!

Szíves elnézését kérem, hogy a korrektúrát kísérő levél nélkül küldöm vissza. Úton voltam s éppen csak annyi időm volt, hogy a vonat indulása előtt bedobhattam a postaszekrénybe a levonatot, amelyet, amint látni méltóztatott, indokolt volt revidiálni.

Ami most már szerkesztő uram szíves ajánlatát illeti, nagyon kedvesen érintett annak meleg hangja. A legnagyobb készséggel el is fogadnám, sőt akár ingyen írnék mindenhová, jó és melegszívű embereknek, ha a múzeumigazgatóságból meglehetne élni. Sajnos, nekem az írásból kell élnem, sőt ezekben a megátkozott években még a múzeumot is az írói keresetből támogatnom. Ezt az teszi lehetővé, hogy egy tárcámért 200 pengőt fizetnek a lapomnál. Hajszolt életem mellett többre nem futja az időmből heti egy-egy tárcánál s ezért nem igen írok másfelé.

Ez azonban nem jelenti azt, hogy hébe-hóba rendelkezésére nem állnék Szerkesztő Uram lapjának is, a felajánlott honorárium ellenében. Mindenesetre keresni fogom az alkalmat, hogy barátságunk megerősödjön Szerkesztő Urammal és lapjával.

Igaz becsüléssel és meleg köszöntéssel:

Móra Ferenc.

Nagys. Böjthe Elek úrnak, szerkesztő, Budapest.*

Kedves jó emberek:

napok óta borzongok attól a jóbarátok adta tanácstól, hogy úgy köszönjem meg a jubileumi üdvözléseket, ahogy az esküvői gratulációkat, meg a temetési részvétnyilatkozatokat szokás. De mentül nagyobbra nőnek az asztalomon a virágkazlak, annál kénytelenebb vagyok beletörődni abba, hogy nem szoríthatom vissza külön-külön minden jóemberem kezét. Arra kérem őket, nézzék el nekem, hogy mégis megfogadtam a baráti tanácsot, ami tán nem is egészen stilszerűtlen: hiszen a jubileum olyan találmány, amiben a lakodlomból is van valami, meg a temetésből is. Az ember azt hiszi, hogy delel, de aztán mégis csak kitudódik, hogy estére harangoznak. Aztán azért is jobb így egyszerre köszönni mindenkinek, mert így nem kell minden levélnél, táviratnál külön szégyelni magát az embernek a sok meg nem érdemelt jóság miatt, amely annyi szívből süt rá s amely az olyan terhet is elviselhetővé tette, amit a harmincéves jubileum jelent egy öreg dologtevő munkásnak.

Mindenkinek, aki szívből köszöntött, szívével köszön vissza:

Szeged, 1932. május.

Móra Ferenc s. k.

aki most már csak azért is be fog menni a szerkesztőségbe, hogy meg tudja, melyik szerkesztő a gilt: a nyomtatott **Etel**-e vagy az írásban **Eleknek** nézett? Ami azért is eldöntendő, mert nem tudom, szíves figyelmét kézcsókkal, vagy kézszorítással köszönheti-e meg öreg kollégája:

Móra Ferenc.

Szeged, 1932. IX. 15.

Kedves Szerkesztő Kollégám,

hónapokig elperegrináltam a háztól és a várostól s megint elbújdosom négy-öt hétre. Nagyobb regényen kalapálok s ezért kell lappanganom az emberek elől, akik sehol se akarnak békén hagyni. Jelen soraimmal csak megakarom ígérni a karácsonyi cikket, — majd csak kimódoláljuk valahogy. November elején, mikor remetecellám elhagyom, majd méltóztassék rá emlékeztetni.

Addig is, még egyszer igazán megteheti, igaz tisztelettel csókolja a kezét öreg kollégája:

Móra Ferenc s. k.

* (Móra az Etel szót Eleknek írja — tévedésből).

Szeged, 1933. II. 20.

Drága „Elek" Kollégám,

hetek óta rettegve várom az „idézést bűnügyben". Meg is érdemeltem volna. Nagyon-nagyon hálás vagyok érte, hogy nem jött. Ma este még imádkozni fogok érte, hogy a reggeli póstában nem találjam. Nagyon rosszul esne kiábrándulnom abból a föltevésből, hogy ilyen türelmes szerkesztő is van a világon, hozzá nőben. Még roszszabbul esne, hogy hite megrendült bennem az utolsó percben.

Már vizitem alkalmával említettem, hogy négy tárcát összekerestem. Ez igaz is volt, csak ötödiket kellett keríteni s arra már nehezebb volt az időt kimódolni. Míre mégis sikerült, akkorra elvitte a merkoláb a másik négyet. (Lehet, hogy őskori nyílhegyeket csavartam beléjük s akkor a hagyatékomból bizonyosan előkerülnek.)

Most már együtt van mindaz öt, sőt a vadember és szelíd nő arcképe is csatoltatott, s az expediálással csak azért kell várni reggelig, mert valamelyik otthoni lomtárból id. Ferencet is elő kell állítani, hogy híjja ne legyen az igéretnek. Kotormány miniszter úr első hivatalos teendője holnap reggel a csomagolás lesz.

A főszerkesztő Urat és a szerkesztőség férfi tagjait köszöntve, igaz becsüléssel csókolja a kezét öreg kollégája:

Móra Ferenc.

Szeged, 1933. okt. 3.

Az első teljesen lázmentes napon, de még mindig tántorgó betűkkel szívbéli hálját és kézcsókját jelenti lámának öltözött öreg kollégája

Móra Ferenc.

Sz. 934. I. 23.

Drága Kollégám,

az igazság az, hogy betegebb vagyok, mint valaha voltam, csak azért nem engedem dobra ütni a lapokban, mert nem akarom állandó rémületben tartani az olvasóimat. Az operáció megszűntette a sárgaságot, illetve az epekőképződést, mint tünetet, ellenben természetesen nem gyógyította meg az alapbántalmat, a colitist. Kimondhatatlan sokat szenvedek, néha csak félnap egyfolytában, néha egész nap és éjjel rágom a vánkost, s a szervezet következetesen tovább romlik. Két professzor **táplál** kétféle orvossággal — mást nem is tűr a gyomrom — sajnos foganatja nincs s ha lesz, soká várható.

A novellák átvételére készséggel megadom az engedélyt, az utalvány, mivel hivatalba nem járok, a lakásomra cimzendő (Boldogasszony-sugárút 13.) A főszerkesztő „urat" és családját szívből köszöntve, a szerkesztő „úr" kezét szeretettel csókolja a nyavalyás öreg kollégája:

Móra Ferenc.

Dr. Domokos Lászlóhoz, régi jó barátjához (1902-ben együtt voltak a Szegedi Naplónál) **írott levél**

Szeged, 1928. XII. 12.

Drága Lacikám,

engedd el nekem a mentegetődzést, amire tán úgy sincs szükség. Nem embernek való élet az enyém, örök vágtatás, nem tudni hova és miért, — nekem se haszon, se nem gyönyörűség. Persze ezt nem az ásatásokra értem, amikbe nagyrészét beleöltem ennek az esztendőnek, de ez megérte, gyönyörűség volt. Mindössze egy hete, hogy a tél szünetet parancsolt, de ez az életemben csak annyi változást jelent, hogy most már ez az örömem sincs benne s még jobban ki vagyok szolgáltatva minden ügyes-bajos ember nekem idegen ügye-bajának. Mintha nem volna nekem elég a magamé is, a beteg asszony férjeé és a beteg lány apjáé.

A könyvedet azon az éjszakán átlapoztam, mikor kézhez vettem — november 15 — s tán egy kicsit irígyen is tűnődtem el rajta, mennyivel magasabbra jutottál Te el a vadszőlős redakció óta, mint amennyit az én belső öröm nélkül való sikereim jelentenek. Te minden külső katasztrófán keresztül eljutottál magadhoz, engem minden külső siker messzebbre vitt magamtól, soha többet vissza nem hozható szép belső életemtől.

Tovább azóta se jutottam a könyveddel, — hiszen nem arra való, hogy a levesestányérjához támassza az ember, se úti olvasmánynak, zsebbe nem gyűrhető, magános órák szent csöndje kell hozzá. Most viszem újra haza s néhány éjszakámat neki szánom az üres házban. (Ilona szanatóriumban van, újra kezdődő — negyedszer újra! —

gyomorfekélyével.) Hogy mire mentem vele, azt majd a **Magyar Hirlap** karácsonyi számában mondom el.

Addig is a réginél is több szeretettel ölel: Ferid.

Feleky Gézához, a Világ felelős szerkesztőjéhez írott levél.

1925. év január 11-én.

Purjesz Lajos főszerkesztő halála alkalmával:

Szerkesztőm—Uram!

Annak a fantasztikus viszonynak, amely engemet most már évek óta hozzátok fűz, anélkül, hogy valaha jártam volna nálatok, eddig ez az egyetlen fájdalmas momentuma, hogy kondoleáló levelet kell írnom nektek. Pár nappal ezelőtt — magam is nyavalyásan útra készülvén, még egészen másképp gondoltam. Arra számítottam, hogy útba ejtvén Pestet: végre egyszer színről-színre láthatjuk egymást, Lajossal és Veled és meggyőződhetünk róla, hogy csakugyan vagyunk, — amikor ennek örültem, ti már akkor sirattátok is a gazdátokat.

Mit írtam neki újévkor, hogy ne adjon az Isten rosszabb újesztendőt, mint a régi volt, mert igazán nem mertem ennél jobbat kívánni a Világnak, magamnak. Neki nem is adott rosszat, az olimpiai győző szép halálát adta neki, — de nekünk, messziről is tudom, nem adhatott volna rosszabbat.

Gyászotokban testvéri szívvel vagyok,

Móra Ferenc.

Móra levele Purjesz Lajosnénak, Purjesz Lajos halála alkalmával:

Tudom, hogy én nem vagyok egészen idegen annál a háznál, amelyikbe sose jutottam el, még oszlopa ki nem dőlt és az az érzés kötelességemmé teszi, hogy ne próbálkozzak a vigasztalásnak semmi meddő formájával. Egyszer majd elmegyek, és megcsókolom Purjesz Lajos özvegyének a kezét, és szívembe szorítom az árváját, és megkérem, hogy most ő meséljen édesapáról, az öreg mesemondó bácsinak, aki neki adja vissza, amit szeretetben kapott az apjától. És akkor majd elkérem egy arcképét is az én sohe látott gazdámnak, hogy hálás szívvel idetegyem a közé a néhány arckép közé, amelyeknek a tekintetét magamon akarom érezni, míg én is az utolsó órák párnájára teszem a fejemet. Halkan sírdogáló szívvel csókolom a kezét.

Móra Ferenc.

Szeged, 1934. I. 3.

Kalisch Simonnéhoz (Győr) írott levél.

Drága Nagyságos Asszonyom,

ne méltóztassék egy pillanatig se eltűnődni azon, hogy mért én maradtam ide át, a nagy vízen s mért a doktor ment át az örök világosság hegyein. Tűnődöm ezen eleget én, mint közvetlenül érdekelt. A betegség hosszú hónapjai alatt, a melyek az operációt megelőzték, nem szenvedtem annyit, mint azóta — most már negyedik hónapja — egy óra alatt. Sokszor arra gondolok, hogy én vagyok a Titanic boldog hajótöröttje, aki szinte csodamódon megszabadult Labrador jéghegyei közül s egy hét múlva Boston piacán belefulladt egy piszkos pocsolyába. És is a helyett, hogy a műtőasztalon, ahová mosolyogva feküdtem, mindenbe belenyugodva belevesztem volna a semmi szép nagy tiszta óceánjába, azóta egy mocskos colitis pocsolyában fuldoklom kétféle országon. Válaszom is azért késett, mert erős gastricus lázak gyötörtek az ünnepekben, — ezt a levelet is betegágyból írom.

*

A mi most már az írásaimat illeti, a melyek Nagyságos Asszonyomat arra késztették, hogy nekem levelet írjon, nagy illetlenség volna s ilyen intelligenciával szemben, mint Ön, fölösleges és hiábavaló is azok érdekében közbejárni s ez nekem nem is szokásom. Pár ezer levelet kapok évente ismeretlen olvasóktól s azokat kénytelen udvariasságból megköszönöm, már amennyire győzöm, de hosszabb levéllel természetesen nem terhelem se magamat, se őket. Nagyságos Asszonyom levele azonban annyira elüt a szokott sablontól, hogy nem csak meg kell köszönnöm, hanem egyben — másban reflektálnom is rá.

Mindenekelőtt méltóztassék mentségemre betudni, hogy bár évek óta én vagyok a legdédelgetettebb magyar író, a kinek minden kijut még életében, amihez

nálam, érdemesebbeket a halál se juttat: én soha se éreztem magam írónak, csak amatőrnek. Én becsületes foglalkozásom szerint könyvtár- és múzeumigazgató vagyok, de szívem szerint is az, s életem nagyobb részét a szegedi Kultúrpalota eszi meg, a melybe harminc évemet beleöltem, mert így esett jól. Író csak sokadsorban vagyok, s ez lettem először azért, mert az ősök csontjaiból nem lehet élni s most már annyi a hívem, mint írónak, hogy nem csalhatom meg és nem hagyhatom őket cserben a toll letevésével. És — sajnos — a kiadóim is résen vannak. Persze hogy most a betegségem nem fog-e ki a kiadóimon is, a rajongóimon is, azt nem tudhatom.

*

Hogy az írásaimból kinek mi tetszik, mi nem, az természetesen az egyéni ízlésen és még száz komponensen múlik. Hogy tárcáim közül ősi aprócseprő történeteim fogják meg, amiknek a magam kis élete a tárgya, annak valószínűleg az a megértése, hogy azokban sok a líra, s ön lírikus természet, mint ahogy én lírikus költő maradok halálos holtomig, még ha betűszámtant írnék is. Az Ének-et megirnom gyönyörűség volt, nagyon belülről jött, s talán ezt érzik rajta az emberek. Már évekkel ezelőtt megjelent az amerikai fordítása Newyorkban, azóta az angliai Londonban s valamennyi közt a legszebb kiadás a hollandi, a mult év novemberében: ebben az a meglepőbb, hogy mint hollandi kiadóm értesít, már készül a második kiadás s őszre megjelenik az Aranykoporsó is.

Bocsássa meg, hogy ennyit fecsegtem magamról — de aki a nyomtatott fecsegéseimmel összeszokik, az tán megbocsátja ezt is.

Mély tisztelettel csókolja a kezét

Móra Ferenc

A maroslelei uradalmi cselédség élete a fölszabadulás előtt

Egyévtizedes fölszabadulását ünnepli október 7-én a maroslelei volt uradalom cselédsége. Tíz esztendős gazdasági és kulturális fejlődésének hatalmas eredményei mögött azonban még mindig elevenen él a többévtizedes múlt nélkülözése, jogfosztottsága, szenvedése, a csanádi püspöknek és szekértolóinak, csendőreinek, pallérainak, intézőinek bánásmódja.

A volt uradalom cselédségének élete különösen az uradalom kapitalizálódása után, az 1890-es évektől vált egyre nehezebbé. Eddig még erősen feudál-patriarkális viszony volt Kis-Lele telepesei és az uradalom között. Első vezetőit és kisszámú cselédségét a telepesek zsellérei, később pedig a kapitalizálódó uradalom által leromboltatott Kis-Lele tönkrement lakóinak egy része adta. Az ó-falu lerombolása fordulópontot jelentett mind az uradalom, mind pedig a cselédség életében. Ettől az időtől kezdve már több helyről települt cselédséget, szervezett gazdálkodást, s ezzel együtt növekvő kizsákmányolást, s igen kevés állandó cselédet találunk. A cselédség az alávetettség, bánásmód miatt egyre inkább a nagy- s később a kisbérlők szolgálatába menekült. Ott sem volt ugyan virágosabb az életük, hisz nehezebb és több munkát kellett végezniök, de valamivel több járandóságot kaptak, s családi életük békéjét, erkölcsét sem veszélyeztették annyira a bérlők, mint az uradalom intézői, pallérai. Erről a hányavetett életről így emlékezik meg 81 év távlatából Árva Mátyás:

„Ötéves koromba a makai tanyákon libapásztorkodtam. Ott rossz hejem vót. A gazda fia sokszó mögvert a nyűggel. Onnan hazakerűtem. Kingécre möntem. Ott pujkapásztor mög libapásztor vótam. Ott jó hejem vót, csak Sándor bácsi sűrűn mögvert az instránggal. Asztán mikó onnan együttem, Csányi Antal erdőőr mellett nevelkődtem. Úgy 18 éves koromig vótam ott. Oskolába nem jártam. Ott vót a Marus, — fürdöttem, — avvót az oskola. Kosztot mög ruhát kaptam évönte, egy forintot mög havonta. Onnan Pálfihó attak be Szöged városába. Három évig vótam ott gulyás, mög kanászbujtár. Mikó azt mondták: Matyi, mánis ugrottam, mint a szikra. Ott még mosogattam is. Onnan möntem katonának. Mikó hazagyüttem, az uradalomhó átam hónaposnak. Egy hónapra két véka búzát,

négy kiló szalonnát, negyed kiló sót, paprikát, mög tán még ëcetöt is attak. De Pálfiná jobb helyem vót. Vótam részös is. Akkó 5 mázsa búzát, 5 mázsa árpát, 1 lánc kukorica fődet, 100 szögöl krumplifődet, két szekér szalmát, mög még pészt is attak. Tűzrevalót nem attak, de anyám lopott. Onnan Lenovicshó, mög Nákóhó möntem bérösnek. 24 éves korombı vötte ë a nallánt, mögfeleségösöttem. Nyóc hónapig az anyámná vótunk. De nem vót szöröncsénk a jószágokhó Ha malacot vöttem, mindig mögdöglött. Ekkó mögént az uradalomhó átam. Karikarészös mög napszámos löttem ott. Vót olyan nyár is, hogy két mázsa búzát kerestem. Egyiket ëvittem a bótba, a másikat mög a marokszödőnek attam. Nem is akartam én sokáig szógáni. Csakhogy mögszabadujjak, négyökrös szekérre körösztű-kasú möntem mindönön. Estére osztán hívatott is Hitel Oszkár intéző csőssze. Én ëmöntem, de elsőbb ëgy nagy taljánbicskát töttem a zsebömbe: Jó összeszittak. Én ekkó otthattam őket. Nem akartak eleriszteni, mert én nem feküttem ám a fülemre. Még a bérösgazdát is én kőtöttem fő. Utánnam is kiátott a csősz, hogy mönnyek ám azé majd napszámra! Ezután a kisgépekné dógoztam."

Árva Mátyás rövid kis életrajzában leplezetlenül áll előttünk a ferencjózsefi kor utolsó, s a Horthy-kor első évtizedének cselédsorsa és észjárása. A 91 éves Vincze János is hasonlóképpen gondol cselédmúltjára. Ő már egy-két éves korától az uradalomban nevelkedett. Apjával dolgozott, ki béres és gulyás volt. Önálló munkáját napszámoskodással és hónaposkodással kezdte.

„Úgy 50 éves vótam, — mondja János bácsi — mikó öregbérös löttem. Néccő soroztak, de nem tanátak alkalmasnak. Az uradalom bikája mögtaposott. Nem fájt akkó, hanem úgy éjfélfele. Nem vót az a világ akkó, hogy gyerünk, mutassuk (az orvosnak — MM.), hanem csak... maj möggyógyul. Aszt jó van. Vért hántam. Öt vagy hat évig húztam az elsőbérösszegöt. Én kőtöttem fő a többit. Nyáridőbe két órakkó aszt möghúztam (a csöngőt — MM.). Télön mög négy órakkó Olyan álmosak vótak az embörök, hogy mönt az ökör, szántott, oszt űk mög elaluttak Ha mán egy kis üdő vót, humták bë a szömüket. Hijába, szóga vót az embör. Vasárnap? Főkëtünk. Ha ëvégezölődött az embör a jószág körű, takarítottuk az udvart, kentük mög a tajigákat, szörszámokat. Magának së bírt dógozni az embör sömmit së. Ha tán ëgy-két órát tudott szorítani. Ha valaki rosszat csinát, nem tudott számóni valamivë, ami az uradalomé vót, kifogták a fërtálypézbű. Ha engedetlen vót, együtt a fërtáj, kitët az ideje. De igöncsak újévkó. Akkó aszt monták néki, hogy: okoskodhat másfele. A szögény embörnek sosë vót jó. Ha nagyobb mulaccság vót a majorokba, akkó Makórú együttek bűrdudások. Együtt ëgy Kukutyinbú (a mai Ferencszállásról — MM.) is. Sivalkodott, (t. i.: a bőrduda) maj mög süketűtem. A hatpottyanóst járták. Hát ki tuggya, hogy is vót. Néköm uram, nagyustor, avvót az én muzsikám. Disznótorkó röggelig is mulattunk, më akkó vót kedvünk. Csak danótunk, mög ittunk. Citura, tambura vót. Évi kommenciónk legutóbb mán 12 mázsa búza, 7 mázsa árpa, 22 kiló só, 1200 öl kukoricafőd, 200 öl veteményös, ëgy tehéntartás, 1—2 kóca mög sűdőtartás, szabadlakás mög fűtés vót. Valami pészt is attak. A szalonna, — a mindig pállott mög avas vót. Vót, hogy az asszonyok odavágták. (Ha szalonnát adtak, akkor árpát nem — MM.) A kukoricát az asszonyok munkáták. Néha mink vasárnap segítöttünk nekik, ha jutott rá (t. i.: idő — MM.) Vasárnap templomba ritkán möntünk. Aki templomba akar mönni, në ájjon ë bérösnek. Ott első az ökör vót, asztán a mise. E vagyok mán avúva, ojan vagyok én mán, mint az odús fa. A béle mán kirohatt, de a széle még hajt. Nem ébrékény előttem sömmi A Dezső-majorba is, a Sándor-majorba is szógátam. Nyulat is hajtottam télön az uradalomnak. Tuggya, mit kaptunk érte? Amit a Nagy ács. (Szólás: annyit tesz: semmit! — MM.) Ha valaki nem mönt, nem kapott munkát. Nagy észbe tartották eszt is, mög hogy kī hova szavazott."

Árva Mátyás és Vincze János azonban, ha keveset is, de tudott változtatni sorsán. Cselédeskedésükkel, napszámoskodásukkal a törpebirtokosságig küzdötték föl magukat. Ilyen szerencséje azonban csak keveseknek volt. A sokcsaládosak előbb

vagy utóbb otthagyták az uradalmat, mert a konvencióból megélni nem tudtak. Laczkó Péter s a hozzá hasonló korúak nagyon jól emlékeznek még Szántó Béni bácsira, kire a koldústarisznya várt többévi szolgálatának fölmondása után.

„Amikó 1919-be hazagyüttem a háborúbú, akkó együtt ide, vagy legföjjebb ëgy évvë azelőtt az uradalomba Béni bácsi. De itt akkó a cselédöknek nem vót munkájuk. Ezé nem vötték fő. Maj csak 25—26-ba. Nagyon sok csalággya vót. Béni bácsi még télön is kapca nékű járt. A nagyobbik fia 20 filléré (melyet segítésképpen adtak neki — MM.) ingbe szaladozott a hóba. A többi gyerök majnem mesztelen vót. A 30-as évek elejin möntek ë az uradalombú. Járt még át az öreg kúdúni, më csalággyai nem segítötték. De amikó mögtutta, hogy mink is benn lakunk a faluba, nem járt többet felénk, më biztosan szégyölte magát.“

Béni bácsiék s a többi cseléd életére Medgyesi Mihály így emlékezik:

„Ëgy szobába alutt az egész család. Olyan hatalmas bűz vót ott, hogy ëbeszélhetetlen. Különösen ősszë, amikó a mögázott ruhájukat szárítgatták a kemöncén. Másik nem vót nekik, másnap mög dógozni köllött. Béni bácsiéknak még sokszó kënyerük së vót. Ha ëgy kënyeret az asztalra töttek, a gyerökök valósággë úgy marcangóták szét. Nagy családosoknak keserves vót az. Szalmán alutt ak. Ëgy asztaluk mög ëgy széküük vót. Mindig előre öttek a fërtájt. Még tán késük së vót. Pedig nem vót részögös az öreg. Mégcsak az köllött vónu azoknak a disznóknak! Nem löhetött ott ilyesmit csináni! Úgy kűtték ë Béni bácsit. Aszt monta a püspök, hogy szégyönt hoz az uradalomra.“

Igen sokan azért hagyták ott az uradalmat, mert nem akarták, szégyelték, — mondja Annus Mihály 81 éves volt gulyás — ne mondják, hogy „no, az is az uraságná halt mög.“ „Néköm jó helyem vót, de mégsë szerettem, më olyan vót, mint a Csillagbörtönbe“ — toldja meg Mihály bácsi. Egypáran azért mégis munkájuk közben fejezték be cselédsorsukat. Venczel István volt cseléd Nagy László kiöregedett cselédtársa temetésén életükre gondolván, ekkép alakította át gondolatában Lajos bácsi temetési búcsúztatóját:

„Amíg éltem e világba,
A püspökné is szógátam.
Kilenc álló esztendeig
Cselédgulyás is vótam.
De mostmán ëmögyök,
Az ëg ágyon titöket.

A hátúsó császökrömet
Kendre hagyom sógorom,
Aszt az ótvaros szűrömet
Jóska fiamra hagyom.
En mostmán ëmögyök,
Az ëg álgyon titöket.“

Elbúcsúzott szegény Lajos bácsi, örökül hagyva fiaira ökreit, egyéb munkaeszközeit s kevés kis ruhácskáját. De boldogságot s megélhetést ő nem hagyhatott családjára. Csak addig volt becsülete a cselédnek, míg dolgozni tudott. Ha megbetegedett, a kilakolatás és munkanélküliség napjai szakadtak a szegény családra. Így járt özvegy Gémes Józsefné is, aki ekkép beszéli el életük tragédiáját:

„Az uramék talán 1940 táján szálfát hordtak. Ëgy ilyen nagy fát tizenketten vittek. Ëccő Török József a hóba elesött, így az uramra nehezödött a súly. Mán estére fájlëta a hátát. A doktor 3 napra ki is írta, mög írt neki valamilyen fehér port. Három nap után újra csak munkába mönt. De a hátát csak fájlëta Ekkó újra ëmönt az orvosho, aki nemrégön együtt a faluba. Ez mingyá röngönre kűtte. A vizsgálat után aszt monták az uramnak, hogy lë köll kapcsóni a jobb tüdejit. Ő bele is ëgyezött. Utána 3 hét pihenést kapott. Mikó lëtelt a pihenő, a trágyakihordásho osztották be. Az mög nagyon nehéz vót neki. Az emëgetés miatt biztosan, — mán akkó este orrán-száján együtt a vér. Másnap röggë H. O. intézőhöz möntem, hogy valami könnyebb munkára ossza be az uramat. H.

aszt monta, hogy: „űtetheti piros fotelszékbe, úgy së lössz belüle embör." Mikó tovább nem tudott dógozni, fömontak neki, mög ki is lakótattak. Úgy gyüttem be a faluba lakni emmiatt. Pedig vót még az uradalomba lakás."

Egy másik béres, Nagy Lajos meg balesete után, bár fölgyógyult, mégiscsak háromnegyed konvenciós lett.

* *

A maroslelei cselédség ma már a maga gazdája, saját földjén dolgozik. Így teljesedett régi óhaja, melyért már 1879-ben, 1902-ben s az 1920-as évek után küzdött. Az akkori „földreformok", a magas megváltási árral juttatott házhelyek és „örökföldek" kiosztása azonban igazságtalan, s kiábrándító volt. Igen sokan vonakodtak is az „örökföldek" elfogadásától, s helyette inkább haszonbérleteket kívántak. Többen még Temesvárra is elmentek, beszéli Madarász István, csakhogy lebeszéljék a püspököt az „örökföldek" „adományozásáról". Féltették, nem akarták „reszkírozni" házukat, mondja R. Tóth Sándor volt kisbíró, melyet apáik, nagyapáik kuporgattak össze. Az 1902-es „földosztáskor" a többség azonban — nagy földéhségében — ragaszodott a földjuttatáshoz, s harminc-negyven tagú küldöttség ment Makóra Breisach Béla plébános vezetésével a püspökhöz, hogy az 1879-ben házhely-juttatásban nem részesültek is földhöz juthassanak. Dessewffy Sándor püspök azzal „nyugtatta" meg a küldöttséget: „Nézzék, kedves híveim, az a birtok nem azért van, hogy kiosszuk. Az a község azért van, hogy legyen a birtoknak munkása". Így meséli ezt Benkő János, a küldöttség egyik tagja. A püspök s az akkori kormány azonban mégsem tudta elgáncsolni a földigénylők nagyobb méretet öltött követelését. Minthogy előzően is jól járt a hasznavehetetlen házhelyek juttatásával, remélte, most is jó kilátás nyílik a silányabb minőségű földek eladására. Így is lett.

Az 1925-ben kiosztott O. F. B. földek juttatása jellemzi legjobban az úri Magyarország „földreform"-politikáját. Az igénylők közül 96-ot utasítottak el különféle indokokkal. A cselédség nagyrésze nem kapott földet. A félholdtól két holdig juttatottak többsége pedig a 30-as évek elején volt kénytelen gazdasági eszközök, a törlesztés, a kamatok és az adózás nagy mértéke miatt megválni földjétől. Az Országos és a szegedi Levéltárakban se szeri, se száma azoknak a földlemondási és átadási iratoknak, melyre a cselédség s a község agrárproletár, uradalmi hónapos s napszámos családai kényszerültek. Sokan kényszerültek újra vissza béresnek, napszámosnak az uradalomba, ahol gazdasági, politikai és kultúrális elnyomás, erkölcsi kiszolgáltatottság várt ismét rájuk.

A látástól-vakulásig végzett robotot igen őszintén, szívbőlszólóan örökíti meg Rácz Ferencné s cselédtársainak, az uradalom többi hónapos és napszámos leánymunkásának dala, melyet együtt énekelgettek az intézők és pallérok távollétében. Haragudtak is azok az éneklésért! Ezt őrzi Bodrogi Imréné szájából egy dalocska utolsó része is:

„Csirke-pulyka a töreköt rúgja,
Suri bácsi mög a mérgit fújja."

E dalok teljes szövegét már kezdik elfelejteni. Pedig érdemes visszagondolni e sorokra is:

„Lëmönt a nap, mégsincs este,
Napszámosnak nincsen kedve,
Kedve vóna hazamönni,
De pallérunk nëm engedi."

Erre a kényszerű robotmunkára emlékeztet a következő dal is:

„Este van mán, késő este,
Haza kéne mönni,
Annak a jó édesanyának
Jó estét mondani.
Nagy jó estét
Kedves édesanyám,
En mán haza gyüttem.
Eztet a betyár mai napot,
En mán kitőtöttem."

Nem is lehetett jobb a cselédsorsú édesanyák és leányok hangulata, kik félbérért is kénytelenek voltak munkába állni, mert várta őket otthon a sok éhes száj, a nyomor és a házi munka, a főzés, takarítás stb. Még vasárnapjuk sem volt szabad pihenőnap. Ezen a napon végezték el nagyobb munkájukat, a mosást, foltozást, s munkálták meg veteményesüket. E sok munka fáradttá, kimerültté tette őket. Ezért legkisebb szabadidejüket is pihenésre használták. Ezt summázza a már feledésbe menő béres-szólás, mi szerint: „ha ráérsz mögáni, üjj lë, ha ráérsz lëűni, akkó feküggy is lë!" Az intézők igen haragudtak azokra a cselédasszonyokra, kik betegségük, terhességük s kisebb gyermekük gondozása miatt a majorban maradtak. Nem voltak tétlenek, hisz elvégezték a házi munkát, mégis F. A. intéző mindig azt kiabálta rájuk, hogy a küszöbön hízlalják a ..... A cselédasszonyok háztartáson kívüli munkájában sajnos, nem segíthetett férjük. Hisz nékik is dolgozniok kellett vasárnap. Ha ezt megtagadták, azonnal elbocsájtották őket. A Makói Friss Ujság 1925. november 27-i száma idős Fehér János ügyét kommentálja, aki egész heti csaknem éjt-nappá tevő nehéz munkája után nem ment vasárnap dolgozni. Emiatt nemcsak pézbírságra ítélték, hanem még a földjuttatásból is mellőzték. A cselédség egyrésze azonban fejet hajtott az intézők minden szeszélye, parancsa előtt. Még gyermekeik fejlődő öntudatát, leányuk becsületét, saját önérzetüket is kénytelenek voltak feláldozni megélhetésük biztosításáért. Idős Bencze Jánosné beszéli el már a negyvenes évekről, hogy fia légoltalmi solgálat teljesítésének éjszakáján elszunnyadt. Hisz fiatal volt még. A mulatozásból hazatérő intéző ezért igen elverte.

„Én elaluttam, folytatja ifj. Bencze János. Arra ébrettem fő, hogy úgy a faromba rúgtak, hogy lëestem a priccsrű. Még gondókozni së tuttam, mán is pofoztak. Az intéző azé kapott ilyen vérszömet, më apám is aszt mönta, hogy ha valamit nem jó csinálok, verjön mög. Ott vót az apám is. Mögmontam neki, hogy estére még tanákozunk. Úgy vót, hogy agyonszúrom. Csak anyám beszét lë rúla"

Nemcsak fiatalembereket, hanem asszonyokat is megvert F. A., az uradalom korlátlan ura. Petrács Jánosnét F. A. intéző azért, mert védte fiát, aki elszalasztotta az ökröket, kékre-zöldre verte fiával együtt — mondja Rácz Ferencné.

„Emlékszöm, bővíti ki beszélgetésünket Venczel István, egy röggeli összeveszés miatt szintén F. A. intéző mögütötte Számfira Györgyöt, aki védőleg maga elé tartotta karját. Ezé az intéző hanyattlükte Számfirát, mög belerúgdosott. Amikó Számfira fölát, intögettem neki. Hozzám együtt. Az orra vérzött, az arca kék vót. Javasótam, hogy az intézőt agyon át ügyvédnek. Mikó F. A. mögtutta ezt, beszélt Cs. S. jegyzővë, aki rávötte Számfirát, hogy në pöröjje az ispánt. „Hisz a szegény embernek ezután is dolgozni kell, ha élni akar" — mondotta a jegyző. Pészt is ígérve neki, Számfira visszavonta a főjelentésit."

A nők erkölcsi kiszolgáltatottsága példátlan volt. Több családnak azért kellett elhagyni az uradalmat, mert az intéző földúlta családjuk becsületét, veszélyeztette leányuk tisztaságát. Többször éjnek idején részegen tört a mélyen alvó mit sem sejtő cselédek szobájába. Egy ilyen éjjeli látogatás bátor fogadásáért kellett F. I. családjának is elköltözni az uradalomból, — mondja Rácz Ferencné. Ha ezekről beszélgetünk az uradalom két majorjának cselédségével, tömkelegével mondanak megdöbbentő eseteket. „Különösen a fiatal lányoknak köllött menekülniük az uradalombú", — folytatja Rácz Ferencné. „Aki mögteccöt, az vagy ëszökött vagy mögatta magát. Az ilyenöknek asztán sokat ünésztek. Még a férhömönésükbe is segítötték őket. Így fiatal barátnéjit is így atta férhö F. A. intéző (a Dezső-major egyik gazdájáho)." Hasonló esetek említése idős Benkő János szájából — még az uradalom egyik birtokosának cselekedetét sem hagyja leplezve. Igen sokat tud ezekről Rácz Ferencné, idős Benkő János, Bodrogi Imréné, Hancsovszki Etelka, Gulyás Józsefné, Asztalos Ferenc, idős Gorcsa János, Venczel István, Szepesi Ágnes, idős Bencze Jánosné, Medgyesi Mihály s az uradalom minden cselédje, munkása. Kérésükre azonban, minthogy az események szereplői még élnek, nem közölhetem részletesen a történteket. De érdemes lesz még visszatérni rá, s megismertetni népünkkel azokat az intézőket és pallérokat is, kik tisztségüket, a cselédség és munkások gazdasági kiszolgáltatottságát vágyaik, barbár szeszélyük kielégítésére használták föl. Sem ezekről, sem az intézők lopásáról a majorban beszélni nem lehetett. Semmit sem volt szabad sem meglátni, sem meghallani Ha valaki nyíltszemű volt, azt veréssel kényszerítették hallgatásra, vagy fölmondtak neki — mondja Venczel István. Az intézők nemcsak elhallgatták egymás cselekedetét, hanem kölcsönösen

leplezték, védték is egymást. „Csak ëccő átak hadilábon ëgymással, amikó ketten „udvarótak" ëgy lánynak, akinek gyeröke is lött. De a kisgyerök nemsokára möghalt, a lány mög ëtűnt" — beszéli Medgyesi Mihály. A barátság újból helyreállt. A püspök igen keveset tudhatott az ilyenekről. Hisz látogatása idején csak intézőivel és a „megbízható" pallérokkal beszélt. A kérgeskezű, analfabétizmusban tartott, s vallásos hiedelmekben és babonákban élő „boldog és megelégedett" cselédségre csak távolról adta „áldását". Ezért igen kivételes esetekben sikerült vele beszélni.

„Ëccő aratáskó, — meséli Venczel István —, főbiztattuk Dajka Ferenc bácsit, hogy mönnyön a püspök elé, ha kigyün, s kérjön tűle pálinkát. Ëgy alkalommal együtt is a püspök. Ferenc bácsi ekkó elébemönt, s asztmonta, hogy: „kögyes atyám, a jó isten álgya mög, aggyon nekünk ëgy kis pájinkát". Másnap asztán kaptunk is. Azúta az öregnek „kögyes atyám" lött a neve."

Ilyen eset viszont ritkán adódott. Hisz az intézők távoltartották a püspököt a cselédségtől, mondja Bodrogi Imréné, mert nem akarták, hogy kitudódjon valami. Tartottak attól, hogy egyik-másik cseléd vagy hónapos elszólná magát, megmondaná lopásukat s munkabérüket, melyek mindig alatta maradtak a hivatalos s a püspöknek mondott munkabéreknek. De ha kitudódott volna is valami, a „kögyes atya" mögbocsájtotta volna hasznothajtó, „jámbor" alattvalói bűnét.

Az erkölcsi kiszolgáltatottság mellett igen jellemzi a püspöki uradalom urait a vallási elnyomás. Kezdetben református vagy egyéb vallásúakat nem is alkalmaztak, s más hiten lévők „örökföldet" sem kaphattak. Állandó megjegyzéseikkel, gúnnyal s a fölemelkedés reményét ígérve igyekeztek a katolikus vallásra téríteni át a cselédség másvallású tagjait. Ez az áttérítési kampány különösen 1934-ben volt a legerősebb, amikor a helyi plébánia hivatal kimutatása szerint tizenheten tértek át református vallásról a katolikus hitre. Hogy mennyire nem meggyőződésből, hanem gazdasági kényszerhelyzetük miatt tértek át a katolikus vallásra, bizonyítja az a tény is, hogy az áttértek igen zavaros feleleteket tudtak adni egyházuk vezetőinek, pálfordulásuk okáról — mondja Asztalos Ferenc, a református hitközség volt presbitere. Az uradalom még a község életében is érezhetően érvényesítette akaratát. Bálint András tanító tud számot adni arról, hogy dr. Komjáti Jenő orvost, ki református vallású volt, egyéves működése után az uradalomirányította képviselőtestület kibuktatta állásából, s idős Bálint András tanítótól pedig az orvos pártolásáért megvonták tanítói földjárandóságát. A cselédség a Horthy-korban templombajárásra kényszerült. Igaz, beszéli Rácz András,

különösen a húsvéti gyónásokra jártunk el szívesen, mert eddig së köllött dógozni. Lóréval hoztak be bennünket a majorbú a községbe. Karácsony táján pedig még ajándékot is osztottak. Éppen akkó, — meséli András bácsi —, mikó javába osztották az ajándékot, (kevés cukrot, lisztet, mákot, stb.), mögkondút a déli harangszó. Lëvött kalappal, térdëve imádkoztunk a „szent-atya" egészségiért a magtár előtt. Ëgypáran fordítva is mondták az úrangyalát, mer fázott a fejük. Az egyháziadót mög fizetnünk köllött, különben lëvonták a fërtájpénzbű."

A cselédségnek szavazati joga sem volt. „Szavazni bérösök nem möhettek" — emlékszik vissza a 91 éves Vincze János. „Löhet, hogy neköm lött vóna szavazati jogom, ha engettek vóna üdőt rá." A helybeli elöljáróságra is csak egyhangúlag szavazhattak. A község lakói hiába ellenezték az elöljáróságot, mondja Márkus Mihály, a cselédségnek rájuk kellett szavaznia. Csak a harmincas évek utóján sikerült szavukat hallatni mind a község lakóinak, mind pedig a cselédségnek, kik viharosan foglaltak állást a MÉP egyik képviselője, Váradi Árpád ellen. A Marosvidék 1939 május utóján megjelent „Hat lelei legény a kóterben" c. cikke számol be a programbeszéd visszhangjáról. Váradit, mondja Bernáth Imre, csak a „löszök" gazdák (kulákoskodó középparasztok — MM.) a tanítók és az intézők pártolták. Már ekkor kezdte szervezni néhány Németországból hazatérő megmételyezett munkás a nyilaskeresztes pártot, s sokatígérő, félreértett programukkal sikerült is vagy 500 leleit bevonniok a szervezetbe. A párt egyik volt vezetőségi tagja a következőkben magyarázta tevékenységüket:

„Mink arra hasznátuk föl a pártot, hogy az uradalom ellen küzdjünk. Nem tuttam kiáni szó nékű, ahogy bántak a hónaposokkal és a cselédökkel Napszámuk elszámolásakó mögrövidítették őket. Favágásba a gallyat ötödin, a tuskót harmadán, a gyökeret felin, a törzset 42-in részték. Mink az ilyenöket akartuk mëgszüntetni. Az uradalom cukorrépa

után prémiumot is kapott, de a harmadosok sohasë láttak belüle sëmmit së. Fődet ötödin atták, pedig máshun harmados vót. Ha mög napközbe munkájukat mögzavarta az eső, akkó félnapjuk mindig odaveszött. Negyed vagy félnapi munkájuké nem kaptak bért sosë a napszámosok. Állástfoglatunk az 1937-be mögtartott „munkásértekezlet" ellen is. Ebbe az időbe a környékbeli uraságok mind Lelére gyüttek, hogy mögállapítsák a béröket Gyüttek velük munkások is. Itt is behíták a gépesvállalkozót, a vállalkozót, s ëgy hónapost, akik az érteközlet után vagy bérletöt kaptak, vagy ajándékpénzt vagy csőszségöt. Ezt is mi piszkátuk ki. Ezé haraguttuk ránk az uradalom vezetői."

A cselédség nyilaskeresztes pártban lévő tagjainak nagyrésze valóban nem látta a fasizmus veszélyét, hanem azon keresztül remélte a püspöki uradalomban esett sérelmeinek orvoslását, igazságának érvényrejuttatását. A nyilasok igazi céljait csak egy páran sejtették vagy látták világosan. Ezek az 1919-es Magyar Tanácsköztársaság hős harcosai voltak. Szavukat azonban hallatni nem lehetett az uradalomtól való függésük, s az azt szolgáló csendőrök miatt. Sajnos, nagyrészük már a Tanácsköztársaság bukása után menekülni kényszerült. A fehérterror kb. 20 volt lelei vöröskatonát hurcolt kínzópadra, s ítélt börtönre a Tanácsköztársaság szociális és politikai intézkedéseinek végrehajtásáért. Bíró Mihály, Árva István, Tarján János hős vöröskatonák nevére vajjon ki ne emlékeznék? Nemcsak a vásárhelyi harcokban találjuk ott a lelei cselédség öntudatos harcosait, hanem a salgótarjániban is. Ott vesztette el féllábát idős Csuri Pál is. Akik pedig visszatértek falujukba, igen zaklatott életet élhettek, beszéli Horváth Ferenc, aki több évig volt kénytelen az ország különböző vidékein dolgozni, mert az uradalomban múltjáért nem alkalmazták. E hős vöröskatonáknak, kommunistáknak nem kis részük volt már az 1898-ban, 1906-ban s az 1912-ben szervezett aratósztrájkok vezetésében is. Küzdelmük eredményeként Kurai Pál és Jani Pál vezetésével szervezett 1906-os sztrájk idején az uradalom kénytelen volt megengedni a 12. rész szabad választását. „Írás szerint, — mondja Bödő József, volt részesarató. — többet kőllött vóna fizetniük, de az intéző mögígérte, hogy „sömmit së lát". „Két kötelet is csinátunk ëgybe", — meséli Árva Mátyás. „Öt köröszt országos nagy szekér lött".

Az uradalom az 1940-es években már nemcsak a cselédeket, hanem a község lakóit is szolgálatába állította. Kozma József így emlékszik vissza ezekre az évekre:

„1943—44. tavaszán mög nyarán honvédelmi munkára fogták az embröket az uradalomba elmaradt gazdasági munkák végzésire. A munkára beosztottakat az előjáróság írta ki. Az akkó mögállapított áron kaptuk a fizetést. A munkát csak az előjáróság főmentésire lőhetött otthanni. Igön sok magángazdaság gyomosódott ë. Akik mögszöktek, a honvédelmi munkárú, azokat a Dezső-majorba kint-lévő katonák szöttték össze. Kozma Piroskát azé, mer nem mönt ë dógozni, ëgynapra, mög ëgy éccakára lëcsukták a községháza pincéjibe. Szabó Mátyást mög az intéző — ki a honvédelmi munkások, parancsnoka volt —, azért, mert előtte nem állt vigyázba főmentés-kérése közbe, arculütötte. F. A. több személyt Malomrétre vitetött."

Horváth Ferenc beszéli el:

„Itthon összeszöttek bennünket. Makóra, onnan mög Malomrétre vittek. Körülbelű huszonvalahányan vótunk a Kárpátokba erődöt építeni."

Bernáth Imre és sokan mások Horváth Ferenccel együtt érezhették, az uradalommal nem ajánlatos ujjathúzni.

*

A fölszabadulás a fölemelkedés útját nyitotta meg a maroslelei volt uradalmi cselédség számára. A község fiatalsága ma már csak hírből ismeri az ángáriát, a robotot és a ledolgozást, az ötödös részesmunkát, a szárítókban tartott mulatságokat, a fertáj előre evését, s azt a sok-sok nélkülözést, nyomort, gazdasági, politikai, kulturális és erkölcsi kiszolgáltatottságot, melyekre szüleik még oly élénken emlékeznek. Ők már jövőjük urai, akik a maguk fejével gondolkoznak. Nem állnak már mögöttük pácásbéresek, intézők, s nem kell már azok parancsát az ökör faránál várniok. Szépen berendezett kultúrotthon s ifjúsági szervezet, községi könyvtár fogadja őket, ahol otthonosan érezhetik magukat, s nem kell az ajtónak támaszkodva vagy sarokban állva kényszeredetten neveniök az intézők trágár viccein. Csaknem

minden házban villany, vezetékes rádió van. Nagy számban tudják járatni a napilapokat és folyóiratokat. Napközis óvoda biztosítja gyermekeik jó nevelését s munkájuk zavartalanságát. Nem kell már őket valamelyik jótevő gondozására bízni, melyről Merlák Andrásné panaszkodott 1943-ban a község főjegyzőjéhez írt egyik beadványában. A 12 tanerős általános iskola pedig oly képzést nyújt, mely mosolyra nyitja ifjúságunk ajkát régi babonás hiedelmek hallatán, melyeket néprajzi célból ők maguk gyűjtenek. A szintén fölszabadulás után megépített bekötőutak pedig lehetővé teszik mind az egyéni gazdák, mind pedig a két tszcs. árucikkeinek kedvezőbb értékesítését. A maroslelei „Ládaváros" vagy „Nyögitelep" lakói, — ahogyan a fölszabadult cselédség lakónegyedét csúfolták a talpnyalással és szerencsével meggazdagodott nagygazdák, — még a püspök által is lakhatatlannak elismert lakásukat, — mely miatt „jobb cseléd nem marad meg állandó szolgálatban", (amint a miniszterhez írt egyik püspöki levél közli), ma már egészséges s emberhez méltó saját házaikkal cserélhették föl. Új életük elfeledteti szenvedésüket, de az erre való emlékezés miatt küzdöttek a földszabadulás első hónapjaiban és éveiben is az uradalom birtokosának, szekértolóinak, pallérainak reakciós kísérletei ellen. Érthető, hogy fáj a múlt visszasíróinak a történelem változása. Hisz például csak plébánosuk egyévi jövedelme 2.400.— P. párbér, 900.— P. egyházi fizetés, 20 kh. föld haszna és sok egyéb (esketés, temetés stb., stb.) mellékese volt 1933-ban, akkor, amikor az uradalom napszámosai átlag egy pengőt vagy még annyit se kereshettek a munkanélküliség miatt. Ezt is összehasonlították jelenükkel, s ezért volt könnyű választásuk az egyre növekvő öntudatú „Ládaváros" nyíltszívű, kedves lakóinak, s az egész község népének azok között, kik békét, megélhetést, emberi megbecsülést nyújtanak nekik.

MÁRTA MIHÁLY

TÜKÖR

Szeged felszabadult képzőművészetéről

„Ha késik is a tavasz, azért nem marad el soha. Színei, formái előbb-utóbb kibomlanak, és hirdetik az élet diadalát... Abból a földből, melyben Károlyi Lajos álmodik az örök szépségről, a művészet tavaszának kell teremnie!" — írta reményteljes sorait huszonhat évvel ezelőtt, egy szegedi képkiállítás katalógusába Juhász Gyula.

Ma, 1954. őszén, városunk felszabadulásának tízesztendős évfordulóján, tekintsük meg egy pillanatra, mivé fejlődött a Horthy-fasizmus árnyékos évtizedeinek zord tele után a megújhódott magyar képzőművészet életerős fájának a Tisza—Maros-szögi táj napsugara alatt bimbózó ága?

Tavaly májusban, a választási harc utolsó napjaiban, egy tárlat nyílt meg Szegeden, melyet iparosodó városunk legmodernebb üzemében, a korszerű szovjet gépekkel berendezett Textilművek felsővilágítású, derűs falai között rendezett meg a Móra Ferenc Múzeum. Az értékes kiállítás, mely művészi alkotásokon keresztül dokumentálta Szeged és vidéke népének szomorú múltját és építő jelenét, — nemcsak a választási győzelem kivívásához és a békeverseny döntő lendületéhez járult hozzá meggyőző erővel, hanem ténylegesen és jelképesen is hű kifejezője volt annak, hogy a múzeumok — a néptől eddig megtagadott ,az urak féltve őrzött, öncélúságot szolgáló — kincsei ma már a dolgozók millióinak jogos, elidegeníthetetlen tulajdonában vannak, és haladó hagyományaikat felhasználó új kultúránk építőköveivé váltak.

„A múlt és a jelen Szeged képzőművészetében" című — országos viszonylatban is kezdeményező — üzemi kiállítását a Múzeum, a helyi élő festők alkotásainak a bevonásával rendezte meg aképen, hogy a tematika jelent bemutató anyagát, a művészek felszabadulás után festett, városunk építését, kialakuló

környezetünket és virágzó életünket ábrázoló — a szocialista-realista művészet megvalósításának igényével alkotott — legkiválóbb művei képezték. Az elnyomással terhes, sívár múltat leleplező képek pedig — a szegedi képzőművészek realista hagyományainak felhasználásával — a Múzeumi Képtár gazdag gyűjteményéből kerültek ki. A Móra Ferenc Múzeum a közel félszáz műalkotásból álló üzemi kiállítását végül saját épületének kupolacsarnokában helyezte el a nyilvános érdeklődés számára.

A múltat felidéző és a jelent tükröző régi és új képek plasztikusan érzékeltették Szeged és környéke népének hajdani elnyomott és mostani szabad, frisskedvű életét. A múlt képei általában a szegénységet és az elmaradottságot ábrázolták. Lehangoló, elhagyatottság érzetét keltő tájképeket, a külváros csatornázatlan, málóvakulatú, vizes munkástanyáit, a kakastollas csendőr-pribékekkel összetűző szegedi sztrájkolókat, a mezei dolgozók görnyedthátú, izzadt csapatát ,a talicskázó kubikusok és hálót merítő halászok, a fáradt napszámosok és kiázott kezű mosónők tipikus alakjait és küzdelmes sorsát láthattuk a múltat mutató műveken, melyek feltárták a „Tiszaparti metropolis" hazug fogalmának feneketlen nyomorúságát, és az elnyomás elleni izzó gyűlöletre neveltek.

A szocializmust építő jelen, témában változatos, képeiből Szeged fejlődésének magával ragadó élménye bontakozott ki: a Tiszán átívelő, villamost hordozó új híd, az ipari várossá növő Szeged gyárai, a Faragó utcai erkélyes munkás-bérházak ,a nagyüzemi gazdálkodás teljes megvalósítása felé törekvő mezőgazdasági jelenetek, a határból kimagasló erősfeszültségű távvezetékek karcsú állványai, a kultúrához juttatott nép gyermekeinek tudománnyal és művészettel foglalkozó alakjai, a dolgos hét után pihenő családok életteljes nyugalma, a mosolygós arcú fiatalok vidám szórakozása, — mindmegannyi gyöngyszemeit tükrözték a művek a mai építő életünknek. Újjászülető hazánk virágzó városa, Szeged és vidéke soha nem volt olyan szép, és felszabadult népe olyan életerős, mint ma, mert népi demokráciánkban megvalósult a szó és a tett alkotó egysége.

A Textilművek lelkes dolgozói örömmel fogadták a Móra Ferenc Múzeum első üzemi kiállítását, mert igényelték a múlt bűneit leleplező és a jelen nagyszerű valóságát tükröző, a nép győzelmét hirdető művészetet. A dolgozók környezetében létrehozott muzeális értékű kiállítás határozott lépést jelentett azon az úton, mely Szeged kibontakozó képzőművészeti kultúrájának felemelkedéséhez vezet, amelyen mind a Múzeumnak, mind helyi művészeinknek — a népi tömegek egyre fokozodó szeretetteljes érdeklődése, bírálata és támogatása mellett — vállvetve haladniok kell, állandóan szem előtt tartva pártunk célkitűzését „... a haladó nemzeti és emberi kultúra kincseit hozzáférhetővé kell tenni a dolgozó nép legszélesebb rétegei számára."

A művészet, mely egykor arra szolgált, hogy megerősítse a kizsákmányoló osztályok hatalmát, ma a nép kezében fáklyaként lobog, amely világít és lángra gyújtja a szíveket. A nép keze kemény és kérges a munkától. Azok a férfiak és nők, akiknek ilyen a tenyere, végigjárták a munka nehéz iskoláját. Kérges kezüket kinyújtották a művészek felé, s a művészek elfogadták a baráti jobbot. Szövetség jött létre, amely a legtöbbet követeli mindenkitől. Tiszaparti városunk, Szeged felszabadulásának egy évtizedes ünnepi évfordulóján, Juhász Gyula beteljesedett vágyának e verőfényes tavaszán, nagy feladatunk, hogy ezt a szövetséget állandóan erősítsük és mélyítsük.

SZELESI ZOLTÁN

A „Tiszatáj" szerkesztőségének*

Szeged

A „Tiszatáj" 1954. júniusi számában Sz(abolcsi) G(ábor)nak „Egy elfelejtett József Attila-vers" címen közölt megjegyzéseihez óhajtom itt észrevételeimet megtenni.

A vershez és a hozzáfűzött megjegyzésekhez általában nincs semmi észrevételem. Különvéleményem e megjegyzéseknek csupáncsak egyetlen mondatáról van: „A vers önmagában nem túlságosan jelentős, játékos mondóka..."

Nem ismerem személyesen Döncikét, de a versikéből világos, hogy anyagilag jólszituált szülőknek gügyögőkorban lévő helyes és boldog kislánya, aki „Húsz esztendő, rececе", nagyon kellemesen, szinte észrevétlenül elmúló húsz esztendő után „asszony lesz", férjhez megy. Nem így a másik, a távollevő, — ki tudja hol —, akit majd csak nyáron lát az apja. Ez — apja nem lehet valami jómódú ember, talán kubikos, talán aratómunkás, aki télen valami városban keresné az ennivalót a családja számára —, ez nem megy férjhez húsz év múlva, mint Döncike: „Lány marad a lányom." És — mivel a természet törvényei gyakran kerülnek összeütközésbe a társadalom törvényeivel — leányvolta dacára:

„Neki is lesz picike,
Épen, mint a Döncike",

amely picikét rossz anyagi helyzete miatt nem tudja majd eltartani máskép, mint anyatejének áruba bocsátásával: „Dajka lesz a lányom". Hogy lányát e sorstól megmentse, hazamegy és

„Gügyü, most még picike,
Megfujtom a nyáron."

Ez a vers játékos formába öltöztetett tragikus „mondókája" egy Horthy-korszakban nincstelen apának.

József Attila életművének. Sz. G. által feltárt eme kis pontja sokkal jelentősebb, mint amilyennek azt ő maga feltüntette.

Ha valakinek meggyőzőbb ellenvéleménye lenne ebben a kérdésben, kérem, közöljék azt velem valamilyen módon.

Teljes tisztelettel olvasójuk
Gottlieb Sándor
Hadassim, Izrael.
Doar: Tel Aviv Sak naul.

* A fenti levelet Izraelból hozta a posta. Közreadjuk teljes terjedelmében. Írójának felvetett problémái érdekesek, ha vitásak is. (Szerk.)

Bónis György: Hajnóczy József
Budapest, 1954 Akadémiai Kiadó

A 18. század végét egész Európában a nagy felkészülés jellemezte ahhoz az átalakuláshoz, amely később a polgári államot létrehozta. Az ipari forradalom korszakában a föld már nem kizárólagos alapja a gazdasági életnek, hanem ezzel egyenértékűvé válnak a gépek, a közlekedés és termelés technikai erői, a pénz, stb. Az iparosodás megkövetelte a társadalom átalakulását is.

Magyarországon a polgári átalakulás előfeltételei nehezen születtek meg, mert az ország gazdaságilag gyarmati jelleggel a Habsburg-birodalomhoz volt láncolva, és csak a nemesség bírt politikai jogokkal, a nemesség alapja a földbirtok volt; az ország 40.000 nemes rendű lakójára 5 millió nemnemes esett.

Hajnóczy József azon kiváló férfiak közé tartozott, akik élesen szembehelyezkedtek a kizsákmányolókkal: az uralkodóval, a nemességgel és a papsággal. Kapcsolatot létesített Martinovics Ignáccal, aki a francia jakobinus eszmék hatására a Bécsben szervezett mozgalomban részt vett. A szervezkedést azonban elárulták, és annak magyar képviselői közül többeket, így Hajnóczyt is 1795-ben kivégezték.

Hajnóczy nemnemes, evangélikus szülőktől származott. Ez a két adottság egész életére megszabta útját: kiváló képességei, hatalmas műveltsége, széles látóköre, nagy nyelvtudása ellenére sem juthatott közhivatalnoki álláshoz. Sovány vigasz volt számára, hogy felvilágosult mágnások, így Széchenyi Ferenc, Forgách Miklós titkáraiként működhetett. Váratlan fordulatot jelentett életében II. József uralomrajutása, aki nem tett esküt az alkotmány megtartására, nem koronáztatta meg magát, hanem felvilágosult gondolkozásra való reformjainak helyes végrehajtása érdekében megkötöttség nélkül alkalmazott nemnemeseket is. Hajnóczyt szerémi alispánnak nevezte ki, s ezáltal rendszerének lelkes, de nem kritikanélküli hívévé tette. II. József a jobbágyság életkörülményein kívánt javítani, megszüntette az örökös jobbágyságot, kiterjesztette a hivatalviselés jogát, szociális intézkedéseket tett a nemnemes osztályok körében, hogy ezáltal megtörje a nemesség erejét. A reformtörekvések megnyerték Hajnóczy tetszését, s az is, hogy a király nem alkotmányos uton, hanem hatalmi erővel kívánt változtatni az állapotokon, amire a rendi országgyűlés révén nem kerülhetett volna sor. Pártállását azzal magyarázta, hogy az ötmillió rabszolga, akinek nincs tulajdona, arra készteti, hogy „inkább kívánja az emberbarát, mint a hazafi nevét".

II. József halála előtt visszavonta rendeleteinek jelentős részét, és utódja rendi alapokra fektette kormányzását. Hajnóczyt menesztették állásából, mert nemnemes ismét nem vállalhatott hivatalt. Ettől kezdve oklevélgyűjteményét gyarapította, az országgyűlés munkáját igyekezett befolyásolni, majd Bécsben újságíroskodott, ahol szenvedéllyel olvasta a francia haladó írók műveit. Ez az idő, az események, személyes sérelme továbbvitték Hajnóczyt a haladás útján: a monarchikus demokratizmustól (II. József) eljutott *a polgári demokratikus köztársaság* eszmevilágáig.

További tetteit a köztársaság — mint végcél — megvalósítására való törekvés jellemezte. Hogy I. Ferenc idejében mint kamarai titkár felvette a kapcsolatot Martinoviccsal, ezzel a hányatott életű apáttal; hogy elvállalta két titkos társaság igazgatói tisztségét; hogy lelkesen szervezte a két társaság tagságát és terjesztette kátéit: mind annak a felismerésnek a következménye, hogy sem a királytól, sem az arisztokráciától, sem a papságtól nem várhatja a haladó reformok kezdeményezését.

Hajnóczy szeme előtt a feudális viszonyok között is a *polgári nemzet* eszménye lebegett, amely a királyi abszolutizmussal szemben biztosítja tagjai részére az emberi jogokat. Ezeket *az országgyűlésről szóló munkájában* 3 pontban foglalta össze: 1. a haza megválasztásának szabadsága, tehát a kivándorlás joga, még inkább a költözés joga az országon belül, 2. a szabad érzés, gondolkozás és annak szabad kifejezése szóban, írásban, sajtóban, 3. az életsors megjavitásának, a vagyon gyarapításának szabadsága. Hatalmas közjogi felkészültséggel írt munkáiban síkra szállt az ingatlanszerzés és hivatalviselés mindenki számára való biztosítása, a

közteherviselés, a népképviselet, a sajtószabadság, a vallásszabadság megvalósítása mellett, s a szociálpolitika terén olyan elgondolásai is voltak, amelyeket csak a népi demokráciák valósítottak meg, pl. a művelődéshez való jog.

Szomorúan látta, hogy a nemesség készebb meghajolni az abszolutizmus előtt, mint hogy a nemnemest is magához emelve és nemzetet alkotva leszakadjon a gyarmatosító testéről. A francia példa erőt adott Hajnóczynak: ez a nemzet már lerombolta az ancien régime-t, 1792-ben másfélezeréves fennállás után megbukott a francia királyság, győzött a polgári forradalom, és *megtámadta Európát.* Az abszolút uralkodók félelemmel tekintettek Párizs felé. A francia újság, a Moniteur naponta hozta a híreket és nézeteket Budapestre. Ahogy a francia forradalom a jakobinus diktatúra felé haladt, úgy lett Hajnóczy és társasága is egyre türelmetlenebb, és váltak eszméik is radikálisabbakká. Bónis könyvének legszebb része éppen az, ahogy Hajnóczy eszmevilágának fejlődését, gazdagodását, műveiben való tükröződését végigvezeti egészen a vérpadig.

Ilyen körülmények között Hajnóczy és társai alkalmasnak látták az időt a *szervezkedésre* a francia jakobinusokhoz hasonlóan, titkos társaságokban. Az udvar viszont igen hamar tudomást szerzett arról, hogy a bécsi jakobinusok képviselői már felvették a kapcsolatot a francia kormányhoz közelálló körökkel is, és rémületében nagy erővel, elrettentő példát statuálva számolta fel az első magyar köztársasági mozgalmat. Pedig ha tudta volna, hogy ez a mozgalom mennyire csak szépelkű írók, költők, hivatalnokok, tudósok társulata; ha sejtette volna, hogy a szervezkedésnek még csak az ideái voltak meg, de nem tisztázták a részletes programot, a felkelés módját és eszközeit, talán nem fojtotta volna el olyan brutálisan és annyira megindokolatlanul. De a király megrettent, a nádornak az ügy álmatlan éjszakákat okozott, a nemesség pedig alázatosan sietett a résztvevők fejét a törvényesség megcsúfolásával a király lába elé gurítani. Az ország hallgatott, mert Hajnóczyék *a nép felé nem létesítettek kapcsolatot,* ahogy ezt a védekezéskor maga Hajnóczy is állította, mondván, hogy mozgalmukkal csak „üdvös rémületet" kívántak kelteni a nemesség körében, s azt remélték, hogy *a nemesség mozgalmuk hatása alatt önként lemond kiváltságairól.* A nemzet széles tömegei ebben az időben még nem jártak Hajnóczy útján.

A mozgalom tehát elbukott. A reformkor nemzedéke már csak emlékezett Hajnóczyra, de nincs adatunk arra, hogy Széchenyi, vagy Kossuth merített volna gondolataiból. Hajnóczy egyik legnagyobb munkája, a jobbágyokról szóló pedig, sajnos, teljesen elkallódott. Az az eszméje, hogy a „történelmi" alkotmánnyal szemben a magyarság írott, kartális alkotmányt létesítsen, csak *1949-ben valósult meg.* Hajnóczy elsőnek dolgozta ki az emberi jogokat. Ismerte *a fokozatosság elvét,* és a reformok tervezetének kidolgozásánál alkalmazni kívánta. Munkásságának nagy hibája volt, hogy *a gazdasági élet* (ipar, kereskedelem, közlekedés, technika, hitel, stb.) *területére nem dolgozott ki programot,* amivel pedig elősegítette volna, hogy a polgári haladás eszméi gyorsabban megérjenek a széles tömegekben.

Bónis György könyvéből érezhető a szerző gazdag anyagismerete, a lelkiismeretes adatfeltárás és feldolgozás, valamint az általa kibányászott adatok többoldalú ellenőrzése és értékelése. Így meglepők és újak azok az adatok, amelyeket Martinovicsnak a titkos rendőrség szolgálatában végzett munkájával kapcsolatban említ. Bónis munkája nyomán új megvilágításban látjuk a szászvári apátot, akinek a neve eddig fémjelezte az első magyar köztársasági mozgalmat. Martinovics az udvari titkos szolgálat tagja volt, aki többek között Hajnóczy republikánus érzelmeiről is tájékoztatta az udvart. Hajnóczyval olyan újságcikkeket közölt, amelyeket a Moniteurnak tulajdonított, pedig azokat saját maga fogalmazta. Hajnóczynak a szervezkedés elején azt állította, hogy a magyar mozgalom Robespiere tudtával és útmutatásával történik, holott ez nem volt igaz. Ma már úgy látjuk, hogy Martinovicsot inkább a szervezkedési izgágasága vitte a mozgalom felé, mint a jó magyar ügy iránti buzgalom és helytállni akarás, annak ellenére, hogy a kor haladó eszméivel kétségtelenül rokonszenvezett.

Bónis György műve nemcsak a jogtörténet, hanem a politikai és közjogi irodalomnak is becses anyaga, részleteiben is kiváló, meggondolkoztató olvasmány. Nagy érdeme, hogy olyan alkotásokat ismertet meg velünk, amelyeket több mint egy évszázad tudományos érdeklődése szinte teljesen feldolgozatlanul hagyott, és méltó elégtételt nyújt Hajnóczynak, akit igazán csak most ismertünk meg.

TÁRKÁNY SZŰCS ERNŐ